

7267

કુઃખીને દિલાસો.

ભાગ પડે ના

શો નો દસાકા

વડોદરા રાજ્યના રાજરત્ન ચીફ જસ્ટીસ સાહેબ

સાક્ષર શ્રી. રા. બા. ગોર્વાદભાઈ હાથીભાઈ દેશાઈજીનો

અભિપ્રાય.

“સાદી જીંદગીની શોક આપે મોકલી તે પહોંચી. તેને થોડા વખત તેના નામ ઉપરથી અપ્રિય ગણી બાળુ ઉપર મૂકી હતી, પણ આજે વખત મળતાં તેની ખબર લીધી, અને હમણાજ પૂરી કરી આ પલ લખવા બેઠો છું.”

હાલા શોમદેવ પંડીત ! તમે આ પુસ્તક અવનવું બનાવ્યું છે. તમારી કદપના શકિત તથા ઈબારતને માટે તમને તથા તમારી (સાદી જીંદગી ગુબરનારી) મંડળીને જેટલો વન્યવાદ આપીએ એટલો એછો છે. ભાષણ અને વાર્તાની ગુંથણી જ્ઞાન અને ગમ્મતની મેળવણી જેવી મધુરી થઈ છે. એકવાર પુસ્તક હાથમાં લીધા પછી પૂરું કર્યા વગર મૂકવું ગમે તેમ નથી. વાંચક વર્ગનો મોટો ભાગ કદાચ મારી પેઠે પ્રથમ વાર્તા પૂરી કરશે અને પછી ભાષણ તરફ ધ્યાન આપશે. પરંતુ બંને એવાં રસ ભર્યા છે કે તેમાંથી જે પહેલું શરૂ થાય તે પૂરું કર્યા પછી બીજું વાંચ્યા વગર પુસ્તક બાળુએ મૂકાય તેમ નથી.

આવા પુસ્તકની હાલના વખતમાં ઘણી જરૂર હતી. પારસીઓનું અનુકરણ કરનારા હિન્દુ ભાઈઓ તથા બહેનો પણ ફ્રેશનની ફિશિયારીમાં જ્યાં ત્યાં ફસી પડેલાં જણાય છે. બહારનો ભપકો મારવામાંજ મોટાં અને આગરુ ઇજત છે એમ ઘણા સમજે છે. પણ તેમની અંદરબાનેની જીંદગી તરફ લક્ષ આપીશું તો તેમના જેવું દુઃખી અને તિસ્કાર કરવા જેવું બીજું કંઈ જણાશે નહીં. બીજું કંઈ નહીં તો નિદાન વધતી જતી મોઘવારીને પહોંચી વળવા માટે આપણા રીત રીવાજ, ખાનપાન, અને પહેરવેશ એ બધાંમાં આપણી જૂની સાદાઈ અને સંગીનતા ફરી દાખલ થવાની જરૂર છે. ખરે વખતે આપનું અમુક્ય યોગ પુસ્તક બહાર પડ્યું છે. પ્રભુ તમને લાંબુ આયુષ્ય અને તંદુરસ્તી બક્ષે કે જેથી તમારે પવિત્ર હાથે આવાં બીજાં ઘણાં પુસ્તક બહાર પડી

હુન્યાનું ભલું થાય.”

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ] •

અનુક્રમાંક ૮૭૫૮ વર્ષીક

પુસ્તકનું નામ દુષ્ટાને દિલારા

વિષય ૮-૪

દુઃખીને દિલાસો.

ભાગ ૫૩ માં.

રચનાર,

શાંત મંદ દેશાઈ.

હસ્તીએ ફાનીકો જમ દેખા, તો આંખર ખાક હય;
ગુલશનં મેહવો મકાનો, આંધર ઘર દર ખાક હય.
જળ નહર કીઈ કપ્રાપન, તો લળ પર મેરે આ ગયા;
“ શાહનશાહે હીન્દ જત થા, રોહી અકબર ખાક હય ! ”

+ + + + +

શાહ કયા ? નવાબ કયા ? ઝરદાર કયા ? સરદાર કયા ?
મેહતરો બદતર તવ ગર, આંધર કમતર ખાક હય.
અય હીરેસ્તો ! કયુ રકમ કરતે હો અઅમાલે ચમન ?
બાનતે હો ચેહ ? કે આખીરકો ચેહ દક્તર ખાક હય. (ચમન)

નવસારી.

ઈ. સ. ૧૮૨૨.

કિ મત રૂ ૦-૪-૦

(પ્રત ૧૦૦૦)

આ પુસ્તક સુરત “ ગુજરાત સ્ટેન્ડર્ડ પ્રેસ ” માં મી ઉત્તમરામ ઉમેદરામ રેશમવા-
ળાએ મી. શોરાબજી મનચેરજી દેશાઈને માટે સુરત ~~કુશી~~ ^{કુશી} ~~જાંબીજી~~ ^{જાંબીજી} ને
તા. ૧-૪-૨૨ ના રોજે છાપી કર્તાએ નવસારીમાં પ્રગટ કર્યું છે.

સંસારને સુખી કરનારાં પુસ્તકો.

સંસાર સુખનાં અને સંસાર સુધારનાં તથા દુઃખી સંસારને શાંતિ આપનારાં મી० શેા० મંદેશાધનાં નીચલાં પુસ્તકો ખરીદવા ખાસ બલામણુ કહેં છું. વી. પી. તથા પોસ્ટેજ જુદુ લેવામાં આવશે.

૧-“બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે ?” કિંમત રૂા. ૧-૦-૦

૨-“રહસા દિકરાને !” ” રૂા. ૧-૦-૦

૩-“સાદી જીંદગીની શોક— } સાદી-રૂા. ૧-૮-૦
ફેશનની રિસિયારી.” } કપડાંની-રૂા. ૨-૦-૦

૪-“સલુકની માતા.” } સાદી-રૂા. ૧-૮-૦
 } કપડાંની-રૂા. ૨-૦-૦

૫-“દુઃખીને દિલાસો.” ૫૩ ભાગ. દર ભાગના રૂા. ૦-૪-૦

૬-“પારસી વિષયો.” રૂા. ૧-૦-૦

૭-“દાદારજીની દરબાર.” રૂા. ૦ ૪-૦

૮-“ગંજે શાયરાન.” રૂા. ૩-૦-૦

“મા-આપની સેવા”—આ પુસ્તકની ખીજ આવૃત્તિ પોતાનાં બહાલાંને અર્પણ કરાવવા પત્ર વહેવાર કરવામાં આવશે. ૧ લી આવૃત્તિ ખપી ગયાથી ઘણી માંગણી થાય છે, તેથી ખીજ આવૃત્તિ પ્રગટ કરવામાં ઉત્તેજન આપશે.

સેવક,

બેહરામજી મનચેરજી દેશાધ.

સ્ટેશન રોડ--નવસારી.

ઘરનો ઘા—

તે તો તું પ્યારીની જુદાઈનોજ !

મહારી જુદાલી ! મહારી પાકજાદ પેરીન !

જુદાઈનો ઘા મેં તહારી જુદાઈથીજ બણ્યો. મોતનું ભયંકર રૂપ તેજ મને ખતાવ્યું. પેરીન ! પેરીન ! માયાનું સ્વરૂપ મેં તુંથી છુટાં પડતી વખતેજ અનુભવ્યું. જુદાલી મહારી ! બાર વર્ષનો વનવાસ, તેમાં વળી સીતા પ્રિયાની જુદાઈ, અને તેમાં પણ વળી દુશ્મન રાવણરાજ પોતાની પ્રિયાને હરણ કરી બાય ને પોતાને ત્યાં રાખે, એ દુઃખ રામચંદ્રજીએ કેમ ખમ્યું હશે ? આમ સૌ લોક પૂછે છે. ત્યારે મહારો ઉમ્મર ભવનો એકાંતવાસ, તેમાં તો તહારી મહારી માત્ર બારજ માસની મોહખખત, અને તેમાં પણ મહારા શત્રુ યમરાજે મહારી તું દીલલગીનું હરણ કરી તે તને પોતાને ઘેર લઈ ગયો છે, એ દુઃખ મેં કેમ સહન કર્યું હશે ? એમ તો કોઈ ગોલતુંજ નથી ! પણ સાંભળ મહારી હાય અને ગમખ્તારીના શયુન એ પ્યારી ! એક દિવસ એવા આવશેજ, જ્યારે હું, જેમ રાવણના હાથમાંથી સીતાને છોડાવવાને રામચંદ્રજી ભાગ્યશાળી થયા હતા, તેમ જમડાના પંજમાંથી તને હું એક વાર તો છોડવીશજ, અને મીનોઈ મળના ભોગ વિલાસમાં હું પાછો તહારી માયાળુ, શીતળ, અને સહત આપનારી ગોદમાં ભરાઈને, થોડા વખતમાં લગારેલી જેહદ માયાને લીધે તહારી જુદાઈમાં હું નાઉમેદીતાં આંસુ પાડીને તહારી પાછળ કેમ રડયો છું, તેનો નમુનો, તહારાં મીનોઈ દર્શનના હર્ષથી ઉભરાયેલાં આંસુ પાડીને, હું એકવાર તો ખતાવીશજ.

“ The treasures of the ‘deep’ are not so precious
As are the concealed comforts of a man
Locked up in woman’s love Iscent the air
Of blessings when come but near the house.
What a delicious breath marriage sends forth;
The violet bed’s not sweeter.”

અરે ! કોઈ પોતાની પ્રિયથી વિચુટું ના પડયો. પેરીન ! પેરીન ! એમ કાંય કીધું ? સગાઈમાં ઠગાઈ કાં કીધી ? મરવા સાડ પરણી શું કામ ? મોહ-ખતનો તીર મારી કાળજી વિધવા સાડજ ત્હારા દિલબનનો હાથ ત્હારા પવિત્ર હાથમાં કાં પકડયો ? તુને મ્હારી ક્યા કે કદર ન જ આવી ! ખેર. ખેર. હું ત્હારી જૂદાઈમાં છૂંદે છું એટલુંજ એ તું બહુતી બેતી હશે તો તેટલુંજ બસ, મ્હારાં તૂટેલાં જીવર માટે તેટલુંજ બસ છે પેરીન ! શું તું મ્હારી આંગળ ઉભી રહીને મ્હને દિલાસો આપે છે ? શું તું ત્હારા સુવાળા હાથે મ્હને પસવારીને શાન્ત રહેવાકહે છે ? શું આપણે પાછાં એકવાર મળશુંજ, એવો તું સધ્યારો આપે છે ? પેરીન-પેરીન ! ત્યારે તો હું ત્હારા એટલાજ મીનોઈ અવાજથી હિમ્મત ધરું છું ; ત્યારે તો ત્હારી આત્મિક ઉન્નતિમાં હું ખલલ કરતાં અચકાઉં છું ; ત્યારે તો ત્હારાં પ્રગતિકરણ અને વૃદ્ધિ થકી તું ત્હારા ગુરૂનીજ આજ્ઞામાં રહે એવી હુવા ગુજારું છું. ખુદાતાલાના બધા આશી-વાંદો ત્હારી મીનોઈ વૃદ્ધિ ઉપર ઉતરજો ! ફિરેસ્તાઓની બેડાબેડ જઈ બેઠેલી જે તું, અમશાર્પદોની સંક્રમાં બિરાબેલી જે તું, દાદાર હોરમઝદનાં ચરણ કમળ આગળ નમસ્કાર કરતી પડેલી છે એવી જે તું, તે ત્હારા દિલસોજ દિલબર ઉપર, દિલોબન દિલદાર ઉપર શાન્તિના વરસાદ વરસાવતી મીનોઈ મન્નામાં મશગુલજ રહો !

“No man knows what the wife of his bosom is—no man knows what a ministering Angel she is—until he has gone with her through the fiery trials of this world.”

આખું એક વર્ષ ફરી વળ્યું ! અફસોસ ત્હારાં મોતનો ! અફસોસ ત્હારી મોહખત માયાનો ! અફસોસ ત્હારી જૂદાઈનો ! ત્યાંથી પણ ત્હારા પ્રેમરસની ધારા આ શરીર ઉપર રેડતી રહેજો, જેથી હું ત્હારો તૂટેલાં જીવરનો મઝનુન રડતો બંધ પડીને શાન્તિ મેળવું !

૮૮

હ્યાનો તેમજ ત્યાનો,

હું છું ત્હારો હમેશનો સાથી,

ધ. ન. જુવ્વીયા.

બેહસ્તનશીન
 મીસીસ પેરીન ધનજીશાહ ન. બુચીઆ હાકટર.

જનમ.
 તારીખ ૧૫-૧૦-૧૮૯૭.

લગન.
 તારીખ ૯-૫-૧૯૨૦.

મરણ.
 તારીખ ૧૪-૪-૧૯૨૧.

દુઃખીને દિલાસો.

ભાગ ૫૩ મો.

દર્શન ૩૩ મું.

(મુખની શોધમાં.)

“દિલાસા કલણ”માં સલામતખાંએ પોતાની કાંનીઓની કથા આગળ ચલાવી.

સલામતખાં:—આ બેખમભર્યાં રાજ્યમાં હવે પાણી પીવા પણ ઉભું નહીં રહેવું, એવી પ્રતિજ્ઞા લઇને હું મહારા જે બેટાઓ, બાયડી, જે બેટી અને માવત મિત્ર તથા તેની સ્ત્રી સાથે હમે કુતેડપૂરથી નિકળી નાકાં. હું મુખ શોધવા નિકળેલો હોવાથી. રામરાજ કહેવાતાં ગ્વાલિયર તરફનાં એક રાજના રાજ્યમાં જઈ અમે રહ્યાં. ત્યાંના રાજનું નામ મુખાનંદ હતું, પણ સૌ કોઈ તેને “લોખ્યા મહારાજ” કહેતું. લોખિયા રાજના રાજ્યમાં જે વસ્તુ મળવી મુશ્કેલ હતી. એક તો શત્રુની સાંકળો ઘડાવાથી લોહું, અને દાનના તામ્રપટ લખાવાથી તામ્રપત્રો. એટલાં બધાં તે દાનધર્મ કરતો, ને શત્રુનેજ માટે બેડી તો હતી, રૈયતને માટે નહીં. ત્યાં જે ગાળાનું ઘર ભાડે રાખ્યું. એક ગાળામાં હું મહારાં બાયડી છોકરાં સાથે રહ્યાં, ને બીજા ગાળામાં મહારા મિત્ર માવતનું કુટુંબ રહેવા લાગ્યું. અમારી પાસે જે કાંઈ નાણું શીલક હતું તેનાથી અમે જેઉ મિત્રોએ ગુજારો કરવા માંડ્યો, પરંતુ ખાતાં પોતાં તે રાવણના કુવા પણ ખાલી થઈ બંધ, હવે કાંઈ ઉઘોગ કરી રાણો રણવાની જરૂર જણાઈ. મચ્છીમાર, વગર રાણો દરિયામાંથી એક પણ માછલું પકડી શકતો નથી, અને કાંઈ માછલું વગર મોત કાંઠે આવીને મરતું પણ નથી.

મીસ્કીન હરીસ દર હમે આલમ હમી દવદ;

ઉ દર કફાએ રૈઝકો અજલ દર કફાએ ઉ.

મીસ્કીન લોખ્યો તમામ આલમમાં રૈજક રાણની પછવાડે પછવાડે દોડે છે, પણ અજલ મોત તો તેની પાછળજ લાગેલું છે. હવે હું એકાંતવાસ પકડવા કડું છું પરંતુ સંસારના બીજા અનેક તુરબો આવે છે. પ્રથમ અવસ્થામાં

નિર્ધનપણું સુખકર છે અને વૃધ્ધાવસ્થામાં ધનવંતપણું સુખકર છે. પ્રથમ અવસ્થામાં પગે ચાલીને હરવુ હરવું સુખકર છે, અને ઉતરતી વયમાં વાહનપર બેસીને હરવું હરવું સુખકર છે. તેમજ પ્રથમ અવસ્થામાં ધનવાનપણું અને ઉતરતી અવસ્થામાં નિર્ધનપણું, તથા પ્રથમ અવસ્થામાં ઘોડાગાડીએ બેસીને હરવું, અને પાછળની અવસ્થામાં પગે હિંડવું અત્યંત દુઃખકર છે.

પોપ સેલેસ્ટીને સંસારનો ત્યાગ કરીને મઠના એકાંતવાસનો આશ્રા લીધો તે માટે દાંટે કવિએ પોતાનો ધિક્કાર બતાવ્યો છે. એવા એકાંતવાસી જે જગતને ઉપયોગના નથી તેમને તે ધિક્કારવાજ કહે છે. કારણકે, જે મઠાધિકારીઓ ઇશ્વરની સરજેલી આદમ જાતને મદદ કરવાનું ત્યજીને એકલપેટાઇથી પોતાનોજ સ્વાર્થ અને પોતાનુંજ મતલબી સુખ સાધે છે, તે ઇશ્વરને વહાલાં કયાંથી થાય? ખેતી, મજૂરી કે પછી ગમે તેવા ઉદ્યોગમાં પડેલા માણસો એમનાં કરતાં વધારે પરાંપકાર કરે છે, વળી એવા ઉદ્યોગ કે વહેવારમાં પડવા છતાં પણ તે ખેડુત મજૂરો ચિત્તની શાંતિ જાળવી શકે છે. માટે હજાર ખટ-પટમાં પડ્યા છતાં પણ જે માણસો પોતાનાં ચિત્તની શાંતિ સાચવી શકે છે, તેઓજ વખાણને પાત્ર છે. આથી મેં એકલપેટો એકાંતવાસ તજી દીધો.

आत्मौ पम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

मुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥

જે મનુષ્ય સુખ અથવા દુઃખ જે પ્રમાણે પોતાને થાય તેજ પ્રમાણે બીજાને પણ થતું હશે એમ સમજીને એક આત્મ સ્વરૂપની દ્રષ્ટિએ સઘળાંને સમાનભાવથી જુએ છે તેજ ઉત્તમ યોગી છે. શું કહું વહેનો ! મેં એક માળ-ણની લગારેક તારીફ કરી, તો તે મહારી મોટી મદદગાર થઈ પડી. જે મનુષ્ય સામા માણસના દુર્ગુણને ગુણ કરીને ગાય છે તે પ્રિયજ થઈ પડે છે. ત્યારે જે મનુષ્ય મૂળ ગુણોનેજ વધારીને ગાય તો તે શા માટે મિત્ર નહીં થાય? પ્રિય મિત્ર પણ જો પોતાના ખરા મિત્રને તેના ખરા અવગુણો કહે છે તો તે અપ્રિય થઈ પડે છે, ત્યારે જે મનુષ્ય ગુણને અવગુણ કરીને ગાય તે કેમ પ્રિય લાગશે? તેના ઉપર તો અપ્રીતિજ થાય. એજખાણ પડતાં પડતાં મહારી સ્ત્રીની અંગિ સખી થઈ પડેલી, પેલી માળણ પડોસણે વાત છેડી કે, ભારત પર્વતની નીચે એક શુક્રામાં, કોઈ સવાસો વર્ષન વયનો દેખાતો સિંધ્યાનંદ નામે સાધુ પડ્યો છે, અને “નખ ઉતારો ! કોઈ નખ ઉતારો !” આમ બોલી કેટલાંક વર્ષોથી બુઝો પાડે છે; પણ તેની શુક્રા આગળ જવાની કોઈ હિમ્મતે કરતું નથી. આ માળણ અને મહારી પત્નિ બધું તો એકદિલ ને એક સુઝ સલાહથી કરે, પણ સુવાવડી પણ બન્ને એકજ દહાડે થઈ ! બેઉએ એકજ દહાડે બે એક બેટીઓને જન્મ

આપો હોતો કાંઈ આ કરમતની મૂને સમજાવ પડે નહીં. નામુશીની વાત એટલીજ, કે તેની જાણેલી જોડ છી નહીં, ને મહારા વાળીની બેય પુત્રીઓ છવવા પામી. પહેલીજ સુવાવડે મહારી સ્ત્રીને પણ બે જોડ પુત્રીઓ અવતરી અને માગણે પણ જોડ બેટીઓજ જાણી હતી, તે કરમત તો ખુદા શિવાય કોણ જાણે ? ભાઈઓ ! ખુદા મહેરગાન હોય ત્યાં સૂધી કોઈનો વાંકો વાળ થતો નથી.

કાસિપે રાવન સુયોધન, ધાતા હર બળ પછછ;

સ્વજન દ્રોહિ લહિ હરિ હોતે, તળ ન ભઈ બિન પછછ.

હિરણ્યકશિપુને બ્રહ્માની પક્ષ હતી, અને રાવણની તરફેણદારી મહા-દેવજી કરતા હતા, તથા દુર્યોધનની તરફદારી બળદેવજી કરતા હતા, પરંતુ પોતાના દાસ, પોતાના ભક્ત, પ્રહ્લાદજી તથા વિભિષણજી, અને પાંડવને તો શ્રી કૃષ્ણની ખુબી પનાહ હોવાથી પોતાના ત્રણેવ ભગતાના શત્રુઓને પ્રભૂએ પછાડી નાખી જમીનદોસ્ત કીધા હતા; જે સમયે તેમની પક્ષે, તેમની બહારે પેલા હિમાચતીઓથી આત્રી શકાયું ને. માટે ગમે એવા બળવાન હિમાચ-તીઓ સાથના આપણા શત્રુઓ હોય તોએ એકલા ઈશ્વરની મહેરગાની આપણને હશે તો બધા જાજી મારશે.

પદ્મી માગણથી સાધુની વાત જાણી લઈ હું તે શુદ્ધ તરફ ગયો. સાધુના મુખ ઉપર ને આખો શરીર એટલા બધા તો બાલ વધી પડ્યા હતા, કે ઠંડીમાં એટલા માટે તેની દાઢી તે ગોઠાંનું કામ કરતી હતી, અને ચોટલાના બાલનું તો બિછાનું જ થઈ પડ્યું હતું, જેથી તેનું મોઢું પણ દેખાતું ન હતું, માત્ર આંખોએ ચકચકતી માલુમ પડતી. પરંતુ અજાણી ભરેલું એ જણાયું, કે વામ વામ લંગાઈનાં વાંકાં ચૂકાં મૃગનાં શિંગડાં જેવા આકારનાં, તેના હાથો તથા પગોના નક્કર સોનાનાં નખો, પત્થરાઓની કઠણામાં ભેગવાએલાં હોવાથી, તે બાપડાથી હાલચાલ પણ બરાબર થતી ન હોવાથી, મેં આ હજારોની કિંમતનું સોનું પ્રથમ તો ઉતારી લેવાનું મન કર્યું. જાણે મહારા મનની વાત પરખી લીધી હોય નહીં શું, તેમ તે સાધુ બોલ્યો:—

મતાગ અએ પારસા ! રૂએ અઝ ગુન્હેગાર;

બ બક્ષાવન્દગી દર વય નઝર કુન !

આગર મન નાખવાં મદમ બ કેરદાર;

તુ બર મન ચુન જવાંમદાં ગુઝર કુન !

અરે ઓ પહેરેઝગાર ભક્ત ! તું પાપી ગુન્હેગારથી ત્હારું મોં નહીં ફેરવ; મહેરબાનીની સહે તેના તરફ નજર કર ! જોકે હું દેખાવે તો બદસુરત અને બદ કેરદાર છું, તથાપિ તું તો મહારી પાસે એક જવાન પુરૂષની પેઠેમ આવીને

ઉભો રહે ! તોપણ હું તો ત્યાંથી તુર્ત નિકળીને શહેરમાં આવી એક હનમનો, બધાં અસ્ત્રો સાથેના તોળારો ભાડે લેવા ગયો. હનમે પાંચ રૂપિયા લઈ પોતાનો તોળારો ભાડે આપ્યો, અને હું પાછો શુક્રમાં ગયો. મહને હનમ બાણીને તે સાધુડો હાથ પામેલો જણાયો. તેણે મહને પોતાની છાતી બોડવા ઇસારત કરી. મેં અસ્ત્રો કાઢી પ્રથમ છાતી ઉપરના બાલો ઉતારવા માંડ્યા. છાતી ઉપરના બાલ ઉતારતાં જ મહારી અબ્બયળી વચ્ચે સોનેરી સાહીના અક્ષરે લખાએલો એક લેખ નજરે પડ્યો. નાગરી અક્ષરે પણ ગિર્વાણ ભાષામાં લેખ લખેલો હોવાથી મહને કાંઈ સમજ ન પડવાથી, તુર્ત પાસેની ગાડીમાં ઉગેલ પારસડીનાં પીપેરી દાંડવાં તોડીને તેનો પીળો રસ કાઢી એક સોટિયાં વડે સાહીની પેઢે, મેં મહારા અંગરખાની આગળ ઉપર તે લેખ ઉતાર્યો :

અશિતેના મ્મમારનાનૈ, વયઃ પાનંનવસ્ત્રિયઃ ।

एतद्रामानुपाः पश्यम्,

આ લેખ ઉતારી લઈ પાછો શહેરમાં આવી સંસ્કૃત ભાષાના કોઈ કવિ પાસે તે ઉકળાવવા સાડે પડોસજી માળણથીજ પૂછપરછ કરવા લાગ્યો. તેણી મહને એક બ્રાહ્મણને ઘેરે તેડી ગઈ. ત્યાં ગયો તો જણાયું કે, તે બ્રાહ્મણ રાજવૈદ હતો. ને વળી જ્યોતિષ પણ જાણતો હોવાથી દરબારનો એથી પણ તેજ હતો. આ વૈદરાજ ઘરાકોમાંથી પરવારીને મહારા આગળ આવ્યા, વાતચિત ચાલતાં મેં પણ યુનાની હકીમાની સ્તુતિ ચલાવી. વૈદને ભાવતોજ હું હકીમ મળી આવ્યાથી તે ખુશી થયો, ને મહારી મિત્રતાની માગણી કરી. મેં કહ્યું:— “તું જો આ લેખ ઉકળાવશે તો હું તહારા ઉપર બહુજ પ્રસન્ન રહીશ, ને યુનાની હકીમાની લેદી કુંચીઓ પણ બતાવીશ.” વૈદે તો અંગરખા ઉપરનો લેખ જોતાંજ કહ્યું:—“એમાં ચોથું ચરણ બાકી છે, તે તમે જાણો છો, પણ મહારી પરિક્ષા કરવાને પૂછો છો તો હું તે ચરણ પૂરું કરું છું.” આમ કહીને મહારા અંગરખા ઉપરજ કાળી સાહીથી લખ્યું કે :

स्निग्ध मुष्णं च भोजनं ॥

અને પછી આખો અર્થ કરતાં બોલ્યો:—આ માણસે પ્રથમ ગરમ પાણીથી ન્હાવું જોઈએ; પછી દુધ પીવું જોઈએ; તેણે યુવાન સ્ત્રી સાથે રહેવું જોઈએ; તે સ્ત્રીને બન્ને ગાંઠોપર વચમાં બે કાળા તલો હોવા જોઈએ. તેણીના કપાળ ઉપર ભોરો હોવો જોઈએ. એટલેજ તે ૩ ચરણોનો અર્થ છે, પરંતુ ૪ થું ચરણ જે લખવાનું બાકી હતું, તે જો પુરું ન થાય તો બધું નકામું છે, માટે ૪થાં ચરણમાં મેં કહ્યું છેકુંડે, તે પુરૂષ સ્નીગ્ધ (ચિકાસવાળું) તથા ગરમ ભોજન કરવું જોઈએ; જેથી આપોઆપ તેના હૃદયના કાંટા ૧૦ દિવસમાં ખરી પડે એમ વૈદક્ય શાસ્ત્રમાં કહેલું છે.

આ લેદ સમજી લઈને મેં વૈદરાજની રાજ માગી ને ઉઠતાં ઉઠતાં કહ્યું:—
 “હું એક કટાકટીના ભારે સંકટના પ્રસંગે તને સહાય થઈશ!” આટલું
 બોલી ત્યાંથી નિકળીને જેટલું વૈદક શાસ્ત્રમાં ફરમાવેલું તેટલું બધું મેં કર્યું.
 મહારા માવત મિત્રને સાથે લીધો, અને ગુફા આગળ ઢશે દહાડા જઈ જઈને તે
 સાધુના ખાનપાનની બધી વ્યવસ્થા કરી, પણ ગાળ ઉપર તલ ને કપાળે
 ભોરો એવી યુવાન સ્ત્રીને સાથે લઈ જવાનું અશક્ય હોવાથીજ મેં તે માંડી
 વાળ્યું. દશમે દિવસે સવારમાં જઈને જોઈ છું તો પેલા સાધુના બધા નિમાળા
 ને સર્વ બાલ ખરી પડેલા! બધાં નખ વેરાઈ પડી શરીરથી છુટાં પડેલાં
 જણાયાં; અને સાધુ તો તે ગુફામાંથી અલોપ થયેલો જણાયો! માવતે અને
 મેં બાલનાં તેમજ નખનાં જૂઠાં જૂઠાં ગાંસડાં પોટલાં બાંધી લઈ ઘરે લાવી
 સા ઠેકાણે કરી મેળ્યું. મ્હને તો જાણે અમૃત મળ્યું હોય એવી ખુશાલી
 લાગી. કેમકે,

પ્રિય મિલાપ અરિ હાંનિ અરુ, આત્મ સ્તુતિ તિયનેન;
 ઇપ્સિત ફલ સચ કાઢૂકો, લગિ અમૃત કે એન.

પોતાનાં બહાલાનો મેલાપ, દુશ્મનની હાની, પોતાની સ્તુતિ, સ્ત્રીનો
 પ્રેમ કટાક્ષ, અને ઇપ્સિત યાને ઇચ્છેલું ફળ ઇત્યાદિ વસ્તુમાં સર્વ કોઈને
 અમૃતના જેવો સ્વાદ લાગેજ છે; અમૃત કાંઈ ખીજું હોતું નથી.

હવે મ્હને મોટી દોલત કમાઈ લઈને નિવૃત્ત થવાની ઇચ્છા ન થવાથી
 આટલું સોનું બોણું માનીને પાછો હું અસંતોષી થયો; તેથી મેં વિચાર
 કર્યો કે, મ્હને નિવૃત્તિ લેવાને જેટલું જોઈએ એટલું ધન મળતું નથી, અને
 આ રાજ્યનો રાજ “ભોળિયા મહારાજ” કહેવાય છે, તો તેની દરબારમાં જઈ
 ધુતારાની ધુર્ત વિદ્યા રચવી જોઈએ. મેં એક મોટા સોદાગરના જેવો પોશાક
 ખરીદ કર્યો, અને તે પહેરીને હું રાજવાડામાં ગયો. ત્યાંના દ્વારપાળના
 હાથમાં તુર્તજ એક સોના મોહોર આપી, એટલે તેણે મહારાજને જઈને
 વરધી આપી કે, કોઈ શાહ સોદાગર મળવા આવ્યા છે. રાજ્યે તુર્તજ મ્હને
 બોલાવ્યો, એટલે મેં હજુરમાં જઈ ૫૦૦ સોના મોહોરનું નજરાણું કરીને
 વિનંતિ કરી કે; “મહારાજાધિરાજ! મ્હારે આપ સાહેબની સાથે એકાંતમાં
 કાંઈક વાત કરવી છે!” મહારાજ ખુશી થઈને મ્હને એકાંતમાં લઈ ગયા, અને
 ખાનગી વાત પૂછવા લાગ્યા, ત્યારે મેં કહ્યું:—“હે રાજન! આપ નામદાર
 એટલુંજ કરો, કે સર્વ દરબાર ભરાયેલી હોય ત્યારે બધા દરબારીઓ જૂએ
 તેમ થોડાક વખત દરરોજ મ્હારી જોડે એકાંતમાં બેસીને અમથી અમથી
 કાંઈ પણ વાત કરજો, અને શી વાત કરી તે કોઈનેજ કહેતા ના; હું તેના

હેશાનમાં આપ નામવરને દરરોજ ૫૦૦ સોના મોહોરનું નજરાણું કર્યો જઈશો હું ખીજું કાંઈજ આપની સોડે માંગતો નથી !”

ખડેનો અને ખંધુઓ ! સઘળા મહાન ઉપદેશકો અને ધર્મ ગુરુઓએ અંગત મોજમજા, સુખનાં સાધનો અને ઇનામોનો ત્યાગ કર્યો છે, સાંસારિક પદવિઓને છોડી દીધી છે, અને અપરિમિત તથા અમર સત્યનો ઉપદેશ આપ્યો છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમણે પોતે જાતે પણ તે સત્ય પ્રમાણે જીવન ગાળ્યું છે. તમે તેવા મહાન ગુરુઓના જીવન તપાસો અથવા તો તેઓનો ઉપદેશ સરખાવો તો તમને એક સરખો આત્મલોગ, એક સરખી નમ્રતા, એક સરખો પ્રેમ, અને એક સરખી શાન્તિનો ઉપદેશ તેમજ આચરણ માલૂમ પડશે ! તેઓએ એક સરખાજ શાશ્વત તત્વો શિખવ્યાં છે, કે જેનો અનુભવ કરવાથી દુઃખ માત્ર નાશ પામે છે. પણ મહારા જેવા અભાગ્યાને તો તે છેક બારમે કલાકે સુઝ પડ્યું, પ્રથમ અવસ્થામાં નહીં. પેલા રાજાજીએ વિચાર્યું કે; એમાં શું થઈ ગયું ! સાહુકાર આજીવાર જણાય છે. વળી તે કાંઈ માંગતો આવ્યો નથી, પણ આપનો આવ્યો છે, તેથી તેણે મહેને આ વાતની કબુલાત આપી. આ પ્રમાણે દરરોજ તેના અને મહારા વચ્ચે ગોઠતેગો ચાલતી બેઠ. અને મહેનેજ તેણે મુખ્ય સલાહકાર બનાવ્યો છે, તથા રાજાજી મહારીજ સલાહ પ્રમાણે સર્વ કામ કરે છે, એવી છાપ સઘળા દરબારીઓમાં બેસી ગઈ. હું દરરોજ રાજાની સાથે વાતો કરતો જાઉં, ને એક એક અધિકારી તરફ ખાસ નજર નાખતો જાઉં. પહેલે દહાડે શહેરના કોટવાલ તરફજ મેં જોયા દીધાથી રાત્રે તે મહારે ત્યાં આવી ગભરાઈને કહેવા લાગ્યો; “હે સાહેબ ! આટલું રૂપ હજાર સોના મોહોરનું પોટલું રાખો, અને રાજાજી આગળ મહારે વિષે કાંઈ સારીજ સિપારસ કરજો !” “બાત ખુબ !” એટલું કહીને પોટલું મેં લખે કર્યું. ખીજે દિવસે “બડા કાઝીજી” દરબારમાં બેઠેલા હતા, તેઓ શ્રીએ, વડા ન્યાયાધિશ હોઈ, લાખો રૂપ્યા લાંચમાં ભેગા કર્યા હતા, તેમની તડકી ગઈ. તેઓ વળી તેજ સાંજે મહેને મળવાને મિમે મહારે ઘરે આવ્યા, ને મહારા બેઠ બેઠાઓને આંગળે પાંચ પાંચ હજારની કિંમતની હીરાની વિંટી પહેરાવી, મહારી સ્ત્રી માટે રૂપ હજારની ચોતીની કંઠમાળ ભેટ આપી ઉઠતી વખતે બોલ્યા; “સાહેબજી ! કૃપાદ્રષ્ટિ રાખજો, મહારાં બચ્ચાં છોકરાંનું જીવતર આપનેજ હાથ છે !”

તેજ રાત્રિએ છાપરેથી ધુર્ર્ર ! ધુર્ર્ર ! એવો ધુવડનો અવાજ આવ્યાથી મહારી ઓરત થાંકી. તેણી વહેમ પકડીને કહેવા લાગી; “કાંઈ ભુડા દહાડાની નિશાણી જણાય છે. અવર અને દળદર આજીનારું ધુવડ ધુરે છે !” મેં કહ્યું કે, એવા વહેમ હિંદુ બાઈઓ સાથે વસવાથીજ મહારામાં પેડા છે. સારા

દહાડામાં પણ તું અશુભ થવાના વિચારો ન કર! હું નિર્ધન થયો ત્યારે તું મહારી મદદમાં રહી, અને હવે મહારી વિદ્યતાથી વિદેશમાં પણ ધન પ્રાપ્ત કરે છું ત્યારે તું આમ અશુભ ના વાંચ !

“નારીની પરિક્ષા થાય નિર્ધન દશામાં નિત્ય,
સારી કે નકારી ને જરૂર ત્યારે જાણીએ;
વિદેશમાં થાય વિદવાનની વિદ્યાનું મૂળ,
વિદેશમાં જાય વિદવાનને વખાણીએ;
વિપત્તિ વેળાએ વરતાય સગપણુ સ્નેહ,
સગાં સ્નેહી ખરાં ખોટાં પ્રાયજ્ઞ પિછાણીએ.
દુઃખમાં સ્નેહી ને સ્નેહી સુખદા સજ્જન ગણે,
સુખમાં સ્નેહી ને સ્નેહી પૈસાને પ્રમાણીએ.”

આ પ્રમાણે હું દરરોજ રાજીએને ૫૦૦ સોના મોહોર આપતો, અને પાંચ ગણી મોહોર પાછી મેળવતો. હાલ ખુશામદ તાજ રોજગાર જેવું થાક્યું. કેટલાક દહાડા પછી કોઈ બીલ્લુ હાથમાં ન આવ્યાથી એક દહાડે પ્રધાનજી તરફ વારંવાર આંગળી કરી દરબારમાં મેં દેખાવ કર્યા કીધા. હવે પ્રધાનજી ખભરાયા, ને અતે તે પણ મહારે ત્યાં અરધી રાતે આવી ચઢ્યા. મહુને ખંતી ખંતીને દરબારમાં બનેલા બનાવ વીશે પૂછવા લાગ્યા. મેં કહ્યું:— “મહારાજ તમારી ઉપર બહુ ક્રોધાયમાન થીસે છે. તેઓશ્રી કહેતા હતા કે, રાજ્ય બધું પ્રધાન ખાઈ જાય છે, અને હવે હું એનું એક દિવસ નિકંદન કરીશ! મેં હાલ તુર્ત તો સમજાવીને ઠંડા પાડ્યા છે.” પછી પ્રધાનજીએ પણ ડંપ હબર સોના મોહોર આપી મહારે મોહું દાખ્યું.

ખીજી સહવારે મહારો અવરવાણીનો ખેટો એવો સંદેશો લાવ્યો કે; આપણું કાંઈ નરસું થવાનું જણાય છે. મેં વાંચ્યું હતું તે હવે જાતે અનુભવમાં આવે છે. હમણા હમણા મહારો અંગુઠો ચવડિયાજ કરે છે અને ફેર્યુંન ટેલરમાં વાંચેલું બધું મહુને હવે થયાંજ કરે છે. બાપા! અંગુઠો ચવડયા કરે ત્યારે કાંઈ આશ્ચર્ય આવવાની આગાહી થાય. આવતી બલા અને ભવિષ્યની ખરાબીની આગાહી માટે બોલાય છે કે; “My little finger told me that.” જ્યારે કાન ગરમ ને રાતા થાય ત્યારે જાણવું કે, કોઈ તમારીજ વાતો કરે છે તેવું હાલ તમને થાય છે બાવા. જ્યારે એકાએક શરીરે લજ્જાખું ભસાય ત્યારે જાણવું કે, જે જગાએ તમે રહેનાવાના છો તે જગા ઉપર કોઈ સુસાફર આવે છે. રખેને તે બનાવ તમને લાગુ પડે! જ્યારે તમારી આંખો ચળવળી ત્યારેજ બધા દોસ્તો મળવા આવ્યા! મહારી માતાની જ્યારે હઠેલી ચવડયાજ કીધી ત્યારે થોડા વખતમાંજ તમારી ઉપર ભેટ સોજાશે.

આવવા લાગી. જ્યારે મહારાં હાડકાં લાંગવા માડયાં ત્યારે તુફાનનું વાદળ ચઢી આવવાની મહુને આગાહી થઈ. બાવાજી વહેમ શું છે? Coming events cast their shadows before. કેમકે આપણો મવકકલ ફરેસ્તો આવતા બનાવની આપણને વખતો વખત ચેતવણી આપતો રહે છે. મહુને એકાએક હુઃખાવો થઈ આવે છે અને ખજવાળવાનું જ મન થયા કરે છે; ત્યારે હવે કાંઈ હરકત નડવાની આગાહી હું કરું છું બાવાજી.

હું મહારાં બેટાની આવી અવરવાણી માટે તડાઈને બોલ્યો:—“હિ કપુત! કપુત મૂઓ ને તુંજ કાં જીવતો રહ્યો! તને અવરવાણી હમેશનીજ લાગેલી છે. અશુભ સમાચાર કાંઈ નહીં ને કાંઈ લાવવાની તને ટેવજ પડી છે.

“ગુણી હોય ગમે તેવો સત, મૃત્યુ પામે ને જીવે કપુત,
ઘણા મનમાં માને, મોડે કેહ છે, શાને જીવ્યો આ તો જીવ લે છે!”
તેમ હવણાં મારે થયું છે, બધું વેતર વંડી ગયું છે,
પુત્ર જીવ્યો ન જીવ્યો સરખો, છેક ઝોણી નજરે નરખો.
આ તો જીવે છે, કો' કાળ મગશે, ત્યારે દુઃખ વિયોગનું મગશે,
નૃવો હિતોપદેશો શું કેહ છે, એમાં કેવો દિશાસો દે છે!”

શોભેશ્વર કહે; ભાઈ! ઘણાં માણસો બાપડાં પોતે નિર્દોષ હોય છે પરંતુ જે માઠી ખબર, જે સ્નાનના સમાચાર હોય તેજ તેઓ મંડળીમાં આવીને કહે છે. તેઓ ઘણા અવર (A bird of ill-omen) ગણાઈ, અશુભ વાણીનું પક્ષી ગણાય છે. જુના કાળમાં લોકોની સાચી માન્યતા હતી, કે કેટલાંક પક્ષીઓ બોલે છે તે શુભ શુકનવંતા સમાચાર હોય ત્યારેજ આપણા ઘર આગળ આવીને બોલ્યા કરે છે, ને કેટલાંક પક્ષીઓ એવાં આવે છે, કે માઠા સ્નાનના સમાચાર હોય ત્યારેજ તે પક્ષી ઘરપર બેસીને “હુઝીકુ—હુઝીકુ” કરીને ધુર્યાં કરે છે. માણસોમાં પણ તેવાંજ જશ્યાં ને અપજશ્યાં લોકો આવે છે. આજે પણ ધુવરે, કાગડા, એ વિગેરે અશુભ પક્ષીઓ લેખાય છે, અને ચકલીઓ, શહામત, જળકુકડી વિગેરેને શુકનવંતાં બનવરો તરીકે ગણવામાં આવે છે. એના કારણમાં કંઈ કંઈ સત્વ પણ રહેલું હોય છે. જંગલી કાગડા પોતાની સુંઘવાની અતિ તિવ્ર શક્તિને લીધે શાર્ક માછલીની માફક મરતાં આદમીઓનો સુંઘાડ વહેલો સુંઘીને દોડી આવે છે, અને તેઓ તો એ કે મરનાર મોટે ભાગે હુવાઓ ગુબારવા સાડ, મરતાં માણસ માટે છેલ્લી પ્રાર્થના કરવા સાડ, આકાશ ઉપરથી છાપરાં કે ચીમનીઓ ઉપર ઉતરી આવીને, અથવા તો છેક માઠાં માણસના મોતવાળા ચોરડા આગળ ફેંકીને ગંદગી કરે છે; પરંતુ “હવે ચોત આવી લાગ્યું!” એવોજ ધારકો ઉપરવાળાને તો પડે છે. નૃઓ કે, જ્યારે હવા ઘણીજ ખગડી ગએલી હોય, ત્યારેજ ધુવડો ધુરવા મંડી બંધ છે, અને

ખરીબ આબોહવા થયા પછી બચ્ચાંબાળાં માદાં પડે છે, જેથી પેલાં નિર્દોષ
 ધ્રુવડને લોકો અવર ગણી બદનામ કરે છે. મરકીના ઉંદરો તો બાપડા મરકીની
 મોઢાણ આવી લાગવાનો ચુપદાર ને પોકારનાર છે, તો પણ લોકો તો તેમને અવર
 કહે છે. કુતરાંની કુદ્રતી શક્તિઓને લીધે મૃત્યુના દુતનો સુધાડ તેમને વહેલો
 આવે છે, જેથી ભૂરપારા અવાજે જ્યારે તેઓ લસે છે, ત્યારે તેઓ રડે છે
 એવા વહેમથી માદાં માણસનાં વહાલાંઓ મુગાય છે. માટે વહેમેજ દુઃખ
 પણ નહીં ઉતાં આવીને ઉભાં રહે છે. સલાબત! હવે તમારી હકીકત આગળ
 ચલાવો. એક સમયે રાજાજીના ગાદીવારસનું દર્દ અસાધ્ય થઈ
 પડતાં, રાજાજી રાજવૈદ ઉપર કંઈ ભરાયા હતા, અને વળી
 રાજપુતના ગ્રહયોગ તપાસવામાં ભૂલ કરવાથી રાજવૈદ ઉપર તપાઈ આવી
 હતી. રાજપુતનો બચપણથી હમેશાં એવો નિયમ હતો કે, પાટનગરની બહાર
 આવેલાં મોટાં સૂરસાગર તળાવ ઉપર જઈ મોઢાં ઉપર ફૂડકા મારી મોઢું
 ધોઈને તળાવની પાળે ઉભો રહી ઈશ્વરસ્તુતિ કર્યા કરે. આવો ધર્મી રાજપુત
 હતો; પરંતુ ધર્મીને ત્યાં ધાડ ને કસાઈને ત્યાં કુશળ, તેવાળું થયું. તેના
 મસ્તકમાં ભારે વેદના થવા લાગી. દર્દ એવું તિવ્ર અને અસાધ્ય થઈ પડ્યું,
 કે રાજવૈદ સેંકડો ઉપાયો કર્યા પણ ઉલટો દરરોજ વ્યાધિ વધતોજ ગયો.
 આ રાજવૈદ વૈદ તરીકે પણ હતો. ને જોઈ તરીકે પણ તેજ હોવાથી તેણે
 ગ્રહની ચાલ તપાસી જણાવ્યું કે, છો મહિને સંપૂર્ણ આરામ થવો જોઈએ.
 રાજપુત ખાટલે પડી જેમ જેમ તરફડિયાં મારતો તેમ તેમ રાજા રાણીને
 આકંઠ થવા લાગ્યું. છ માસ સૂધી આવો દુઃખલયો સમય પસાર થયો. સાતમે
 મહિનો ચાલ્યો, કે રાજાજીએ પ્રધાનજીને હુકમ કર્યો કે, “રાજ્યના વૈદો ને
 જોશીઓ સઘળા જુઠા, નલાયક અને છુટારા ઢોંગી છે, માટે બધા વૈદ જોશીને
 તથા રાજવૈદ અને રાજ્યજોશીને ગરદન મારો; તેમનાં ઘરબાર તારાજ કરો,
 અને બધા બાકીનાઓને રાજ્યમાંથી દેશનિકાલ કરો. બધાં પૈદાનાં પુસ્તકો અને
 જ્યોતિષ શાસ્ત્રોનો ઢગ કરાવી બાળી મકો!” આ હુકમથી સર્વ વૈદો ને જોશીઓ
 ઠરઠરવા લાગ્યા. રાજવૈદ મ્હારે ઘરે આવી રડી પડ્યો કે; “મ્હારાં બચ્ચાંબાળાંને
 તો ગમે તેમ કરીને બચાવો, હું મરીશ તો ચિંતા નહીં. નગરના બધા નિર્દોષ
 વૈદો ને જોશીઓ મ્હારે લીધે અસહ્ય દુઃખ પામશે તેનું પાપ મ્હારે શીર
 ચઢશે, માટે આપ તેમનું રક્ષણ કરો!” મેં કહ્યું:—“અલ્લાતાલા સૌ સાંજ
 કરશે. તમે બેફીકર રહો. ગભરાવ નહીં. અમારા પીર આદ્યાઓનું સત પાકું
 છે. હું અલ્લાતાલાને અરજગુજારી કરી સર્વનું સમાધાન કરીશ.” એટલામાં
 તો નગરના સર્વ વૈદો ને જોશીઓ ભોગા થઈ મ્હારે ત્યાં ૧૫ હજાર સોના મોઢોરનું
 નજરણું લાવ્યાં, ને આદ્યતમાંથી ઉતારવાને મ્હને વિનંતિ કરવા લાગ્યા. મેં

તેમનું નજરાલું લેવું હરામ ગણીને પાછું આપી કહ્યું:—“ગ્રાહણની પાછે પણ લેવી હરામ છે, જાવ સુખે ઉઘો, અલ્લાતાલા તમારો મદદગાર થાવ!” મધસતે ઉડીને મેં અલ્લાતાલાની ગહુજ મીનતભરીથી નીમાજ કીધી, અને પછી બિછાને સુતો. પાછલી રાતે હું બર ઉઘમાં સ્થાપનો એવા લાગ્યો કે, બહે હઝરત મહમદની દરબાર મળી છે, ત્યાં ચાર યારે અલી, ઐમર, અબુબકકર, હામિદ અને વળી લુકમાન, અલ્લાતુન વિગેરે હકીમો પણ લેગા મળ્યા છે. સેંકડો પીરો દરબારમાં બેઠા છે, એવામાં નીબમુદીન ઐલ્યા દરબારમાં પધાર્યા છે. કુરનશ નજર થવા બાદ હઝરત પેગંબરે હસ્તે સુખડે નીબમુદીન સાહેબની મીમાજ પુરશી કરી આ જેહાનની ખેર આક્રિયત પૂછતાં તે બોલ્યા:—“સુખાનંદ એવા ધર્મિષ્ઠ રાજાના પુત્રને અસાધ્ય દર્દ થવાથી કોઈપણ વેદ તે વ્યાધિ પારખી શકતો ન હોવાના કારણે બધા વૈદો, હકીમો, જોશીઓ, અને રમળ જાણનારા આપણા મઝહબના દીનદારોનો પણ વાંકો દહાડો બેઠો છે, તેનો અપ્રસોસ ને જારી તે રાજ્યમાં બારે ચાલી રહ્યાં છે. આપણાં હકીમાનાં પુસ્તકો, જામારુપ હકીમની ન્તોતિય વિદ્યાની કિતાબો સૌ બાળી નાખવામાં આવનાર છે! આપ ખુદાવિંદ કાંઈ મદદ નહીં કરી શકો! આપણાં હકીમો અને શાસ્ત્રોની દિનપરદિન ગ્લાનિ થતી જાય છે, તે ઉપર ચક્રીનહારી પાછી નહીં બેસાડો ગરીબનિવાજ!”

ઉલ્લેખકા નક્કા જખ કોમ મર જાએ તો જાએ,
ચેલ દર્દે સીર એસા હય, સર જાએ તો જાએ.

ખ્યારની કેફ અને પ્રેમનો નોશો તો જ્યારે આદમી મરી જાય ત્યારેજ જાય, પણ આ માથાનું દરદ તો એવું છે, કે જ્યારે માથું જાય ત્યારેજ જાય.” હવે મહમદ સાહેબ બોલ્યા: “ચક્રીન ને આસ્થા વગરનું બધું ખોટું. મહારા મઝહબી ઝુંડા ઉપર જેટલી આસ્થા જાફરનાં જણાઈ તેટલી હમણા કોઈની જણાતી નથી. મ્યુદાનો લડાઈમાં તે ઝુંડો તેણે બાલ્યો હતો. જ્યારે ઝુંડો પકડેલો હાથ લડાઈમાં કપાઈ ગયો ત્યારે ખીજે હાથે પણ તેણે તે પકડીજ રાખ્યો હતો! પણ જ્યારે ખીજે હાથ પણ છટકાવી દેવામાં આવ્યો ત્યારે પોતાના બન્ને હાથનાં હુકાથી પણ તેણે તે ઝુંડો પકડી રાખ્યો હતો! પરંતુ જ્યારે વળી તેનું માથું છટકાવી નાખવામાં આવ્યું ત્યારે તે ઝુંડાની લાડી ઉપર ઉપે મસ્ક તે એવી રીતે પડ્યો, કે અબદુલ્લાને તેના શબને ખિસાડીને તે ઝુંડો પોતાના હાથમાં લેતાં પણ બહુ મહેનત પડી હતી. વળી અબદુલ્લાના હાથમાં જેવો તે ઝુંડો આવ્યો કે તુર્ત તેણે ખાલીદને સ્વાધીન કરી પીધો હતો, કે રખેને જાફરનું મુઠ્ઠું પણ પાછું તે ઝુંડથી લેય! આવા ચક્રીનજાણી જાફર એવા મહારા ઉપર ચક્રીન શબનારા દીનદારો રહ્યા નહીં, તેનુંજ આ

પરિણામ છે. શાસ્ત્રો જુઠાં નથી, ચક્રીન જુઠાં છે.

ખેર! આપણાં શાસ્ત્રો શું ચક્રીનહારી હોય તો ખોટાં પડે! ભલું. વળી હિંદુઓનાં શાસ્ત્રો પણ ખોટાં? ધનવંત્રીનું શાસ્ત્ર પણ ખોટું! લુકમાનની કે અક્ષતાતુનની પણ કેતાઓ ખોટી પડી! ખ્યારા અલી! આમાં તમારી કાંઈ અકકલ આવે છે? સુખાનંદના પુત્રના મસ્તકનાં દર્દની ચિકિત્સા કાંઈ તમે કરી શકો છો, નહીં તો હુંજ કહું?" અલી:-“બંદેનવાજ, આવાં ન્હાનાં કામમાં આપને તકલીફ લેવાનું કાંઈ કારણ નથી, હુંજ કહું. ધ્યાન ધરતાં મને એવું લાગે છે કે, એ છોકરો કોઈ તળાવ ઉપર નિત્ય જઈને પાદિયાબ કરતો હશે. મેં ઉપર દ્રુક્ષા મારતો હશે. તળાવનાં પાણીથી કપાળ સાફ કરતો હશે. તે વખતપર તળાવમાંની ન્હાની તુર્તની જન્મેલી નરમા માછલી તેના નાક વાટે મગજે ચઢી ગઈ હશે; તે ઝીણા મર્ધ જેવો નરમો હવે મોટો થવાથી ખોપરીના આડા અવળા ભાગોમાં તરફડિયાં મારતો હોવાથીજ રાજપુત્ર પણ તરફડિયાં મારે છે.” એટલે હું મહમદે લુકમાન હકીમ તરફ નજર ફેંકી, તો તે બોલ્યા:-“એ દર્દી પુત્રને પ્રથમ તો બેભાનીની દવા આપવી; પછી તુજ્જમે બાળગાંવનું ચૂર્ણ માતીની ખાકમાં વાટી બળબળતી કલાઇમાં મેળવી માથાની ખોપરીની આસપાસ ચોપડવું, અને ખોપરી દીક્ષી થવા બાદ શસ્ત્ર વડે ખોપરી ઉંચકી લઈ હાડકાંના સંપુટ કહેતાં મસ્તકના પડદામાં ભરાએલી માછલીને ચીપ્યા વડેજ ઉપાડી લેવી; એટલે તૂર્ત દર્દ મટી જશે.”

એટલે અક્ષતાતુન તુર્ત વચ્ચે પૂરાયા:-“હે ઉસ્તાદજી! ચીપ્યા વડે માછલી ઉપાડતાં માછલીનું મર્ધ જેટલું નરમું તો ઉપડશે, પરંતુ મ્હારા ધ્યાનમાં એવું આવે છે, કે રાત્રે રાજપુત્ર પથારી ઉપર પોટેલો હોતો, એવામાં સીલીંગ ઉપરથી કાનખજુરો તેના શરીર ઉપર પડે; અને ભરાઈ જવાનું બીજું કાંઈ દર મળ્યું નહીં, જેથી રાજપુત્રના કાનમાં ભરઈ ગયે; અને હવે છેક મસ્તકમાં પહોંચી લેખું કોતરી ખાય છે, જેની ભારે પીડા રાજપુત્રને થાય છે. જો ચીપ્યા વડે ઉંચકે તો તે લેખને વળગેલો હોવાથી લેખનું માંસ પણ સાથે ઉપાડી નાખશે. મારે ચિપ્યાને અગ્નિમાં પ્રથમ તપાવીને ઘરમ કરવો, અને પછી તેણે કરીને ઉપાડતાં કાનખજુરને અગન બળશે, એટલે પોતાના પંજામાંથી લેખને ભાગ છોડી દઈ અળગો થવાથી ઝટ ઉપડી આવશે!” પાછલી રાત પૂરી થતાંમાં મ્હારી આંખો ઉઘડી ગઈ, ને આ ચોખ્યાટ સ્વપ્નો ખરેખર માનીને મેં તે પ્રમાણે અમલ કર્યો. રાજપુત્રને એક એકાંત ચોરડામાં લઈ જઈ રાજવૈદની મદદથી ખોપરી ઉપાડી; તેને પાણીનાં વાસણમાં નાખી; પછી ગરમ કીધેલા ચીપ્યા વડે કાનખજુરને પકડતાં તેણે લેખમાંથી પગો ઉપાડી લીધા. તેને પણ વાસણમાં નાખ્યા બાદ “સંધાન કરાવી” નામની દવાથી ખોપરી બહાર પાછી સોંપી દઈને

“સંજીવની” નામની દવાથી રાજપુત્રને તુર્ત ચેતના આણીને સાજો કર્યો. રાજાજી તો અત્યંત આનંદ પામીને મ્હને ચાહ્યાં એટલાં ઈનામો ને શીરપાવ આપી, પોતાનો અંગરક્ષક ને મૂખ્ય કારભારી નિમ્ણો. મેં રાજવૈદને પણ ખાસ ઈનામ આપાવી તેને કહ્યું:—“મેં તને વચન આપ્યું હતું કે, “હું એક કટાકટીના બારે સંકટના પ્રસંગે તને સહાય થઈશ!” તે વચન મેં પાળ્યું છે.” આમ સર્વ વૈદો ને બેશીઓ તથા તેમનાં વૈદકયશાસ્ત્રો ને જ્યોતિષશાસ્ત્રો બળી જતાં બચી ગયાં.

મ્હારી આવી ચઢતી દેખીને હું મનમાં મલકાયો, કે સુખની શોધ હવે મ્હારી સંપૂર્ણ થઈ! ધુર્ત વિદ્યાથી આજે લાખો રૂપૈયા કમાયો અને વળી રાજમાં માનપાન પામ્યો. પરંતુ પાછી પનોતી બેઠી. સુખનો દહાડો દુઃખમાં આવ્યો. “હે જીવહા!” હું મનસે કહેવા લાગ્યો; “હે સલામત! હવે ચિંતા અને દિલગીરીનો છાપ ત્હારા ચહેરા ઉપર પડે છે. ત્હારો ચહેરો ઝાંખો પડે છે, ને ત્હાડું શરીર વાંકું વળી બાય છે, ને ત્હારા હાથ પગ ઢીલા થઈ જઈને ત્હારો ઉમંગ અને ઉલટ સઘળાં નરમ પડતાં બાય છે. ચિંતાથી થતી મન અને બેજાની સ્થિતિથી ત્હારાં શરીર ઉપર ફેરફાર જણાય છે. હોજરી અને પાચનક્રિયાના અવયવમાં પણ ફેરફાર થાય છે, તેનું પણ કારણ ત્હારી ખોટી ચિંતા છે. ત્હારામાં સંતોષ નહીં મળે તેથીજ તને આહુ સ્થિતિ મનોરંજક લાગતી નથી. જરા મન ખુશ રાખીને ફર!”

(વાતો આહુ.)

દિલાસા પત્ર.

(૩૫૩ મો.)

“Let not the fierce sun dry one tear of pain before thyself hast wiped it from the sufferer's eye. But let each burning human tear drop on thy heart and their remain, nor ever brush it off until the pain that caused it is removed.”

(The Voice of the Silence.)

હે દુઃખચારી માતા! એક મહિનામાં બધે બાળક ને એક બાઈ ને એક જમાઈ નવાઈના ત્હારાજ મૂઆ નથી, માટે બહુ કદખાંત નહીં કર. તું બીજાં દુઃખી માણસોને પુછી બો, કે બળાપાથી કોઈવાર તેઓનું કામ સુધરે છે? તેઓ પોતેજ ત્હારી આગળ કજીલ કરશે કે, બળાપામાં મૂર્ખાઈ શિવાય

ખીજી કાંઈજ નથી. જે ઇનસાન પોતાની ઉપર પડેલું સંકટ ધીરજથી સોસે છે, તેનીજ તેઓ તો વખાણ કરશે. જે માનવી પોતાના કમનસીબનો બોલે પોતાના સર ઉપર શાંતિથી નિભાવે છે, તેની તેઓ ખુબીજ ગણે. શેવટે તેનો દાખલો લઈ તેની નકલ પણ કરવાની ઇનસાનમાં ખાસિયત આવતી જશે. ખીજાને દુઃખ થાય ત્યારે આપણે ડાહ્યાં ડોરોં ઘડીને પટાવ્યે સમજાવ્યે છિયે, પરંતુ જ્યારે આપણીજ ઉપર આવી પડે છે ત્યારે ચોરી છુપાઈએ પણ રહી પડ્યે છિયે. મહાન દિલાસા દેનારાઓનો એ તો બહુ કાયદોજ થઈ પડ્યો હોય નહીં શું, તેમ અંગ્રેજ ઉપદેશકો જાન જો અને એડવર્ડ મૂર પોતાનું દુઃખ જરા જેટલું પણ સહન કરી શક્યા નોંતા. એથી ઉલટું, પોતાના દેશના લોકનાં દુઃખ આગળ પોતાનું દુઃખ પણ ભૂલી જઈને, પેલો બાળક રાજ એડવર્ડ છઠ્ઠા મરણી થોડીક પગ અગાઉ બોલ્યો હતો કે; “ઓ ખુદા! હું તો મરું છું, પણ મહારા દેશને તું બચાવજે!” આગળ અગ્નિ બળે છે, પાછળ સૂર્ય તપે છે, રાત્રે ત્રિબુક-હડપચી તથા ઘુંટણ પંટમાં ચાંપીને સુઈ રહેવું પડે છે, ભિક્ષા માગવા માટે હાથ શિવાય ખીજી પાત્ર પણ નથી, અને વૃક્ષની છાયા નિચે સુવાનું હોય છે, તોપણ જીવની આશાનો પાશ તેને છોડતોજ નથી. ચાહુ વહેવારમાં દુઃખી જીવોને આશા એ આશા છે, પણ રકમ રકમનાં બહુ તીવ્ર દુઃખો એટલાં બધાં પડી ચુક્યા પછી જેને કેવળ નિરાશા થાય છે તે તો પરવારી ગયો, અને સુખી થયો સમજે. યાદ રાખજે, કે જે છેલ્લે હસ્યો તે ખરું હસ્યો કહેવાય. ખુશાલીના આવેશ પછી તો શોકનોજ વખત આવે છે. કેટો, જે સુકવારે હસતો હતો તેને શનીવારે રડવું પડ્યું છે. તેના બાલ રાતા હતા અને તેની આંખો માંજરી હતી; તથા તે એવો વ્યાજખોરો અને ચાંપીને પૈસા મેળવવાનો લોભીઓ હતો, કે જ્યારે પોતાના ગુલામોથી વૈત્રું થઈ શકેજ નહીં એવા તેઓ બેહાલ થઈ જતા, ત્યારે તે ગિયારા ખુદાઓને તે વેચી મારતો! તેણે આખર દહારો કેવો બુરો દિખ્યે: ! He who laughs on Friday will weep on Sunday. દૈસાઈનના આ વાક્યનો અર્થ એવો ન સમજવો, કે શુક્રવારે હસવાથીજ શનીવારે રડવાનો વારો આવે; પરંતુ આજે હસવું ને કાલે રડવું એ તો માત્ર દુન્યાનો કમ બતાવ્યો છે કે; He laughs best who laughs last, એજ કહેવત ખરી છે. સાઈકસ ડેન્ટેટસ જ્યારે છેકજ નિરાશ થઈ ગયા ત્યારે ગમે એવા મુદ્દાઓ, શત્રુઓ, અને દુશ્મનોના જથ્થાથી પણ જરાએ ડરતો નહીં હોવાથી કોઈ પણ શત્રુ તેનો વાંકો બાલ કરી શકતો નહોતો, અને આવી નિરાશાનાં હિંમતને લીધેજ ૧૦૦ મારાઓની સાથે ટક્કર ઝીલી તેણે રૂપ ને મારી નાંખ્યા હતા, અને ખીજા ૩૦ ને ઘાયલ કીધા હતા! નિરાશામાંથીજ એક નવી જાતની આશા પેદા થાય છે; મારે નિરાશ થએલાથી તો ઘણું ડરીને

આલસુ' એઈએ. જેને કંઈજ ખોવાતું બાકી નથી તે ચાહે સો કરે.

અઝાં કઝ તુ તરસદ બેનસાં અએ હકીમ !

વગર બા ચુ ઉ સદ બર આધ બ જંગ.

ન ખીની કે ચુ ગુરમે આજેઝ શવદ;

ગરઆરદ બ ચુગાલ ચરરે પલંગ.

અઝાં માર બર પાએ રામ્બ ઝનદ;

કે તસદ સરસરા બે કુમદ બ સંગ.

ઓ સાહેબ! જે કોઈ કે તું થકી ડરતો હોય તેના થકી તું પણ ડર-
તોજ રહેજે. તેવા ડરકણુ જેવા એક સો બિઠણુને પણ અગરને તું પૂરો પડે
એવો હોય તોએ તું માત્ર તેવા એકથી પણ ડરીને ચાલજે. શું તને નથી
સુઝતું, કે એક નહાતું સરખું બિલાડું પણ જ્યારે પોતાના બનથી હાથ ધોઈને
નાઉમેદ થઈ જાય છે ત્યારે લલા લલા ચિ-તા વાઘની પણ આંખ ઉખાડી કાઢે
છે ! પેલા ગોવાળના પગ ઉપર સાંપે ડંથ એટલા માટેજ માર્યો, કે તે
સાંપ ખીધો, કે રખેને તે ગોવાળિયો તેના માથામાં પથ્થર મારીને તેનો પ્રાણ લે!

જ્યારે નાર્ઘલ નદી ઉભરાતી ત્યારે તેના કિનારા ઉપરનાં સર્વ ઝાડો ને
પાક તુટી પડતાં. પરંતુ પાણી ઉતરી ગયા પછી ઉલટાં ઊંચાં જોઈને નવો પાક
ને નવાં ઝાડો પુટી નિકળતાં હોવાથી, નાર્ઘલ નદીની આકૃતિને લોકો આવકાર
દેતાં હતાં. હાંખો જ્યારે અ-નંજ આવે ત્યારે લોકડી હોય તે પણ વાઘ બને.

કહે રહા હય સમાં, યેહ આસમાં કુચ્છળી નહીં;

પીસ હુંગા એક ગરદેશમે, જહાં કુચ્છળી નહીં.

જસ જગેહ થા જમકા જલસા, ઔર ખુશરકા મેહેલ;

અંદ કમરોં કે સિવા ઔર, અખ વહાં કુચ્છળી નહીં.

તખતસાંકા પતા, દેતે હય તખ્ત ગોરદ;

ખોજ મીલતા હય ચહીં તક, આદ-કુચ્છળી નહીં.

ગુજતેયે જીનકે ડકેસે, જમીનો આસમાં;

સુખ પડે હય કમમે, અખહુ નેહાં કુચ્છળી નહીં.

“દિલાસાની દેનારી હે સખીઓ ! હું શી રીતે દિવસો ગુબારું ! અને
હવે ક્યાં જઈ તે કહો. એક પુત્ર સુવાથી રખે હવે ખીજે પણ મરી જાય તેની
મ્હારા મનમાં ચિ-તા વધી છે. મ્હારા તે મરનાર પુત્ર વિષે હવે કોણુ અહીં આવીને
તેનો સંદેસો કહેશે ? હવે તેના વિના મ્હારા જીવથી રહું જાતું નથી. ખોવાતું
ખીવાતું અને ખીજું સર્વ ગાન તાનતું સુખ ગમતું નથી, અને મ્હારા કદરવતા
પુત્ર વિના પખે પખે મ્હારો પ્રાણ તરફડે છે. દિલાસો આપવો સહેલ છે જોને, આપ
આપવો સહેલ છે, ઉપદેશ કરવો ઉત્તમ છે, દિલાસો દેવાનું કામ સુલહેલ

નથી; પરંતુ તે પ્રમાણે વર્તન રાખવું બહુ કઠણ છે. જરમનીમાં દુઃખીને દિલાસા દેનારા લેક્ષીંગ અને ડ્રેફ્ટ જ્યારે પોતાનીજ ઉપર ગીરદેશ આવી પડી ત્યારે ધુજરા માલમ પડયા હતા કે નહીં? માટે હવે તો મ્હારું મોતજ વહેલું આવે તો સાફ. મોત! અરે મોત! મ્હારે માટેજ તું ક્યાં ચંપાઈ બેઠું!

જલદીસે મુજકું પ્યારિયાં, પેવંદે ખાક કરના;

સુનતે હંચ મર ગયે, પર રંજો અલમ નહોંગે.

હે સખીઓ! જલદીથી હું બહેલી મરું, ને તમે પણ મને બહેલાં ખાકની અંદર ફાટી દેજો. કારણ કે, અમે તો એવું સાંભળીએ છીએ કે, મરી જઈશું ત્યારે હાલના જેવું કાંઈ દુઃખ અને દરદ અમને થવાતું નથી. બહેનો! દિલાસા તમે આજે મને દો છો, પણ કેહતીની પેઠેમ કાલે તમારા ઉપર એવું પડશે ત્યારે તમે પણ એવીજ આકળ વિકળમાં પડશો.” સખી બેપસી બોલી:—

“હા બહેન! શોકના એકજ ફટકાને કીધે દયુટોવીકો રુદ્રોર્જના કાળા લમર જેવા બાલ એકજ રાતમાં ચેત થઈ ગયા હતા. આર્લ્સ ૧ લાની જ્યારે તપાસ આલી ત્યારે પહેલી તપાસ વખતેજ તે જવાન હતો તે ખુદો ખખ, માકેલા બાલ સાથેનો હાજર થયો હતો! મેરી એન્ટોઈનેટને જે દહાડે કેદખાને નાખવામાં આવી તે દહાડે તેણીના માથાના તમામ બાલ બોચિંતા સુફેદ થઈ ગયા હતા. આવું છે તોપણ બહેન! ઈંગ્લંડના રાજા રાણીઓનાં મોત તો ચૂરોપના કોઈ પણ દેશના રાજા રાણીના મોત કરતાં વધુ શાન્તિથી નિપજેલાં નોંધાયાં છે. “બહેનો!” આ દુઃખી માતા બોલી; “આ દુઃખનો દરિયો અપાર છે, તેનો કિનારો હું ક્યાંય દેખતી નથી, અને પુત્રના દર્શન વિના મને બીજો આધાર મળતો નથી. શી રીતે ખીરજ ધરીએ અને શરીરની પીઠા કેવી રીતે મટાડયે? તે બહાલા પુત્રને કીઠા વિના મ્હારાં નેત્રોમાંથી આંસુ વરસે છે. જે દર મહિને યગાર લાવતો હતો તે હવે લાવતો નથી, અને તેની ગડગડ સડગડ વિના મનમાં ઉદાસ થઈ રહું છું. દુઃખ નહીં ખમાતું માટેજ, બો બહેનો! હવે રાત ને દિસ હું મોત માંચું છું. ખુદા મ્હારી અરજ હવે કાં નથી વાંચતો!

જળ તલગ આંખે ખુલી હય, દુઃખ પ દુઃખ દેખેજે પ્યારીયાં;

સુંદ ગઈ જળ અંખરીઆં તળ લેનો સખ આનંદ હય.

બહેનો! જ્યાં સુધી આ આંખો ઉઘાડી રહેશે ત્યાં સુધી તો બો સખીઓ! હું દુઃખતું દુઃખજ જોયા કરીશ; પણ બો બહેન! જ્યારે મ્હારી આંખો મિચાએ ત્યારેજ મને તો સઘળું ખુશી લઈું તથા આરામ ભરેલું થઈ જશે.

દિકરાનો સુખડો જોઈનેજ મ્હારા પ્રેમની પ્રતિતિ થાય; તે માથની કંદર જોઈ પુત્ર વિના હવે શી યુક્તિ કરીએ? પુત્રનો ચહેરો જોઈને પ્રત્યક્ષ મ્હારા મરનાર ખાલીદનાં દર્શન થયા જેટલું સુખ થતું હતું, પણ હવે નો તેટલા

પણ હાલ ત્રિના સુખ આવતું નથી ! હવે જીવને કેમ ઠંરવું ?

“મન મારું હાય મુકામ રે ! હું ક્યાં જઈ કહું ?

મહારો જીવ જાડુ ગભરાય રે ! હું ક્યાં જઈ કહું ?

આધિ વ્યાધિ ને વપાધિ આપે હુંખ અપાર ;

તેમાં આ વિચેગનો પ્રભુ કયમ સેવાયે માર રે !

હું ક્યાં ?

શું હતું ને શું થશે, એમ આવે અનેક વિચાર ;

ગનમાં દાવાનળ બળે, પ્રભુ બળતીને ના બાળ રે !

હું ક્યાં ?”

હે માતા ! આવી રીતે તેના તેજ હુખો યાદ કરી કરીને તું તહારા હીકસનાં અમર્યાં હાડ મુજબવા શિવાય આવાં કલ્પાંતથી કશુંએ કરી શકતી નથી. મરનારથી તમે જે કાયદા મેળવતાં હતાં તે કાયદા ગૂંમ થયા માટેજ તમારું આ બધું રૂઢન છે; પણ મરનારે કેાઈ કાયદો ગુમાવ્યો હોય તે માટે તમે રડતાં નથી મા. મરનારને તો કદાચ મોતથી સામે કાયદો થયો હશે, માટે તે માટે અણુઘટતો શોક કરી કદાચ તમે મરનારના કાયદાની આડે પણ આવતાં હશે. માણ !

આપણામાં સાધારણ રીતે બોલવામાં આવે છે, કે જન્મ, લગ્ન અને મરણ એ ત્રણ બનાવો કુદ્રતના અચુક કાયદા સુજળ બનતા આવ્યાજ છે, તેમાં આપણી પોતાની ખાહેશ કે પોતાની મરણ કાંઈ કામ આવતી નથી. અવશ્ય કરીને જન્મ મરણ આપણા હાથમાં નથી. આપણા અમર આત્માએ આ મટ્ટીનું શરીર સંપૂર્ણતા મેળવવા ખાતરજ ધારણ કર્યું છે. શરીર વડે આ ખાકી જગતનો અનુભવ આત્મા મેળવે છે. પોતાની વૃષ્ટિને માટે આ દુન્યામાં ચોક્કસ કાર્ય કરી રહ્યા પછી આત્માને આ ખાકી શરીરની જરૂર ન રહેવાથીજ તેને આ શરીર નાલાયક જણાય છે, અને તેથીજ તેને છોડીને આત્મા ચાલતી પકડે છે; અને પોતાની વૃષ્ટિ આગળ ને આગળ કરવા માટે કુદ્રતના ચોક્કસ કહેલા નિયમો પ્રમાણે બીજી વધારે લાયક હાલતમાં જવા સાડ આત્મા પોતાની તૈયારી કરવા લાગે છે, અને તે ક્રિયાને મોત કહીને આપણે રોઈએ છિયે.

એક ચિત્રકારે એક દિવસે પોતાના મિત્રોને કહ્યું કે; તેના હાથમાં જે કળા છે તે હવે જવાની, માટે તે જલદીથી એક છેલ્લો ચિતાર ચિત્રી લેવા ધારે છે. તેઓએ પૂછ્યું કે; “તું શું ચિતાર ચિતરવા ધારે છે ?” તેણે જવાબ દીધો કે, “સઘળી ચીજની આખેરીનો !” એક મિત્રે પાછો ઉત્તર દીધો કે; “તમારી પણ આખેરી આવવાનીજ.” જોકે આ તો મશકેરીમાં બોલાયું હતું, તોય તેના જવાબમાં પેલા ચિતારાએ ખરાં દિલથી, ગંભીર મનથી, અને ભરેલી છાતીએ કહ્યું કે, “હા ખરી વાત છે—જેમ જલદીથી એ ચિતાર પાડી લઉં તેમ સાડ !” બીજે દહાડે તુર્વજ તેણે પોતાનું કામ શરૂ કરીયું, અને જેમ જેમ ચુકળ ક્રિદયોગ અને મહેનત કરીને તેણે તે પૂરું કરીયું. પછી તેણે

પોતાના રંગની કુંડી હાથમાં લઈ લાંબી નાંખી કડકે કડક કરી નાખ્યા, અને બોલ્યો કે, “હવે મહારૂં પૂરું થયું!” માર્થ માસમાં તે ચિતાર “આખેરી”ને નામે પ્રખ્યાત થયો, અને થોડાજ વખતમાં તેજ ધણીની આંખ બંધ થઈ ગઈ હતી!

ચારાને રફતેમાં પર કયું રાવે અથ માદર?

કયા હમ રવાને સુએ મુલકે અહમ ન હોંગે?

હે માતા! આપણે શા સાડું શુજરી ગએલાં બહાલાઓ ઉપર મતમ કરીએ? શું કાંઈ આપણે બધાં નાશક ને નાણુરીના મકાનમાં રવાના થયા વગર રહીશું? આપણુ મરણ પામ્યા વગર રહેવાનાંજ નહીં. “મહારા દીકરા પથ્થરમાંથી પાણી કાઢે એવા હતા, તેને એકાએક શું થઈ ગયું!” આવું ફદન રડીને તું તારા જીવને બેવડો સંતાપે છે જાહેન! શું બધાંજ અલમસ્તો જીવે છે? ને તવાઈ રહેલાં લોકો શું બહેલાં મરીજ બાય છે? બડામાં બડા અંગે લડ રાબાઓ, પોરચુમલનો એલફોન્ટો બીબો, ફાન્સનો આર્લ્સ બીબો, તથા બુઇ દે ઠો શરીરે ગમે એવા પુષ્ટ હતા, તોયે મરતે હડાડે સોહરઈ સુકાઈને હાડપિંજર જેવા થઈને મરી ગયા હતા. માટે તમે એ પાંતીનો શોક ને સંતાપ નહીં કર્યા કરો જાહેન! એક શાસકારે આ શોક મોહનાં અડપલાંનો ચિતાર આપ્યો છે, તે ચિત દઈને સાંભળો, એટલે તમને ગમખારી નહીં થશે.

ખેડુત ધાન્યનાં બીની વાવણી કરે છે. થોડેક કાળે એ વાવેલાં બીજ ફણુગારૂંપે ઉગી નિકળે છે; અને ધીમે ધીમે વૃદ્ધિ પામે છે. વળી વાવેલાંમાંથી કોઈ નિરર્થક પણ બાય છે, અર્થાત, નથી પણ ઉગતાં ખરાં. હવે ઉગીને વૃદ્ધિ પામેલાં બીજ, પ્રથમ ફણુગારૂંપે, પછી સોઘારૂંપે, જોમ પોતાનું રૂપ કમે કમે બદલાતાં બદલાતાં છોડરૂંપે દેખાય છે. આ છોડો વરસાદનાં પાણી અને સૂર્યના તાપથી મોટા થાય છે, ત્યારે તેઓને હળસાણી, રાંપ અથવા હંતાગથી હળવામાં આવે છે; હળતી વેળાએ ઘણાક છોડવા સમૂળા ઉખડી બાય છે, જે ફરીથી સાચ થવા કે મોટા થવા ન પામતાં સૂકાઈ બાય છે, અને પેલા લીલા રહેલા છોડવાઓ ફેટલીક સુદંત સુધી વધીને નીકળવા માંડે છે. પ્રથમ તેઓને તૂલ આવે છે, તૂલ ઉડે જઈને કણસલાંમાં દૂધથી ભરેલા કણ ઉત્પન્ન થવા માંડે છે; તે કણ પાકીને સૂકાવા માંડે છે, કે તુરંત ખેડુત હાતરડું લઈ, તે છોડવાઓની કાપણી કરે છે. થયું. કપઈને જોઈપર પડેલા છોડ સૂર્યના તાપથી સુકાઈને મરી બાય છે; અને તેમના ઉપર અવેલાં કણસલાંમાંના કણ તેમની સંતતી રૂપે પછવાડે રહે છે; તે પણ જીવંતમાં જિંવા મનુષ્યોના આહારરૂપે નાશના પરિણામને પામે છે. અને એમ કમતાં પણ જે વધીને અથવા પામ્યા, તે પાછા આવતી રૂતમાં વાવણીના કામમાં આવે છે. જે પ્રમાણે વારંવાર, પુનરપિ જનનમ, પુનરપિ મરણ, પુનરપિ

જનની જરૂરે શયનમ્ એવો એ અન્ન પેદા કરનાર ખેડુતની ખેતીનો ઇતિહાસ છે. એટલા માટે દરેક આફતો વળતે રેકૌલ્ડના લોકોમાં દિલાસો દેવાનો આ સખુન બાકુનો થઈ લાગેલો છે કે; There is a good time coming "સારો વખત પાછળ આવેજ છે." આ વાક્ય તેઓ મરણી જીવનના દરેક દુઃખી પ્રસંગે ઓચરિને દિલાસો આપે છે.

છેક વરસ દોઢ વરસનું કેડ ઉપર રમતું બાળક મરે છે ત્યારે તેની માતાને શોર પડી આવે છે કે; "એ એકલું ક્યાં જશે?" પરંતુ પાગલીઓમાં કહે છે તેમ, ખરેખર તે તો "કુલની વાડીમાં" જાય છે, અને જ્યાં તે જાય છે ત્યાં તો તેના ઉપર પુલજ પુટાડવાને ઘણી ગુજરી ગયેલી માતાઓ, પોતાનાંજ અવ્યાની આફક કેડ ઉપર લઈ, તેમને બોકીઓ દઈ, છાતી સરસું દાખવા મંડી જાય છે. પુલની વાડીમાં આવેલાં આ ન્હાનાં બાળકોને ઝાઝો વાર ઉપરનાં ભુવનમાં રહેવું પડતુંજ નથી; તેઓ તો કેટલોક વખત ત્યાં વિસામો લઈને પેલા ખેડુતની ખેતીની આફક પાછાં પોતાની માતાના પેટમાં ગભ લેખે આવે છે. ન્હાનાં બાળકોનો તો જીવતાં કે મરતાં એકસરખો આનંદ રહે છે. માટે તમે ન્હાનાં બાળકને બેઠું હાલતમાં ખુશી રાખો. જ્યારે મહાન એનેક્ષાગોરસને મરતી વખતનો શ્વાસ ચાલવા લાગ્યો ત્યારે તેને મરતી વખતની ધ્રુવ જણાવવા કહેતાં તે એટલુંજ બોલ્યો હતો કે; "છાકરાંઓને છુટી અપાવો, ને તેમને તહેવાર ખાળવા દો!"

મકબરોમાં દેખતા હય અપની ધન આંખોસે રોજ;

એકે બેસાદર એકે ખેશ એકે ફરજંદ હય !

જેઓ ઘોરમાં દટાયાં છે તેઓને આપણી નજરોનજર પોતાની આંખોથી જોઈએ છીએ કે, આ ભાઈઓ છે, તથા આ બાપ છે, તથા આ સગાં અને આ ફરજંદ પડેલાં છે.

સારો ભવ રખો, ને પારકે લોકડે બજો !

એક શ્રીમત સોદાગરનો દીકરો પોતાના બાપની કબર ઉપર બેઠો બેઠો એક ફીરના દીકરા બેઠે બાંજગડ કરતો હતો કે; "મહારા બાપની ઘોરની પેટી તો પત્થરની છે ! તેની ઉપર તો સોનેરી અક્ષરોથી લેખ લખેલા છે ! વળી તે ઉપર તો સંજે મરમર અને સંજે સુન્ના જેવા ભારે પરચરો જડેલા છે. વળી તેને પીરોબની ધંટો વડે તો ચાલી લીધેલી છે ! અને તમારા બાપની કબર ઉપર તો કંઈજ મળે નહીં ! અમથી બે ત્રણ ધંટો ચાલીને તેના ઉપર તો એક

જે સુઠી જેટલું મટોડું ઢાંકી સુકેલું છે!” ફકીરજીએ જાણ્યો:—“ચુપ રહે નાહાન! ત્હારો બાપ તો સારો ભવ રખ્યો, ને પારકે લોકડે બળ્યો. ત્હારા બાપથી તો હજી સુધી આ જારે પતથરના બોળને લીધે કબરમાં જરા હિલી હાલી પણ શકાયું નથી, તેટલાં મ્હારો બાપ તો બેઠેસામાં જઈ પહોંચીને ત્યાં નવો જૂનો પણ થઈ ગયો છે!”

“બર કે કમતર નેહં બર વચ્ચે બાર;

બરેહ આશુદંતર કુનંદ રહતાર.”

જે ગધેડાં ઉપર બોલે થોડો લાધેલો હોય તેજ ગધેડું રાહમાં ઘણું આશુદં આલે છે. હે મા! હવે વળી એક ખીજી ખેતી વીશે સાંભળો.

ખીજી એક મોટી ખેતી છે, જે નિરંતર થયાજ કરે છે, વવાય છે, ઉગે છે, વધે છે, ફલે છે, પુલે છે, કરમાય છે, સૂકાય છે, કપાય છે, નાશ થાય છે, એવું જ્ઞાનીઓ રાજતું રાજ શાંતિથી જુએ છે—અને અજ્ઞાનીને તેમાં શોક અને મોહ પણ થાય છે. સંસાર રૂપ આ ખેતી છે. તેમાં વાસના દેહ રૂપ ખીજ માતા રૂપ પ્રકૃતિ એટલે જમીનમાં રેપાય છે; તેમાંથી તે ખીજ જન્મવા રૂપે ઉગે છે, ને થાનમાંથી દુધ લોજન ઈત્યાદી વૃષ્ટિથી વૃદ્ધિ પામે છે. તેમાં બાળકો ઉપર આવતા શીતળા, ઉપજ્યાં, ઉંટાટીઆં, ઈત્યાદિ રોગો રૂપ હજામાંથી, ગંપ કે હંતાળ વડે તે હજાય છે. તે વેળા હજાતાં કેટલાક બાળક રૂપ છોડવાનો નાશ પણ થઈ જાય છે, પણ તેઓમાંથી બચેલા આગળ વધી પરણીને સંસારમાં પડીને ગૃહસ્થાશ્રમ માંડવા રૂપે ઉગે છે, ફળે છે, અને પાકેલા છોડવાની જેમ કાપણી કરવામાં આવે છે, તેમ એ મનુષ્ય રૂપ છોડવા પણ અવસ્થા પહોંચવા રૂપ કાપણીનો સમય આવી પહોંચવાથી, અનેક રોગાદિક હાંતરડાં વડે કપાઈને નાશ પામે છે. અર્થાત્ મરણ પામે છે. તે ઉપર કવિ કહે છે નીચલો સંવાદ.

બાબૂજ કહત યું શેરોકે—ગિનતી સુત બનમાલી;

કયુ એક દ્રષ્ટ નહી દેખત ? સગકો હૈ તું વાલી !

એક વખતે બાવળનાં ઝાડે રડી રડી વિનંતી કરીને, વનમાળીને કહ્યું કે; આ મ્હારી અરજ તું સાંભળ! કે “તુંજ એકલો જ્યારે અમ સર્વ ઝાડોનો વાલી છે, ત્યારે સઘળાને તું એક સરખી નજરે કાં જોતો નથી ?”

કવચિત્ દિયે હૈ કુલ સુગંધિત—ચમકત હૈ લાલી;

ફર રગ કણુ ના સુગંધ લધુ—પાનભિ હૈ પાલી.

કેટલાંક ઝાડોને તે ખુશબોહાર અને કેટલાંકને ખુશનુમા રંગનાં પુલો જ્યારે આપ્યાં છે, ત્યારે મુજને તો તે સુગંધી વગરનું ખદ રંગનું પુલ આપ્યું અને પાંદડાં તો એટલાં ભધાં ન્હાનાં આપ્યાં છે, કે તેને પાંદડાં નહીં પણ પાણી પીને લોકો કહે છે ! એટલો બધો ગેર ખિન્નમાક મનેજ શાં પ્રીયો ?

કિયો કેલકો કાળ સુવાસિત - રૂઝ લટકત કાઠી;
લાખ હમારે તનમે કાટે - ખટકત હૈ ખાલી.

જ્યારે કેટલાંક આડોનાં લોકડાં તેં સારાં પમરાટ ભરેલાં કીધાં, અને કેટલાંકની ડાળીએ ફળોની નવાલુશ કીધી, ત્યારે રહાસાં શરીરમાં લાગોલાખ કાંટાઓજ તેં શું કામ લોંકી દીધા, કે જે કાંટા હમેશાં મહુને લોંકાયાજ કરીને દુઃખ કરે છે?

કોઇ કાળસે ફિરોજ બાધે - ગાડી કયા સુખપાલી;

ખાખ ગિના નહિ અંત અમારે - કિસમતકી રહે દાલી.

ફિરોજ કવિ કહે છે કે, કોઈ આડોનાં લોકડાંની ગાડીઓ અને સુખપાલ એટલે પાલખીઓ બનાવે છે, ત્યારે મહુનેજ એટલું બધું કમબખ્ત કાં બનાવ્યું, કે અતે પણ બળીને ખાક થવા સિવાય બીજાં કશાં કામમાં હું આવતું નથી! ખેર. અતે બધા માળીએ મરી ગયા, અને પછવાડે તેમની પ્રજા રૂપ રહેલાં ફળોથી પાછી નવી ખેતી તો થાય છે, ઉપજે છે, ને નાશ થાય છે, એ નિત્યનો ક્રમ છે. આ મહારા પુત્ર, આ મહારા કુટુંબ, તમે, હું અને પ્રાણી માત્ર એ સંસારની ખેતીના ઊડવા છીએ, માટે જમડો-ખેડુત એકવાર અવશ્ય આપણી કાપણી કરશેજ, તો પછી તેમાં કોને માટે કોણે ખેડ કરવાનો રહ્યો છે મા? કોઈ વહેલું તો કોઈ મોડું, પણ જમડાના દોતરડાંનો લોગ ચશેજ થશે મા.

યુનીનરન કીશે મરીદા કે દમ; ઝની તીઝ ગરદ કરી ઝાન દેઝમ.

ન બર રાપો રાહે મરીદા પુવદ; બદ્દામ બરમદ એલીપા પુવદ.

કાઇસ્તતા અનુયાયીઓ તો કીસ્તી ધમનો એટલો બધો તો અમત્કાર કહે છે કે, માત્ર ફૂંક મારવાથી મૂવેલા ક્રિસ્તીઅનને જીવતાં કરી શકાય છે. પરંતુ ક્રિસ્તીઅનોને પેતાનેજ પેતાના પેગંબરનાં આ વચન ઉપર આવધાસ હોવાથી કાઇસ્તતા કહ્યા સુજમ તેઓ કયાં ચલે છે? અને તેઓએ ધામકં ફરમાનને યકીનદારીથી નહીં માનવાથી આખરે તો તેમનોજ પવિત્ર કેસ તેમનોજ શત્રુ થઈ પડ્યો છે. શું પુક મારેથી મૂવેલાં જીવતાં થાય?

માણ! મોત અટકાવવા વીચેના આવા કોઈપણ જ્યાલી વિચારો તમે મનમાં લાવશોજ ના. મોતની આગળ જોયો પ્રાણજીવનું કે કાઈસ્તનું પણ મોંઘ કામ નથી. એટલા માટે સર વોલટર ડીગબી મરતી વેળાએ દ્રઢતાથી બેસ્યો હતો કે; “મહુને ખેલી સામેની પુરત્રીપર બેસાડો! મને એક જમથી બોલાવજો અ બધું છે, જ્યાં જવાને હું કોઈપણ રીતે બંધાયેલોજ છું. ખ્યારી જીલ્લિયા! પછી લાવ! ત્યાં ગયા શિયાય મહારો છુટકોજ નથી!” ડચુક ડી આવરને બળબચમાં કોઈ જોયોએ એવો ધખારો આપેલો કે; “અરગ-હાયા - ફટકાથી તું અંધાજો!” તે ઉપરથી અરગદીનું નામ સાંભળતાંજ તે અધમૂઓ મળી ગયા.

તેના છબરમાં રાત ને દહાડો ઊંચગંદીનીજ ચિંતા, ઊંચગંદી નામનોજ ધારકો, ને
 ઊંચગંદીઅન ફટકાનાંજ સ્વપ્નાં પણ આવતાં. જ્યારે રાત્રી હેનરી જથાના
 વેખતમાં તેને રાજદ્રોહના વાંક માટે મારી નાખવામાં આવ્યો, ત્યારે છેવટ છેવટ
 પણ તેણે પૂછ્યું હતું કે: “મહારા પ્રાણ લેનાર આ જલ્લાદ જાતનો કોણ છે
 વાડે?” ત્યારે લોકો બોલ્યા; “એ ઊંચગંદીનો માણસ છે.” ડચુક કહે; “અલ્યા
 આખું જીવન તો તારા ધારકામાં પૂરું કીધું, પણ અહિં પણ તુંજ મને નડવા
 આવ્યો! ખેર. પણ હ્યાં મળ્યો છે તો મળ્યો છે, પરંતુ મને ત્યાં પણ દુઃખ
 દેવા મહારી સાથે ના આવતો!” મોત વીથેની આવી ધકના ઈશ્વરનું સ્મરણ
 પણ ચુકવીને માણસના વહેલા પ્રાણ લે છે. માટે

પ્યાછ બાછ જૂડ તજ, લોલપ મોલ સ્થભાવ;
 હિંદુ પતિ તો મર ગયે, નાને માધવરાવ.
 નાને માધવરાવ, મુરે નૈસિંગ સરાધ,
 મિરમાં દુરિ નવાખ, મોત તિનકું ખી આર.
 કદત દાસ કધ્યાન, બપો કયામે રાહ;
 બજ બજ શ્રી ભગવાન, જૂડ તજ પ્યાછ બાછ.

આ ખલકમાં રહેલાં સર્વ પ્રાણી અને પદાર્થો, આનંદધન નામના આત્મારૂપી
 ખેડુતથીજ પજાય છે અને ઉત્પન્ન થાય છે, ઉત્પન્ન થયા પછી તે આનંદધન
 આત્માથીજ આ સ્થિતિને પામે છે; એટલે સસારરૂપ ખેતીનાં ફળોનો લાભ
 લઈ તેમાંજ ધુમે છે, અને અંતે આનંદસ્વરૂપ પરમાત્મામાંજ તે લય પામે છે.
 અર્થાત; એ પરમાત્મા જેવા મહાન ખેડુતની કાપણીમાં કપાઈ પણ જાય છે!
 ત્યાર જેણે પાળ્યું, પોપ્યું, લહ્યું, તેણેજ કાઢી નાંખ્યું, તેમાં શે ક શાને વાસ્તે
 કરે. જોગ ના? આપણાં બહાલાનાં મોત વખતે આપણને દુઃખી દેખીને દુઃખી
 થનાર તઈ ન પડે. ખરેખરો મિત્ર નથી, પણ જ પોતાને દુઃખ નહીં પમાડતાં
 આપણને સુખ થવા માટે પોતાનું જાળ વાપરે છે તેનેજ આપણાં દુઃખની ખરી
 લાગણી છે એમ બહુવું. આપણને દુઃખી જોઈને આંખમાંથી આંસુઓ પાડનાર,
 અને આપણાં દુઃખના અગ્નિનો મોટો ભડકો થાય એવાં હજારો શોકનાં
 વચનો. મોક્ષનર માણસ આપણે શત્રુજ સમજવો મા. તેઓ અજ્ઞાનતામાં આપણું
 હિત કરે જ ન. કેટલું આપણું શુભરીતે નુકશાનજ કરે છે મા. માટે જો આપણું
 દુઃખ જમના ખીજ લોકોને જણાવવાનું આપણું મન થાય તો માત્ર
 તત્વવેત્તા, શુભીજન, શુદ્ધ જ્ઞાની આગળજ કહેવું મા. કેમકે તેવા જ્ઞાનીઓજ
 આપણું દુઃખ ટાળવાના ઉપાય કરે છે, અજ્ઞાન સગારનેહિઓથી તો કાંઈજ ખતનું
 નથી. માટે તેવાં અજ્ઞાન મિત્ર કે સગાંની આગળ તહાં દુઃખ રડવા કરે એ તો
 દુઃખ વધારવાનુંજ કારણ થઈ પડે છે. શોક થાય છે, તેનું કારણ એટલુંજ કે,

આ સંસારનાં બુદ્ધ બુદ્ધ જેવાં ક્ષણિક સુખોનો આપણી જીવે જખરો સ્વાદ લાગ્યો છે; અને તેથી કુવાનાં દેડકાં પેટે પળવારના વિષય સુખના સ્વાદમાં આસક્તિ થવાથી સર્વ સુખનું ધામ આ જગતનેજ માન્ય છે, અને તેથી તેના નાશથી મોહવશ થઈ શોક કર્યો છે. હે જગમોહિત માતા ! આ સૌ શું તમને કોતુક જેવું જણાતું નથી ? જણાય છેજ. માટે ઈશ્વરની આવી કરામત ઉપર વિશ્વાસ લાવીને મહા પ્રભુની દયા માંગો, હજી કાંઈ આશ્વત્થના પહાડ તમારા ઉપર તુટીને ધસી પડ્યો નથી. સળુરી રાખેથી પહાડ પણ ખસી જશે.

હવે તમારા મૂએલા કહેવાતા પૂત્રનું શું થાય છે તેનો વિચાર કરો માથ. તેનું જ્ઞાન થવાથી તમને રાહત થશે. તમારાં મૂએલાં બહાલાંનું ખાકી શરીર ભખ થયલું હોવાથી જે પણ કાંઈ કાર્યો તે આ જગતનાં જાણી શકે તે એટલાંજ, કે જે આપણું સૂક્ષ્મ શરીર છે તે શરીર સાથે જેટલો સંબંધ ગુજરેલું બહાલું, પોતાના સૂક્ષ્મ દેહથી રાખી શકે તેટલીજ વાત તે મરેલું બહાલું જાણી શકવાનું. ગુજરેલું બહાલું, જે કાંઈ જોઈ શકે છે તે માત્ર આપણું સૂક્ષ્મ શરીરજ જોઈ શકે છે. જ્યારે આપણે નિદ્રામાં પડ્યે ત્યારે આપણું ચેતન્ય તો સૂક્ષ્મ શરીર માર્ફતે પોતાનો કારભાર ચલાવે છે, તેથી આપણે જ્યારે ઉઠ્યે ત્યારે આપણું બહાલાંઓ આપણને જાગતાં જૂએ છે, અને જ્યારે આપણે પાછાં સ્થૂળ દેહમાં પેસી જઈએ ત્યારે આપણું બહાલાંઓ આપણને ઉઘતાં દેખે છે. કેમકે તેઓનું સૂક્ષ્મ શરીર આપણા સૂક્ષ્મ શરીરને જોય છે, છતાં આપણે તેમના શરીરને આ ખાકી દેહ વડે દેખી શકતાં ન હોવાથી આપણાથી તેમની સાથે વહેવારમાં આવી શકાતું નથી. જેમકે: આપણો પ્યારો આ જગતમાં પત્રગ ઉપર જીવે છતાં જ્યારે ઉઘાય છે ત્યારે તેને આપણે જીવે છે એમ જાણી છતાં તેની સથે જેમ આપણે વાતચિત કરતાં નથી, તમ મુએલાં બહાલાંઓ, જ્યારે આપણે ઉઘમાં પડ્યે ત્યારે (ખાકી દેહમાં દાખલ થઈ સંજગત થઈ જ ત્યારે) આપણી સાથે વહેવાર રાખી શકતાં નથી. મુએલાંઓ તો હરઘડી આપણને જૂએ છે. રાત્રે તો તેઓ આપણને મળે છે, પણ દિવસે તેઓથી આપણે પોતેજ દુર થઈએ છીએ. માટે ખુદા ઉપર બેસો. પોતાની માતમ કરવી મિથ્યા સમજો ના ! લડી લડી એણી વખતે તે માલિકે ભલાંભલાં સંકટોમાંથી ભલાં ભલ્લનું તારણ કરેલું છે; માટે નેવી હીતનું તારણ કરવા તે સાહેબની પ્રાર્થના કરો કે, 'હે પ્રભુ ! માછલાંની અકૂતિથી માછલીનો અવતાર લઈને દુઃખના દેનારા શંખ જેવા શાંખાસુર નામના શત્રુને તમે માર્યો, અને અપાર ખેદથી બ્રહ્માની નહક માટે સમુદ્રમાં પડી જઈ વેદોનો ઉચ્ચાર કર્યો; પોતાના મનની વચ્ચાથી તારાહ અવતાર ધરીને મહા સમરમાં પેસીને દુઃખના દેનારા હિરણ્યકેશને માર્યો, અને તેને સુ માં જીતીને પોતાની શક્તિમાં પુરિવેને ધારણ કરી, કુર્માવનો અવતાર ધારણ કરીને પોતાને

કાશ્યપો કહેવરાવી માયિક અસુરો અને દેવોને તમે ખેલાવ્યાથી તેઓ સર્વે આવ્યા; પછી તેમની પાસે શ્રમ કરાવીને સમુદ્રતું મંથન કરાવ્યું, તથા તેમાંથી ઘૈહ રત્નો મેળવી દેવોને વહેંચારી આપ્યાં, તો પછી હે મોટા બાપ !

હરાન ચેહ તુ અઝ બેહેરે મન અએ ખુન !

બે કરદી ઝો ખાહી કુતી અઝ રઝા !

બરાન કારે તુ સએ શૈકન હઝાર,

બ રાઝી હુંદેહ મી કુનમ બી શુમાર.

હે મોટા બાપ ! મહારા હકમાં જે કાંઈ તેં આજ પર્યંત કર્યું છે તથા આયદે પણ તું જે કાંઈ કરશે, તે ઉપર તવકકોલ રાખીને હું રાજ રહીશ; સભુરી અખત્યાર કરીને હું ત્હારા અણહક શુકરાના કરીશ. હે પરમાત્મા ! આપે સિંહના જેવો દેખાવ કરીને નૃસિંહ અવતાર બની જઈ તમે સ્થંભને ફેાડીને સાક્ષાત પ્રગટ થયા હતા, અને અહીં નાશ પામે એવા હિરણ્યકેશ્યપુ નામના અસુરની છાતિ ચીરી નાંખીને તેને તમે માર્યો, તથા પ્રેમ ભાવથી પોતાના દુઃખી ભક્ત પ્રહ્લાદને અનેક સંકટોથી ઉગારી તમારા ખેળામાં લીધો, ત્યારે આજ સુકિના આપનાર પ્રભુની સ્તુતિ કરવાનું ને ભક્તિ કરવાનું, હે માતા હવે તું પણ શરૂ કરી દે ! જે પ્રભુ બળી રાજના યજ્ઞમાં વામન રૂપ ધારણ કરીને ગયા હતા, અને તે રાજની કસોટી કરવા થકીજ તે રાજના રાજમાંથી સાડા ત્રણ ડગલાં પૃથ્વિ માંગી લીધી હતી, અને જ્યારે તે રાજએ પ્રભુના માગ્યા મુજબ આપવા માંડી, ત્યારે પોતે આત અદભૂત વૈરાટ રૂપ ધારણ કરીને, આખા બ્રહ્માંડમાં વ્યાપી ગયા હતા, તેજ ત્રણ ડગલાંમાં તો તે મહા પ્રભુએ ત્રણે ભુવનો લઈ લીધાં હતાં. એવા મહા પ્રભુ દુઃખ આપે છે તે તો પોતાનાં પ્યારાંની કસોટી કરવાજ આપે છે. તેજ માલિકે મુનિને વેષે પરશુ-રામનો અવતાર લઈ ફરસીનું આયુષ્ય અને શસ્ત્ર બાંધીને સહસ્ત્રાબ્દન સાથે યુધ્ધ કરી, આબુર્ગ કરીને પણ તેનું તારણ કર્યું હતું, તેમ ત્હાડું પણ તારણ કરવા થકીજ ત્હારા ઉપર દુઃખોની કસોટી કરે છે, અને છેવટે તો ત્હારા મનમાંની ઉમેદ મનમાંજ રહી જવાની છે. જેડસલેમના છુટકારામાં મૃત્યુના ઝશ વીશે એવી બીના આવી છે, કે તે ઝરે જોતાંજ માણસને તરસ લાગે છે, અને તે ઝરના પાણી પીતાંજ માણસને હસવું આવે છે, અને તાત્કાળ માણ પામે છે ! આ અલંકારની મતલબ પણ એવીજ છે કે, આ સંસાર સર્વને સ્વદિષ્ટ લાગે છે, અને તેની માયામાં લપટાવાથી માણસને આનંદ તો લાગે છે, પરંતુ એ આનંદ થોડોજ વારનો હોય છે; કેમકે મોત તેને એકાએક ઉંચકી લઈ લાય છે, અને તેના મનની ઉમેદ મનમાંજ રહી જાય છે. એક આરબ મુસાફર રેતીના રણમાં એકલો અટુલો પાણીની તાંગીથી તરસે એક નીચે

શુભ પોકાર આર્યા કરતો હતો:—

ઈઆ લેત કબલ મઈઅતી, ઈઓમનં અપુજો બમોઅતી!

નેહુએન નલતોમ રોકાવતી, ફ અજુલોઅમલાઓન કેરબતી!

હે બાપ! હું એટલું જ ઈચ્છું છું, કે મહારા મુવાની માત્ર એક દિવસ આગમય પણ હું મહારાં મનની મુરાદ પાર પડેલું જોઈ! જે નદીને પાણીના મોભઓ થડાથડ તમાચાઓ મારે છે, તેજ નદી વળી મહારા પગનાં શુંટણને થબડાક લગાવે છે, અને હું તેથી મહારી પખાલને ભરી લઉં છું! અર્થાત, દુઃખના ડપાટામાંજ હું મહારી મસ્ક ભરી શકું છું. માટે હે અમ્મા!

હરી નામકી કરલે જપના, આજ હએતું કાલ ન અપના. જુના મરશે નહીં તો નવાં મંડાશેજ કેમ? સાસુઓ મરતીજ ના હોય તો વહુઓને ધરની રાણી મવાનો લ્હાવો મળેજ કયાંથી! ફરતાફરતી સૌની વારી આવવાનીજ,

અકબર બાદશાહના નખીરાના લગ્ન હતાં. આખો મહેલ ગાજવાજ ને ગાનવાનમાં શુભતાંન બની ગયો હતો. જેટલા જેમએ એટલા વૈભવ બાદશાહ આગળ હાજર હતા. દબદબાદાર મજલીશ બેઠેલી હતી. એવામાં બાદશાહે વજીરને મોક્ષમમાં કહ્યું; “વજીર! વજીર! એક નહીં હોત તો કેવું સાડ?” વજીરે ઉત્તર વાળ્યો; “ત્યારે આપ કયાંથી હોત!” મજલીશ બરખાસ્તે થયા પછી શાહબદાએ વજીરને પૂછ્યું; “તમે ને બાદશાહે એ શુભ વાત શી કીધી?” વજીરે કહે; “ગરીબ પરવર! બાદશાહે આ બધી રૂડી રામશણી ને રળિયામણા વૈભવ દેખીને મને કહ્યું, કે આવાં બધાં મુખો છે, ત્યારે મોત નહીં હોત તો હું આ અમન અમન કર્યાજ કરત!” ત્યારે મેં કહ્યું કે; “મોત નહીં હોત તો તું આ તજન ઉપર આવતજ કયાંથી? બાબર મરતે નહીં તો હુમાયુ ગાદીએ આવતજ નહીં, ને હુમાયુ મરત નહીં તો તહાસ પિતાજ અકબર તજ્તનશીન થઈ આજના જેવો વૈભવ ભોગવતજ નહીં! તમે તમારો રાજધર્મ સાચવો ને ઈશ્વરને નાશ કરવાનો જે નાક છે, તે નાશ માટે તમે પણ તૈયાર રહો!”

ન ધર્મકાલઃ પુરુષસ્થ નિશ્ચિતો ન વાપિ મૃત્યુઃ પુરુષં પ્રતીક્ષતો

સદાહિ ધર્મસ્ય ક્રિયૈવ શૌભના યદા નરો મૃત્યુમુલ્હેડમિવર્તતે ॥

મોત કંઈ કોઈની રાહ જોતું નથી. એટલા માટેજ માણસે પોતાને મળેલા ધર્મની સાધના સાફ કોઈ નક્કો કરેલો નિમી આપેલો વખત નથી. માણસ તો હમેશાં મોતના ડાચાંમાંજ છે, માટે દરેક વખતે જેણે તેણે પોતાને માટે નિર્માણ થયેલા ધર્મ પ્રમાણે ચાલવામાંજ શોભા સમજવી. ઈશ્વરની શાદમાંજ મજા છે. સંતાપના કે લયના વખતના પુજારાની વાતજ ના જોલતી-

તહાસ જેવી, નહાનાં મૃત્યુ પામેલાં બાળકોની માતાનાં કાલ્પનિક સંતાપો બહુ નિશ્ચિત હોય છે. શરસાદ મણે પડે, રાત અંધારી હોય, રસ્તે જતું આવતું કોઈ

દેખાતું નથી, તે વેળાએ સતને વખતે કેટલીક માતાઓ આકાશ તરફ ભેટી બંધ છે ને રડમસ થઈ સંતાપ કરે છે, ને ઉઠાસીથી અફસોસ કરે છે કે; “મહાર્ ૭ વર્ષનું પુલ જેવું ગુલાબ બન્યું! અરેરે! માય વગર કેવું એકલું બહુલું આવા મારમારના વરસાદમાં ભિંભળને તલબોર થતું હશે! અરે ખુદા! તે બચકામેળ થઈ પુલની વાડીમાં કેવું પલળી જતું હશે!” વળી સખત તડકો પડે ત્યારે તેણી હરણુ ફાડ ડાળે આસમાન તરફ નજર કરી મનમાં ને મનમાં બળાપો ને વિલાપ કરે છે કે, “આવા તાપમાં તે કેવું તપી જતું હશે!” “હિમાલય કરતાં ઉંચા આકાશ ઉપર તે કેટલું બધું ટાંઢે ઠરઠરતું હશે!” એમ સખત ઠંડીના દિવસોમાં તેણી કકળે છે. “મુઠરે હું માયની થતી! તે નાચું ઉંઘાડું કેવી આપદા વિપત્તિ ખમતું હશેરે ખુદાય!” આવા આવા ખ્યાલી ને ખોટા વિચારો કરીને સુવા પછી ફવાનની હાલત વિષેનાં અજ્ઞાનપણાને લીધે, બેહેસ્તને બહુજ બહુજ હજારો કોશ દૂર અને કોઈ અકુદ્રતી જગ્યો માની લેવાના તેમનાં અજ્ઞાનને લીધે આવા બધા જુદા સંતાપો અબજ માતાઓ કરવી બેસે છે. મટ્ટીમાં મટ્ટી થઈ ગયા પછી તે પુલ બચ્યાનો આત્મા તો તહારી આગળ ને આગળજ આવી રહેલાં સુંદર ભુવનમાં બેસ કરે છે, ને તું શા માટે હેબતાય છે માતા! “મહાર્ વહાલું ક્યાં છે! ક્યાં છે!” ક્યાં કરશે, “મહારો ભાઈ ક્યાં ગયો! ક્યાં ગયો! ક્યાં કરશે,” તો મગજથી પણ તું ખસી જશે. એજ પ્રમાણે વળી મરવા સૂતેલાં માનવીઓ પોતાની પાછળ જીવતાં રહેલાં વહાલાં-ઓનો ખ્યાલી અને ખાલી ગમ ખાય છે, ને હેબતાય છે.

રાણી એન પણ મરતી વખતે એવું બોલતી સંભળાઈ હતી કે, “મહારા ભાઈ! મહારા વહાલા ભાઈ! તહાર્ શું થશે!” મૂએલા પૂત્રની મોહમાયામાં તું મગજથી ખસી જશે મા, ખસી જશે. જાકરપાશા પોતાની જલ્દીખાંને મેગ્નેશિયાના હાકમ બિશમાન ઓગલુ સાથે પરણાવવા માંગતો હતો, પરંતુ જલ્દીખાં પોતાના પ્યાર પોતાના પિત્રાઈ સલીમને આપી ચુકેલી હોવાથી, બન્નેનું મેમી બેડું બાપના ગામમાંથી નાસી છુટવા લાગ્યું; પરંતુ જાકરપાશાએ સલીમને ગોળી મારી કાર કીધો, કે જેથી બેટીને તે પાછી મેળવે. પરંતુ સલીમનાં મૃત્યુથી જલ્દીખાં એટલી તો ગમમાં ગીરફતાર થઈ પડી, કે ટુંક વખતમાંજ તેણી પણ જુરી જુરીને મરણ પામી! એક પૂરી વહાલી બેટીથી જ્યારે ડોસો છુટો પડ્યો ત્યારે તે પવનની સાથે પણ વાતો કરતો; ને વાયુને પણ પૂછતો કે! “અરે પવન! મહારી પ્યારી પૂત્રી છે ક્યાં?” હવામાં પડધા પડતો કે, “ક્યાં?” ત્યારે જાકર માથું કુટતો ને બેવડા કહેરથી રોતો કે; “મહારી બાળક બેટીના હાલ કેવા થયા હશે?”

અરમા! સંસારમાં રહેવા છતાંજ ઈશ્વરની ભક્તિ કરવી. કાયા-વાચા-ને મન

બંધે ઇશ્વરને આકારવાળો. અને મનમાં અવતાર રૂપી કંઈપીને તન કે ધન ઇત્યાદિ સર્વ કાંઈ તેનેજ અર્પણ કરવાં, જેથી માયાનું સ્વરૂપ તને ભયંકર લાગશે નહીં, અને તારાં દુઃખડાં તને ઘણાંજ હલકાં લાગશે. અને પીઠે ઇશ્વર ઉભેલો જ છે; એવો તને હર હમેશ સધિયારો પણ રહેશે, અને છેવટે તારામાં એક બતની બેરાવર ધીરજ આવી જશે. અરે મા ! આ જગતની ગતિ રીતિ તો જે ધારી તલવાર જેવી છે. આપદામાં આવેલાં દુઃખી ગરીબોનાં સંકટમાં સૌ કોઈ સંકટ વધારતાંજ જણાશે, અને મારે તેની તલવારનું રાજ્ય ચલાવનારાં એવાં લોકોને તો સૌ કોઈ પંપાળીને તેમને રાજી રાખવા વહેલાં વહેલાં દોડી જશે. પડયા ઉપરજ પાટું મારશે.

Suffer little children to come unto Me,
For such is the kingdom of Heaven.

નહાના બાળકોની કબરો ઉપર પણ એવાજ માર્મિક લેખો આપણે વાંચ્યે છિયે કે, તે માલિકની દરઘાહમાં પહોંચવા સાડે તેમને પણ દુઃખોની કસોટીમાંથી પસાર થવું પડે છે. ઇશ્વરની રાજ્ય સત્તાનો કાયદોજ આવો હોય છે.

મેરી મેરી કરન, ફ્રંટ મગરૂરમે; કાયા માયા કાજ, કમાયા ફૂરમે;
પલક માંહિ ગ્રહ આગ્ર, હોય સજ પારકા, પર હાં હોયગા તેં કીક, શરીર તમારકા.
અમ્મા ! તું ખાત્રીથી માન, કે મુઝાં તે તો મુખે મુતાં, ને પોતાનો ઈનશાફ હાદારની દરઘામાં કરાવીને પરવારી પણ ગયાં, અને તું અમરથી હેબતાઈને તેમના મોત ઉપર અફસોસ કરતી બેઠી છે.

દેહ ગેહસેં નેહ, નિવારે દિજીયે; રાજી બસેં રામ, કામ સોઈ કીજીયે;
રહ્યા ન બેસી કોઈ, રંક અરૂ રાવ રે; કરલે અપના કાજ, બન્યા હુદ હાવ રે!

ઉઠ મા, કાંઈ કામ હોય તો કામ કર, સર્વ મોહલ્લાઓ મોતથી ભરેલા છે, અને જીવતાંથી જે મોહલ્લા ભરપૂર છે, તે પણ જે વખત બચ છે તેમાં મોતથી ભરપૂર થવાનાજ છે. પાદશાહ સ્કીંદરને માટે હેકાયત છે કે, તે તેના જમાનામાં જણાયેલી લગભગ આખી દુનીયાં થોડીજ સુકતમાં જીતી ચુક્યો, પણ ભર જવાનીમાં જ્યારે ૩૫ વર્ષની ઉમ્મરમાંજ મરવાં સૂતો, ત્યારે તેણે પોતાની માતા ઓલીમખીઆને સંદેશો કહેવડાવ્યો કે, “માતાજી ! તારે મ્હારાં મોતનો વિચાર, ગમખારી અને શોક વચ્ચે એકલી બેસીને કરવોજ નહીં; પણ આખી પૃથ્વીમાં ઢંઢેરા પીટાવજે કે, “જે ધણી પોતાનાં કોઈ પણ બહાલાંથી જીવદાં પામ્યો ન હોય, અને કોઈ પણ પ્યારાંના મોતથી બચવા પામ્યું હોય તેણે હાજર થવું!” અને પછી સૌનું સમજીને તું મ્હારાં મોતનો ગમ અને શોક કરજે.” ઢંઢેરા પીટાવ્યે! ખરે, પણ ઓલીમખીઆને તો એક પણ આદમી તેની બનીમાં

ભાગ લેવા આવેલું જડ્યું નહીં. આથી કરીને તે માતા સમજી ગઈ હતી, કે દીકરે તો આ રીતે રહીને દિલાસો લેવાનો યોધ દીધો હતો, જેથી પોતાના ગમને તેણીએ દાખી દીધો હતો. આ દાખલાથી, હે મા! તમે દિલાસો દેશો કે; આ સંસારમાં કેઈ પણ માણસ એવું નથી, કે જેને પોતાનાં બહાલાં દીકરા દીકરી કે ભાઈ બહેનથી જૂઠાં પડવાનો કારી ઘા લાગ્યો ન હોય. જ્યારે એજ કાયદો સારી જગતમાં ચાલતો આવેલો છે, ત્યારે તે કાયદાને સખુરીથી તાળે થવાની તહારી પણ ફરજજ છે. બહાલાંનું મોત અમાસે થાવ કે ચાંદરાતે થાવ; મોત પહેલવાનનું થાવ કે કાયલીનું થાવ; બહેસ્તમાં જાવ કે બહેસ્તમાં ન જાવ; તમારે સૌ સરખુંજ સમજીને મિતં મારી બેસવું બેઠયે. ક્રિસ્ટમસના દિવસે અને ગુડ ફ્રાઈડેને દહાડે જન્મેલા કિસ્થિઅનોના દીકરામાં જેખી મદદગાર આવે છે, અને ફરેસ્તાઓ સાથે તેઓને સંબંધ રહે છે, એમ એ લોકો એક ગમથી માનતા જાય છે, ને નાટાલને કે ગુડફ્રાઈડેને દહાડે જન્મેલા કિસ્થિઅનો તેજ દહાડે મરણ પામે છે ત્યારે ક્રિસ્ટમસના ને ગુડફ્રાઈડેના દહાડાને વગોવીને બેડફ્રાઈડે અથવા બેડ-ક્રિસ્ટમસનું નામ આપે છે. ઇજીપ્ટ, જેરૂસલમ બેબીલોન, એથન્સ, રોમ, કોન્સ્ટેન્ટનોપલ, અને જાડનને વેપરને લીધે, તથા પેરીસને તેની સુંદરતાને લીધે એમ ૮ શહેરોનેજ સુખી કહેવામાં આવતાં, ને બાકીનાં પૃથિવ ઉપરનાં દરેક શહેરને દુઃખનાં ધામે ગણવામાં આવતાં. શું તમે માનો છો કે એમજ હતું? નવસારીમાં એક લોખાં બાઈ કહેતાં કે; "અધું બેહેસ્ત દશતુરવાડમાં પા બેહેસ્ત દેશાઈવાડમાં, અને પા બેહેસ્ત આખી દુન્યાંને માટે રહેલું છે!" શું તમે માનો છો કે એમજ હતું? મેઝીઝે બેરદન નદીની પૂર્વ દિશાએ, ખુદાઈ ફરમાનથી, ત્રણ શહેરો નામે બેઝેર, રેમોથ ને ગોલાન, જુદાં પાડ્યાં હતાં, અને બેશુઆએ, પશ્ચિમ કાંઠે હેબ્રોન, સેચીમ, તથા કેદેશ વધરામાં ઉમેર્યાં હતાં. છજ શહેરોને તેઓ સુખનાં ને શાંતિનાં સ્થળો લેખે છે. ગમે એવો ખુની અપરાધી પણ આ શહેરોમાં આવી ભરાઈ જાય તો તેના ઉપર કામ ચલાવીને સજા થઈ શકતી નોતી. જુસેફ્ટર શાયર અને કેન્ટને ઇંગ્લંડના બાગો ગણેલા છે ત્યાંજ દહીંઓની સંખ્યા સરાસરી વધારે આવી છે. ચૂરોપનો બાગ ઇટલી લેખાય છે; ને ઇટલીનો બાગ સીસીલીનો ટાપુ ગણાય છે, છતાં ઘણીવાર મરણ પ્રમાણ ત્યાંજ ઘણું આવ્યું છે. એટલે સુખ દુઃખનો કાંઈ મેળજ નથી. સુખી ને ભલા કહેવાતા લીઓનવાળા ઉમા ઓલ્ફાન્ડો, સર જેમ્સ ડગ્લાસ, ફ્રાન્સને જીત્ય ને, તથા જીત્ય ને, તેમજ બ્રિટનીને જીત્ય, ખૂરગે નવાળો ફીલીપ ડે, નેપલ્સનો રાજા રેને, રીચર્ડ ૨ ને, ડયુક ડી નોર્મન્ડી, રીચર્ડ ૩ ને કંપ, આ બધા ભલા, ડાહ્યા, સાચા સલાહકાર પ્રજાનાં પિતા અને બધી

રીતે ફરેસ્તા જેવા જીવતાં જીવત લેખાયા હતા, પણ મરતી વેળાએ તેઓના સુખી પ્રાણ ગુંગળાઈ જુગળાઈને કાં અને ક્યાં ગયા? ઘણા સુખી તેજ ઘણા દુઃખી થયા! ક્રીલીસ્ટાઈનનો રાક્ષસ ગોલ્ડ્યાક એટલો તો બેસાવર હતો કે, તે કુહાડા મારવાથી પણ નહીં સુખો હતો, અને દેવીડે માત્ર એક પથ્થરો ફેંક્યો તો તેનું મોત આવ્યું!

બહુત ગર્હ આનંદસોં, રહી નૈકસી આય;
તુલસી ચિંતા મતિ કરે, શ્રી રઘુનાથ સહાય.

“અગરચે મોતનો ધા છેજ કરી; તથાપિ લે દિલાસો દિવ વિચારી.
મરણ દે છે ખલાસી પાપ દુઃખથી; મરે છે તે સુવે છે પૂર્ણ સુખથી.
નથી કોણે વહાણું ખેસ ખોયું? મરણથી મિત્રનાં નવ કોણે રોયું?
રુખુરી છે મમન ધા પર મરણનાં; મરણ યાણે સખુરી વણ શરણ ના.”

રડવા કુટવાને બદલે મરનાર પાછળ તેનાં હયાત સગાં વહાલાં બે પુણ્ય અને સખાવતનાં કામો કરી તેમાં પોતાની શ્રદ્ધા પ્રમાણે પારમાર્થિક વૃત્તિમાં પરીવાઈ ને પળોટાઈ જાય છે, તો જરૂર તેમને પોતાને તેમજ મુખ્યાંઓનાં અશો રૂપાંનેને ઘણી શાન્તિ મળે છે, અને તેમને પોતાનું દુઃખ ઉઠે ધા કરતું બંધ પડે છે. લંડીદાદ જેવાં ઉત્તમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, કે કોઈ જુડાં ખેશી કરતાં બલાં ખેશીનાં મરણનો શોક તો ઉલટો કમી કરવો બેઠ્ઠાએ. શોક કમી કરવાનું ઠહાપણુ દાનાવોમાં માત્ર સખુરીના ગુણથીજ આવે છે. મા, તું વળી સવાલ કરશે, કે સાધારણ લોકોનાં કરતાં દાનાવોમાં ખુશી ઘણી અને દિલગીરી થોડી કેમ? તો તેનો જવાબ પણ એજ આપવામાં આવ્યો કે, તેઓની ખુશાલી તે તેઓએ કીધેલી સખાવતથી છે, અને થોડી દિલગીરી ને તેઓની સખુરીથી છે, અને તેમને દિલાસો દેનારાંઓની દાનાઈ ઉપર મોટો આધાર રહે છે. પરંતુ બે દિલાસો દેનારાં ઉલટો દુઃખનો વધારો કરનારાં હોય છે, તો દાનાવો તે દિલાસાની આરબુ પણ રાખતા નથી. એકવાર મુલ્લાં નસરૂદીન પોતાનાં ક્રોઈ માંદાં સગાંની ખગર લેવા ગયો તે દર્દીને પૂછવા લાગ્યો; “તને શું મરજ થયો છે?” દર્દી:—“મુલ્લાંજી! કટીવાયુ થવાથી મ્હારી કમ્મરજ રહી ગઈ છે.” મુલ્લાંએ ગંભીરપથી ડોકું હલાવ્યું, ને મોટે સાદે બોલ્યા; “ખુદા વહેલું સાફ કરે તો ઠીક; મ્હારા બાપને પણ એજ દર્દ થયું હતું, અને તેનીજ મોકાણે તે ગુજરીળી ગયા હતા! એ દર્દનો ગલબો થવા બાદ તેવણુ ટુંકમાંજ બેઠેસ્તી થયા હતા! ત્હારે કાંઈ વસ્તત કરવું હોય તે કહે, હું બળ લાવું!”

માંદા પડેલા દર્દીએ પોતાના છોકરાને બોલાવી કહ્યું:—“ખુદાને ખાતર આ અંડાળને બહાર કાઢી મૂક, ને કદિએ બોને મ્હારી ખેરીયત પૂછવા સાફ ફરીથી આપણે ત્યાં આવવા દેતો ના. કુરાનમાં કહ્યું છે તેમ;

“એકા નહેક બલ ખતીબ અબોલ ક્વારેસે;
લહુ સોતો યહોદા અસ્તખર ક્વારેસે!”

પેલો ખુતબો પઢનારો ખતીબ જ્યારે ખુતબો પઢતાં ગધેડાંના જેવડો મોટો પોકાર મારીને બાંગ દે છે, ત્યારે પાદશાહ જમશેદના અસ્તખર પારશના મેહેલને પણ ધૂળવી મારે છે.” તેવીજ રીતે જેનાં દિલાસાથી જીવને ટાઢક ન પડે અને ઉલટો કંટાળો થાય, એવા આદમીથી શિતળતા થાય કયાંથી? એવાં આદમી કરતાં તો વગર વાચ્યાનાં એક ઝાડને ધન્ય છે, કે જેની છાયામાં પશુ પંખીઓ સુખ પામે છે; જેને પાંદડે પાંદડે પંખીની વસ્તી છે; જેની ડાળીઓમાં કીડા કીડીઓ આરામ પામે છે; વાંદરા જેની ડાળીઓનો આશરો કરી રહેલા છે, ભમરા જેનાં પુલતું મધ ખાએ છે, ત્યારે :જે પુરૂષ-જન્મ લઈને દુઃખ્યારાં લિડાએલાંને આશરો આપી દિલાસો કરે છે તેનેજ ધન્ય છે.

“સ્વાર્થકા સખહી સગા; જીગ સારા હી જન,
ખીન સ્વાર્થ સગપન કરે; સો હરી પ્રીત પીછાન.”

વળી દિલાસા ઉપરાંત, પ્રથમ કહ્યું તેમ, મુઆં પાછળ ઘટતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાથી જીવતાંનેભારે સંતોષ રહી મન વિસસમજી થાય છે, અને વહાલાં મરનારાંઓના આત્માને શાન્તિ મળે છે. એ વિચાર હસી નહીં કાઢવો, પણ શ્રદ્ધાથી માનવું જોઈએ કે, તે બાપડો સારો દહાડો રજ્યો, ને પારકે પૈસે બળ્યો એવું તમે કહ્યું નથી. આપણું પારસી ઘેરાંઓ બોલે છે કે, “માય મેરે કેરે જઈને આંખપાણી કરો! ભોંય આગળ બેસીને ના રડો!” ફવાન ધણું આજીવું થાય છે.” આ ખરૂંજ છે. જે ઠેકાણે ફવાન મૂક્યું હોય છે, તે ઓરડામાં રડવું તો શું, આંખપાણી તો શું ભરવું, પણ અમથાં દિલગીર ચહેરે પણ બેસવું સન્નવાર નથી. કેમકે તે બધું મરનારોના શુદ્ધ દેહ જોઈ જોઈને ભારે સંતાપની આકળ વિકળ કરે છે, જેથી તેની કેરદાર ગભરાટમાં પડે છે. વાસ્તે કરીને, મૂઆં પાછળ શાન્તપણે, બને એટલી ભવસર માફક ક્રિયા કરવાથી જીવતાંને અને મુવાંને ખરેખરો લાલજ થશે. એ બાબતમાં શંકાશીલ ના રહેવું, કે આપણી ધાર્મિક ક્રિયાઓ મૂઆંને પહોંચતી હશે કે નહીં! એક મોખેદ પોતાના પંથકનાં શેઠ શેઠાણીઓને સમજાવતા હતા, કે આપણા ધર્મ પ્રમાણે મુઆંની ક્રિયા કરાવી બહુતણ કરાવ્યાથી તે મુઆંને પહોંચે છે, અને પુરૂષ લાગે છે. પેલાં ચઢેલ થઈ ગયલાં શેઠ શેઠાણીઓએ મોખેદનું આ બોલવું હસી કાઢ્યું; ત્યારે મોખેદે શેઠ શેઠાણીનાં મુએલાં માળાપ, ખંડેન ભાઈઓ, મામા માસીઓ સાંને રેડાં ચુકીને તરેહવાર ગાળો દેવા માંડી. આથી શેઠ શેઠાણીઓ છછળીને ફફડીને ચટકી ઉઠ્યાં, ને મોખેદને મારવા કીધા. ત્યારે મોખેદ ખીંચે રહીને બોલ્યા; “મુરખી સાહેબો! જ્યારે મુઆંને અશો પાક કલામનાં

બહુતજી કાંઈ લાગતાં નથી, તો પછી ગાળો કેમ લાગશે ? ” આથી તેઓ સમજી ગયાં, કે મોખેદ બાદશાહનું કહેવુંજ ખરું છે.

તુલસી ફાકત જનમ ગયો, કળહુ ન દેખા રંગ;
પકડ ટાંગ બેકુઠમે, લે ચલી તોરી ભંગ !

વળી આપણે નજરે નજર જોઈએ છિયે, કે એક માણસ મરવાના વખતની આગમ્ય સુવો હોત તો તેના હકકમાં સાફજ થાત, અને ખીલે માણસ જે વખતે મરી ગયો તે વખત ચુકાવીને પાછળથી મરી ગયો હોત તો તેના અને તેની પછળ રહેલા જીવતાંઓના સંબંધમાં ભલુંજ થાત. પરંતુ તે સંજોગો વીશે પણ વિચાર કર્યે તો તે માન્યતાઓ પણ ખોટીજ ઠરે છે. લોકો બોલે છે કે, આયર્લેન્ડનો પેલો નામીયો કીર્તિવંત નર મીં પાર્નેલ જ્યારે મરણ પામ્યો ત્યારે તો પર સ્ત્રીના સંબંધથી અપકીર્તિ પામીનેજ મૂઓ, તેનાં કરતાં જો જે વરસ આગમ્ય તે મરણ પામ્યો હોત તો આયર્લેન્ડ તેના મોતને કેવું કીર્તિવંત મોત ગણત? પણ હાંજ આપણે ભુલો કરતાં જણાઈએ છિયે. જો માનવીના હાથમાં એ વાત રહી હોત, જો ભવિષ્યનું જાણવાની અને હોનારત અટકાવવાની ઈનશાનના હાથમાં ઇશ્વરે કુંચી આપી મૂકી હોત તો હાલના કરતાં પણ મોતનાં દુઃખો વધારે લયાનક લાગ્યા વિના ન રહેત. ગમે એવી સાવધગીરી નાશને, હોનારતને કે મોતને અટકાવી શકવાની નથીજ. ભલી ભલી આરસપહાણ ઉપર કોતરેલી તકતીઓનો નાશ થતો આપણે જોઈએ છે, પણ ૨૫૦—૩૦૦ વર્ષનાં જુનાં ઘરોના ભારવટો ને પેઠિયાં ઉપર, માત્ર ચાકે લખેલા આંકડા, અને ચાકની કરેલી નિશાણીના લેખો જેમના તેમ કાયમ દીકામાં આવે છે; એટલે નાશનો તો કંઈજ મેળ નથી. હુમાયુ નામનો મોગલ બાદશાહ જેવો બાદશાહ, શું સાવધગીરી રાખવામાં કરી હતો? શું તેના અંગરક્ષકો આસપાસ થોડા હતા? છતાં ઉંચી અગાસી ઉપરથી એકાએક શાથી પડી ગયો, ને શાથી મરણ પામ્યો હતો? ત્યાં શું સાવધગીરી કે સંરક્ષણ કાંઈએ કામ આવ્યું હતું? બનવાનું તે હર પહાને બને છેજ, દેવની ગતિ કોનાથી કળી શકાય? હુમાયુને બચાવવો હતો તો અગાસીના ઉંચા ટોડા ઉપરથી જોઈતો ઉઘલાઈજ કેમ પડત? ટુંકમાં, જે વસ્તુ અકલની આગળ ઘણી સુફકેલ દેખાય છે. ક્રીસમતમાં હોય તે કરતાં વધારે ખાવું, અને મોતનો દહાડો જે નસીબમાં લખેલો હોય તેની અગાઉ મરવું. એ બન્ને વાતો સુશકેલ છે. સંજોગી હોનારત કોઈને જોડવાનીજ નથી; અને તેમાંજ કુદ્રતનાં પિછાન છે. ખીલ્યોને ફાંસી દેવાનું નથી જાતનું લાકડું પહેલ વહેલું હોલીફેક્સથી સ્કોટલેન્ડમાં લાવનાર રીજન્ટ મોરટનને તેજ લાકડાં ઉપર પહેલ વહેલો ફાંસીએ દેવાનો સંજોગ બન્યો હતો ! એક બાદોશ લેખક જણાવે છે કે:—

આલમડીનાની પવિત્ર કુમારીકાનાં ગળાંની આસપાસ મંડરીડના ધર્માત્મા પાદરીઓએ બારીક સોનાની સાંકળીમાં પરાવેલી એક વિંટી પહેરાવી હતી. તે વિંટી છેલ્લાં ઑલફ્રાનઝો બારમાને હસ્તક હતી. તે વિંટી વિષે કેવા વિચિત્ર સંજોગો બન્યા હતા તેનો વિચાર કીધાથી ઉપલાં મ્હારાં કઠ્ઠાંની તમને ખાતરી થશે. ડયુક ઑફ મૉન્ટ પેનસરની બેટી મરસીદીસ સાથનાં લગ્ન વેળાએ ઑલફ્રાનઝો રાજાએ તે વિંટી પોતાની કન્યાને પહેરાવી હતી. જેથી તેણી જવાન વયેજ મરણ પામી. તેણીનાં ઉઠમણાં પછી રાજાએ તે વિંટી પોતાની બપાઈ રાણી ક્રીસચીનને આપી, જેણી પણ ટુંકે વખતમાંજ બેહેસ્તી થઈ! ત્યાર પછીથી ઈનફેન્ટા મેરાયા ડૅલ પીલાર, તે ઑલફ્રાનઝોની બહેન હતી, તેણી તે વિંટીની માલિક થઈ. તેણીએ કંઈક થોડાક દહાડા તે પહેરી, કે પછી તેણી પણ પોતાનાં જવાન ઉતાવળાં મોતને શરણ થઈ! ફરીથી તેજ વિંટી પાછી રાજાને હસ્તક થઈ. બાદશાહે પોતાની મરહુમ રાણીની બહેન પ્રોન્સેસ ક્રીસચીનાં, તે ડયુક મૉન્ટ પેનસરની બેટીને ભેટ કીધી. ત્રણ મહિના પછી તે ઉગતો શુભાષ પણ કરમાઈ ગયો, અને તે અભાગણી વિંટીથી બિચારી તે ઉધરતી શાહાઝાદીનું પણ મોત આવ્યું! હવેજ રાજાને તે અવર વિંટી વિષે શક ગયો; અને હવે તે કોઈને પણ નહીં આપતાં, તેણે પોતાની આંગળીએ પહેરી રાખી; પણ દોઢ મહિનામાંજ તે પોતે પણ આ જગત છોડી કબરવાસ થયો!

આ પ્રમાણે વહેમના સંજોગી બનાવેથી પ્રાણી માત્ર માયામાં જીવે ને માયામાં મરે. જે માયાનો ભેટો થાય છે તે અંતકાળે પણ છિન્નભિન્ન થતોજ નથી. માણસ શું કે પ્રાણીઓ અને ઝાડપાનને પણ આ માયા લાગેલી હોવાનું દુઃખ છે. વડોદરા દરબારના સર્વથી પ્રિય બે હાથી, નામે જમનાપ્રસાદ અને અદલીમદન બન્ને જુના દોસ્તો, એકેકની માયામાં વિંટળાયલા અને લોકપ્રિય હતા, અને અગડમાં સૌ કોઈ તેમને “સોનાની અબાડી”ના હાથીઓ કહી માનતા પણ અઢાવતા હતા. જુઓ હવે માયાનો ને વહેમનો સંજોગ, કે તે બન્નેનું મોત તા. ૯ આગષ્ટ ૧૯૧૮ના દિને બરાબર એકજ ઘડી પળે, અને વળી એકજ સ્થાને થયું! સાથેજ જીવન ગાળ્યું, સાથેજ પુત્રયા, ને સાથેજ મુઆ!

યારાંને રક્તગાંકા, મત પુછ મુજસે કીસસા;

અય હુમનશીનેમેંબી હેશન હું, કીધર હય!

જે દોસ્તો જતા રહ્યા છે, જે પ્યારાંઓ ગુજરી ગયાં છે, તેઓનો અહિવાલ મ્હને ના પૂછ; કારણકે ઓ માદર! હું પણ હેરાન છું, કે તેઓ ક્યાં હશે! સૌજ આલ્યાં ગયાં. જે સિંહો ને જે વાઘા હજારો પ્રાણીનાં જમ જેવ હતા તેમાંનો આજે એક પણ ક્યાં રહ્યો છે? દોગરલ બેગનો દીકરો અલેપ અરસલન પરાકમી-સિંહ કહેવાતો હતો અને સિંહ તરીકેજ ઈશાનિયન તરફી

સહતનતની ગાદી ઉપર બેઠો હતો ત્યારે, “એ સિંહ તો કદિ તખ્ત ખાલી કરેજ નહિ” એવા ઉદગારો દરબારમાં થઈ રહ્યા હતા, પરંતુ તાજ પહેરતાંજ દુકં સુદતમાંજ તેણે પ્રાણ ખોચેા હતો, અને ગાદી બેઠેલી ખાલી કરી દીધી હતી ! તેને માટે મોટામાં મોટી, સુંદરમાં સુંદર કબર બાંધવામાં આવી છે, પણ તેથી શું થયું ? હિંદુસ્તાનમાં પણ ઘણીએ મોટી કબરો છે, પણ એથી શું થયું ? એમાં તો સડી ગયેલાં મડદાં, કીડા અને સાપજ ભમતા હોય છે. મહમદ તખલખે માત્ર પોતાનો એક હાંત પડી ગયો, તેને માટે હબરો રૂપ્યા ખરચીને સુંદર કબર બનાવી હતી, પણ આજે તેની પોતાનીજ કબર ક્યાં છે ? ને તેના કેવા હાલ હવાલ છે !”

“મરેજ જ્યારે રાજ ને પીરો નામવર, બનેજ બેવડી તેઓને માટે કબર;
તન તેમનાં માટીમાં કરેજ આરામ, તવારીખની સંદુકમાં રહેજ તેમનાં નામ;
કવિ તેમની કીર્તિનાં ગાય છે રૂદન, અફસોસને માહેતમનાં કરેજ કથન.”

માણ ! દુઃખીને દુઃખી મળવાથી પણ દિલાસો મળે છે. મૃત્યુના ઘા ખમેલાંઓ તેવાજ ઘા સહન કરી ચુકેલાંને મળે છે તો પરસપર રડવું પણ બંધ પડે છે. વગર ઘાનાં બેરાં ઘા પડેલાં સાથે રોવાથી ઘા તાબે ને ઉંડો થાય છે. કવિ નર્મદના કહેવા મુજબ સૂરતના નાગરની તથા ખીજ કેટલીએક ડાહી કહેવાતી હિંદુ નાતો રોવા કુટવાનું માત્ર (!) નવ દહાડામાંજ સમાપ્ત કરે છે. કચ્છમાં તેરમે દિવસે સમાપ્ત થાય છે, પણ ગુજરાતમાં બાર દિવસ સુધી તો સાંજ સવાર રડવાનું ચાલુ રહે છે. પછી કેટલીએક નાતમાં તો વર્ષ દહાડા સુધી સાંજેજ મહોડાં વળાય છે ને કેટલીએક નાતમાં રાજ સાંજે ને સવારે પોક મૂકાય છે. કેટલીએક નાતમાં માસીસા કે વરસીએ પણ ગ્રાહ્યજી જમી ઉઠ્યા કે લાગલાંજ બેરાંઓમાં “ધી, ધી;-ધીપ, ધીપ;-ઘબડ, ઘબડ” સારી પેઠે થાય છે !—નર્મદાશંકર કહે છે કે, રજવાડામાં તો કેાઇ મોટો પુરૂષ મુઓ હોય છે તો ગામના સઘળા પુરૂષો મુછ મુડાવે છે તથા સફેદ પાઘડી બાંધે છે. કેટલાએક છિછલા કપોળીઆ ખીજને સેવ મમરા ગાંઠીઆ ખવડાવી રડવા બોલાવે છે, ને સૂતકી કરે છે ! કેટલાએક ગ્રાહ્યજી ને વાણિયા તો ચોથીઆં (ચેહારમ), દશા (દેશી) ને અગિયારમાં જમવા બાય છે, કેટલાએક કરજ કરી તે દિવસે નાતને નોતરે છે, અને ગોરના દિવસમાં છોકરીઓને કુટતાં પણ શીખવે છે ! ખાળપણમાં રાંટે તેને વર્ષ બે વર્ષ સૂધી ખુણે પાળવો પડે છે. તે બિચારી ખુણામાં “જીવતી મુધરે !” એમ રોઈ રોઈ નિસાસા મુકે છે. પણ હે દુઃખી માતા ! આવો બહુ દેખાવ કરવાથીજ દુઃખની લીટિ લંબાય છે. એક બે દહાડામાં આવા રૂદવ પાટલા તમે પણ બંધ કરશો તોજ તમારો જીવ ઠર પડશે. દુઃખનાં વિસરામણ માટે એક કબર ઉપર એવો સુંદર લેખ જણાયો છે કે;

"Heaviness may endure for a night,
But joy cometh in the morning."

ભુદાઈની ગમગીનીનો શોક માત્ર એક રાત્રિજ બહુ જખમ કરનારો હોય છે, અને બારવણે તો તે ગમગીની ઘટવા માંડે છે, ને પાછી ખુશાલીની પરિસ્થિતી થવા માંડે છે.

કોશઠ તકતીર બંને કમ નસીબાં, યુનેહ બર મરગે તોહમત બર તખીબાં.
તખીબાંસ મગર ઈ નુકતેહલહલનીસ્ત, કે દર શીશે નોશ દાઝએ અબલ નીસ્ત.

મેાતની હોનારત જ્યારે કમનસીબનોજ જીવથી પ્રાણ લે છે, ત્યારે તે મેતના દોષનો ટોપલો લોકો તો નાહક વેદો ઉપરજ સુકી દે છે. વેદોને પણ પ્રથમ દવા કરતી વેળાએ મેાતની આવી હોનારત થવાનો લેહ જણાતોજ નથી. માટે બહુજે કે, નોશ દાઝ જોકે સર્વે ચીજોને દરૂસ્ત કરી શકે છે, મગર આવેલાં મેાતને તે અમૃત જેવો દાઝ અટકાવી શકતો નથી. એક લેખકે મેાતના વખતનો જે નીચલો ચિતાર આપ્યો છે, તે આપણું દરેક મેાત વખતે, અને દરેક પાયદસ્ત વખતે અનુભવે છે, તોપણ મેાત આપણને કેવું ભયંકર લીસે છે ! તેથી આપણે કેવાં દૂર નાશવા માંગીએ છીએ ! તેના પંખ તળે સપડાતાં આપણ કેવી સંભાળ રાખીએ છીએ; તોપણ એ મેાત કેવું આનંદ આપનારું છે ? છકેલાએની શુષ્ક ઠેકાણે આણવાને, પતરાજીભોરાંની પતરાજી છોડાવવાને અને ફૂંર ઘાતકી દીલને પસ્તાવાના પોશાક તળે મેલવાને મરણનો દંડ કેવો ઉપયોગી થઈ પડ્યો છે ! માણસ પોતાનાં પેટનાં કરજ સાંઝજ જે આ જગતમાં જન્મ્યો હોત, અને જેમ કેટલાકો ધારે છે તેમ તે એક બીજને સહાય થવાને અથવા આ દુનીયાને ઉપયોગી થવાને બદલે ખાઈ પી, મેાજ મારવાજ પેદા થયો હોત, તો મેાતની તેને દરકાર થોડીજ રહેત. પણ નહીં; પરમકૃપાળુ ઈશ્વરે તેને એવી ખુશ્મી મૂકી છે, અને એવા લોભના રસીલા રસ્તા વચ્ચે ફેંકી દીધોછે, કે તેનાં આકર્ષણ તળે ખેંચાઈને તે જીંદગીની દોરી લાંબી કરવાને સહા આતુર આતુરજ રહે છે. હે મા ! ભૂલતાં ના,

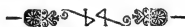
મેાતના અવાજજ આપણને ભડકાવે છે. મેાત સર્વેનેજ માથે તપે છે. શ્રીમંત અને ગરીબ, રાય અને રંક એ સર્વેને તે એકજ લાકડીથી ઢાંકી ભાય છે. તેથીજ કરીને તેની અચુક ત્રાપથી દરેક આદમી ચોકેલું રહે છે. અને તો સર્વેની હાલત એકસરખીજ છે. એ સાદી પણ ઘણીજ અગત્યની કહેવત સર્વેને સંતોષા, દયાળુ, સખી અને એકબીજને ઉપયોગી થવાને શિખવે છે. પણ ભુડાં દીલ અને દરદી મગજથી ઘણીબાર આ દુનીયાની સુલેહ તુટી જઈ ખરાબીનાં પરિણામો નિપજે છે. પણ આ પરિણામો પર વર્તનારાં પોતાનાં કામની એક ક્ષણ આગમત્ય જે અબલ ફરેસ્તાને યાદ કરે, અથવા

પોતાનો પાપી વિચાર અમલમાં લાવવા પહેલાં મોતની શિક્ષા તેને માથે પાણુ નિર્માણ થઈ ચુકી છે, એટલું જ ને ન પોતાનાં મગજના યોગાનમાં નાંખીને તે ઉપર વિચાર કરે, તો ખુન પર ચઢેડેલો એક ખુની પોતાના કમ નશીબ શિકારને મારવા પહેલાં મોત સામે ગમે એવો તેનો દ્રઢ વિચાર, ગમે એવો તેનો પાકો ઠરાવ, અથવા ગમે એવો તેનો ઉશ્કેરાયેલો જુસ્સો ફેરવાઈ જઈ, કોઈ પણ માનું પરિણામ નિપજવવાને આંચકો ખાશેજ. તેપણુ એવાં પાપમાં લપેટાનારાંઓની અકકલ ઠેકાણુ નથી રહેતી એમ કહીએ, અથવા તેમનાં મગજની હાલત એ વખતે દરદી થઈ જાય છે એમ સમજાવીએ, તો તે કાંઈ પણ ખોટું નથી. તે પોતાના કોષનાં જુસ્સામાં અથવા પાપી લોભના હવશમાં તદ્દન આંધળોજ બની જાય છે. પણ જ્યારે તે દરદી તેનું દર્દે થાય છે અને કેવાં કર્મના આભાગ તળે તે લચડાયો છે એ જ્યારે તે જુએ છે, ત્યારે તેના દીલથી કેવો પસ્તાય છે ! અને પોતાને જ ઠપકો દેવાને કેવો ઉશ્કેરાય છે ! તેને તેમ કરવાથી લોક આગળ થતી તેની ફજેતી જેટલું શીખવે, તે કરતાં તેની ઉપર જે મોત લાગે છે તેની યાદ તેને વધારે શિખવે છે. વળી તે ઉમદા લેખક કહે છે કે ;

આ દુનીઆનો સહુઘાટ સમતોલ રાખવાને માટે મોત તો અગત્યનુંજ છે. જે જીવવાનું તે પાણું મરવાનુંજ, એ તો કુદ્રતનો પાકો નિયમજ છે. અને એથી જે યોધ પકડી આદમી પોતાનો રસ્તો લે છે, તે ઘણો ગંભીર અને પવિત્ર હોય છે. એક મરણ કાંઈ આવેલા લાઈલાજ થઈ પડેલા આદમીનો મરવાના વખતનો ચિતાર જે લોકે દીઠો હશે, તે લોકમાં એવા થોડાજ બલકે કોઈજ નહીં હશે, કે જેમને મોતના ગંભીર વિચાર આવી ચાનક લાગી ન હોય. માયજી ! એવો દેખાવ મગજને તથા અંતઃકરણને ઘણી રૂડી અસર કરે છે. એક પાપી દીલ તે જોઈ ચાંકે છે, અને પોતાના અનર્થકારક વિચારોનો ત્યાગ કરે છે. એક નેકીવાળું આદમી પોતાનાં દીલની સફાઈને લીધે મોતની આવી ત્રાપ તળે પડવાને ખુશીથી પોતાનો જીવ અર્પણ કરી દેવાને કશી ખીક કે દ્રીકર થતી જોતો નથી. ગમે એવો એક ખુદા મરણ પામતો હોય, અથવા એક નિર્દોષ કુમળું બાળક એ હાત્રતે પુગતું હોય, અથવા ભર ઉમેદમાં જીવંતી ગુઝરતો ઘણી અજલના ફરેસતાના આગળ તળે આવી ગયો હોય, તે સર્વે વખતનો દેખાવ એક સરખોજ છે. ખુદાની યાદ કરવી, સર્વની હાલત એજ થવાની, એમ વમાસવું ; અને ભકિતના શબ્દો મ્હોં પર યોલી જવા એટલુંજ તે વખતે ખરાં અંતઃકરણથી યાદ આવવું જોઈએ. એજ વખતે આ દુનીઆની તમામ લાલચો દીલના દરીઆવમાંથી નિકળી એક ગમ પડે છે. એજ વખતે હયા અને સખાવત જન્મે છે. જુદાઈનો ગમ, દુનીઆઈ માયાનો અંત,

અને સહુ સ્નેહી તૂટી જવાથી થતો ગભરાટ એજ વખતે ખરા આકારમાં દીસે છે. અરે! એ વખત કેવો બારીક દીસે છે! મરનાર પોતાની બેમાંનીમાં અથવા જાગૃત અવસ્થામાં મોતને છેક નજદીક આવેલું જાણી કેવો શાણપણથી તેને તાબે થાય છે, અને તેની માવજત કરનારાંએ ને બોલીને તો નહીંજ, પણ ઈસારતથી પોતાની હાથત દેખાડીને ધડો બપેડેડે; “હે ભાઈ મો! સરેને મુડીજ માફક સઘળું તણ દેઈ, મોહ અને માયા છોડી દઈ, પૈસા અને માલ મીલકત એક ખાલુએ રહેવા દઈ, મૂગે મોઢે અને વગર ફરીમાદ કરવે આ ઠરાવેલાં જમનાં તેડાંને માન આપી તેની સાથે જવુંજ પડે છે! માટે મોતના કે આકૃતાના ભયથી નહીં, પણ ઈશ્વરના કૃતીજ હે માતા! ત્હારે તેની વાદમાં રહી તેનેજ મહાવૈદ સમણ તેની ભકિતને, તેની શરણાગતનેજ અમૃત દવા ગણીને તમે હરદમ પીતાં રહો! એક દિવસે અઝીએ એક આરગને મશજદમાં આભરેા ગાભરેા થઈ નાસભાગમાં અદલાતાવાની બાંદગી કરનો દીડો. વહેલો વહેલો નમતો, વહેલો વહેલો પઢતો, અને બધું ઉતાવળમાં કરતો તેને દીડો. આથી અઝીએ ગુસ્સે થઈ તેને મારતા માટે આબકો લીધો. તે જોઈને પેલો આરગ ધી ધી મો પઢવા લાગ્યો. છેવટે નીમાજ પૂરી થઈ ત્યારે અઝીએ તે આરગને પુછ્યું કે— “પહેલી નીમાજ ખરી, કે પાછળથી કીધી તે ખરી?” આરગે જવાબ દીધો:— “ઓ સાહેબ! પહેલી નીમાજ મેં અદલાતાવાની ધાક અને બહુ બીક રાખીને કરી, અને બીજી નીમાજ તો ત્હારી ધાકથી અને ત્હારી બીકથી કીધી. સખબ પહેલીજ નીમાજ રવા અને ખરી છે!”

સત્ય છે જીંદગી, જરૂરીઆતી તણી, સમજ સમજાણુ નહીં કામ છેલો, જીવ કાયા તણેા યોગ જે મારમો, ધાર મા એહ કામે ઠરેલો; મારીના માનરી, મારી મહે મળી, કાય તારી જશે જાણુ માંધા જીવ જાણુ નહીં, જાવ જુદો પડી, કાયનો થાય શો હાસ આંધ ?

દિલાસા પત્ર.

(૩૫૪ મો.)

“Man that is born of a woman is of few days, and full of trouble.” Job.

જોખ કહે છે તેમ માનવી સીના પેટમાંથી જન્મ્યો છે, તે ત્રણ પાંચ દહાસાજ રહેવાનો છે, અને જાણે તો તેની પાછળ ભરપૂર ભરેલી છે.

ત્યારે એ નવાળા ! જાળનાં પુતળાંએ જાળજાળી દુઃખી શ્યા માટે શું ? નવાળ સાહેબ ! આપને બાપુડી નવાળી અને સાહેબી મળેલી છતાં આપના જીવને એન નથી. રખે મહમદઅલી ભત્રિજે આસપાસનાઓને ફેડીને તમારી ગાદી છિનવી લે, તેના તમને ધારકો પડી પેટમાં ફાળ પડી રહી છે. મૂંઝેલી ઘેટો ખમાય પણ જીવતો ભત્રિજે ન ખમાય, એ કહેવત આપના બાળમાં યોલેણાલ ખરી પડી છે. તમે તમારા ભાઈ આપના મોતને જેટલા રડતા નથી, તેટલા તમારા ભત્રિજાના પ્રપંચોને વિશેષ રડો છો. આનું કાંઈજ કારણ નથી, પણ તમે દરેકના ઉપર સુગાયા કરતા હોવાથીજ પડેલી દોરીમાં પણ સાપનીજ વ્રાત્તિ રાખીને ધુળે છો. માણસ પોતાના આસપાસનાઓ ઉપર સુગાઈ સુગાઈને પોતાનું દુઃખ ઘણું વધારી મેલે છે. જરા જરાની શંકા કરી ચિંતામાં પડવાની જરૂર નથી. ફલાણુ તો ફલાણુની સાથે વાતો કરતો હતો, તે મહારી સામે મળી જઈ કંઈ સાજેશજ કરતો હશે ! અમુકની સાથે અમુક વિરુદ્ધિ તમુક જગાએ ગયા તે મહારા ઉપરજ કાંઈ તાગડો ઘડતા હશે ! આવી આવી સુગાઈને કદેલી વહેમી શકાઓથી તમને એમજ લાગે છે કે, ડગલે આફત, પગલે આફત, જ્યાં જવું ત્યાં આફત ! આફત ! ભડે જ્યાં દમ, ફડે ત્યાં ગમ, ફેણું સઉ બસ આફત ! આફત ! જ્યાં જવું ત્યાં આફત—આપ્ત !—

હે નવાળ ! ત્હારી પોતાની મરજી પ્રમાણે કામ કરવા કરતાં બીજાની મરજી રાખી કામ કર. ઘણાં કરનાં યોછાં ઉપર રાજ થા. હંમેશાં છેલ્લી ઉતરતી જગા ઉપર બેસવાનું અને સવને આધીન થવાનું પસંદ કર. હંમેશાં એવી ખાહેશ રાખજે, અને પ્રાર્થના કરજે, કે પરમેશ્વરની મરજી માફક ત્હારાથી બધાં કર્તવ્ય થાય. આવી ખાસિયત ધરાવનાર જે આદમી હોય છે, તેને જ શાંતિ અને સમાધાનીનો વારસો મળે છે. વહેમથી શંકા અને મુગથી તો દુઃખજ થાય. મુગવાથી શંકા, ને શંકાથી વહેમ પેદા થયો છે.

પ્રાચીન કાળમાં ૭ અને ૬ ના આંકડાને જીવ જનના જોખમનાં વર્ષના આંકડા ગણવામાં આવતા. જેથી ૭ મે કે ૬ મે વર્ષે તેમના વહેનને લીધે બહુજ મરણો થવા પામતાં. છેવટે કોઈએ વહેમ ઘાલ્યો કે, નવ સત્તામ ૬૩ નો આંકડો તે જીવલેણ ઉમ્મરનોજ આંકડો છે, કેમકે તેમાં ૭ ને ૬ નો ગુણુ કાર થાય છે ! આ હેખતથી ૬૩ મા વર્ષે લોકો ઝુરી ઝુરીને મરતા ! પછી એક ઠાવકા લેખકે જણાવ્યું હતું, કે ૭ ને ૬ ના આંકડો ૬૩ના આંકડામાં ગુંચવાઈ જતા હોવાથી ૬૩નો ભય તો બીલકુલ રાખવોજ નહીં જોઈએ ! ત્યારે વળી વહેમી લોકના જીવ પાછા શાંત થયા. માટે વહેમે વહેમે કરીને આવતા ભયને પસવારવા પંપાળવાને હે નવાળ ! તમે જેમ આગળ જશો, તેમ તે ભયનો અર્ધો રસ્તો તો તમેજ કાપી આપશો, એટલે ભયને તમારી પાસે વહેણું આવવાનું બનશે. કેમકે

વધારાનું રિઝર્વડ લશકર મુખ્ય લશકરને ૧૦૦ મેલ ઉપર આવીને મળે, તેટલાં
 તો મુખ્ય લશકર માથું બચ, માટેજ અર્ધે રસ્તે જઇને મદદે આવતાં
 લશકરને મળવું પડે છે. અકાળ મરણનો ભય પણ, ભય લગાડી લેવાથીજ
 જીવતાંને દુઃખી જણાય છે. પણ તેમ નથી. પોતાના ઉપર દુઃખ કયાંથી
 આવે છે તે કર્મના કાયદથી બાંધીને, જે કોઈ સહનશીલતાથી સઘળાં
 દુઃખો ધૈર્યથી સહન કરે છે, અને એ પ્રમાણે આગલાં કર્મોનું કરજ
 મોહુમ્મત અને પ્રેમથી અદા કરી નાંખે છે, જે કોઈ પોતાની ઉપર માગતું
 લેણું સર્વે અદા કરી, પોતાના શેગિષ્ટ લોહીમાંથી જીકાણું અને મેહવતનો
 મેલ કચરો કાઢી નાંખી પવિત્ર બને છે તેને ભયનો ધારકો લાગતોજ નથી.
 પર્વતના શીખર ઉપરથી પડવા છતાં બચી ગયાના અનુભવનું વર્ણન આપતાં
 બિહમ્પર કહે છે કે; મોટી ઉંચાઈએથી નીચે પડી જવાથી જે મોત નિપજે
 છે, તે કેવળ ભય વગરનું અને દુઃખ વિનાનું હોય છે. તેમજ મહાન લેખક
 લખક પોતાના દુઃખી જવાના અનુભવ ઉપરથી કહે છે કે; ખુડી મરવાથી પણ
 મરણનું દુઃખ બહુ જણાતું નથી. આ પ્રમાણે અકાળ મૃત્યુ ઓછાં દુઃખક
 હોય છે, એવો લોકનો મત છે. બહાલા નવાબ ! બહારનો ટપલો ટીપવાની
 દુઃખ રૂપ ક્રિયા એ પણ તમારાં ભલાં માટેજ છે. અને ઈશ્વરનો અંતરમાં
 સાક્ષાત્કાર કરવા સાડે અંદરનો ભય એ તો આધાર થઈ પડે છે. દુઃખ એ તો
 માત્ર બહારનાજ ટકોરા છે, અને સુખ એ તો અંતરનો આશ્રય છે. સુખ
 દુઃખના સંમેલનથીજ તમારું ચારત્ર ઘડાશે. પ્રકૃતિનો નિયમ એજ છે કે, કોઈ પણ
 રસ્તે તમે ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરો; અને એ અનુભવ નહિજ કરો ત્યાં સુધી
 તમને ફટકા પર પ્રટકા અને લાત પર લાત પડ્યાજ કરવાની નવાબ ! જો એ
 દુઃખોમાંથી બચવુંજ હોય તે કૃપા કરીને આત્માનો કહેતાં પ્રભુનોજ સાક્ષાત્કાર
 કરો ! સુગી સુગીને ભત્રિજા ઉપર કરી વાતની શંકા લઈ જવાથી દુઃખ અને
 દુષ્ટ ઈચ્છાને તમે પોષણ આપો છો; અને તેથીજ સામાના નધારેલા હુમલા તરફને
 પ્રમવા પડે છે. આમ કીધાથી છેવટે પોતાની ખુદની ઉપર પણ તમે શંકાશીલ
 બનો છો. એક પુરૂષ બહેમાઈને પોતાને એક ખોટો સિક્કો ધારતો હતો, જેથી સઘળી
 દુકાનોમાં ફરી ફરીને બહેર કરતો કે, “બા બા ! હું ખોટો છું, માટે મ્હારીબાયડી
 જો મને વટાવવા આવે તો તમે મને લેતા ના.” કોણ જાણે ખાપડો પોતાની બાયડીના
 કંટાળાથીજ આવી સુગ રાખીને દુઃખી થયો હશે! માટે સુગી સુગીને તું દુઃખી
 શા માટે થાય છે નવાબ ! ઈશ્વર શિવાય કોઈથી કશું મનાર નથી. જો તું
 કપડી સ્વભાવનો હઇશ તોજ તું કોઈ કોઈ ઉપર સુખશે. અને આમ સુખાયા
 કરવાની ટેવથી વાંઝણીનો પુત્ર પણ ત્હારી સામે કમ્મર કસે છે, એવું તને જરૂર
 જણશે; અને તે સુગવા સુગવાથીજ જરૂર, ન ધારેલી આફતો પણ ત્હારી ઉપર

આવી પડશે. જેનું હૈકું દોષિત હોય છે તેજ ખીજાં ખીજાં ઉપર મુગેછે, ને શંકા કરીને દુઃખ પકડી બેસે છે. તે દુષ્ટ સ્વભાવના માણસો ખીજાંની લન-નસલ કાઢી કોઈ કોઈ ઉપર મુગે છે. સંસારમાં શંકા, વહેવારમાં શંકા. કામ ધંધામાં શંકા, ઈશ્વરને નહીં માનવામાં શંકા શંકાજ! આવી શંકાથી ગમે એવો પરાક્રમી પુરુષ પણ જેના તેના ઉપર મુગાઇ ઉઠી, નહીં હોતાં દુઃખનું દુઃખ માની, લઈ દુઃખી થાય છે. જાણીતા કવિ આઊર્નાંગને ચોપાનિયાંઓ ઉપર કંઈ અજબ જેવી રીતે શંકા ને મુગ હતી. એક વેળાએ એક ચોપાનિયાંના અધિપતિએ તેની એક કવિતા માટે એક માટી રકમ આપવા માંગણી કીધી; જે લેવા તેણે ના પાડી. પછી તેણે તેને એક “બેલે” એક” મોકલ્યો, પણ તેનાથી પણ તેનું મન પિગળ્યું નહિ! એટલી બધી તેને ચોપાનિયાંઓ તરફે મુગ પેસી ગઈ હતી, જેથી તે શ્રી કૃષ્ણે દુઃખી થતો. દ્વાપરયુગ પુરો થતાંજ ચોપાનિયાંમાં લખાણ કરવા કહેતાંજ અચ્યુતને જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરતી વેળા કહ્યું હતું કે; “સંસારાત્મા વિનશ્યતિ” એટલે કે આમ થશે કે નહિએ થશે? એ વાત ખરી હશે કે ખોટી? એમ વારંવાર સંશયમાં પડી રહેનારો મનુષ્ય એકે વાતના નિશ્ચય ઉપર આવી શકતો નથી; ને તેનાથી કંઈ પણ સત્સાધન કરી શકાતુંજ નથી; એટલે પછી તે દુઃખી થઈ, અંતે વિનાશને પામે છે. માટે હે નવાખા! તમે ખીજાંની પાસેથી જેવા વહેવાર સંબંધની ઈચ્છા રાખો છો તેવા તેમના તરફ તમે પણ થાવ. રામન શેહેનશાહ ટીટસ એક વખતે બોલ્યો હતો કે; Porditi ditam! “મેં એક દહાડો ગુમાવ્યો છે!” જ્યારે તેનું કારણ પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તે બોલ્યો હતો કે; “મહારી જે પ્રજા દુઃખમાં છે તેમનાં દુઃખ ટાળવા માટે મેં એ દહાડો કાંઈજ ઉપાય કીધા નોંતા! પણ “આ કરું, કે તે કરું!” એનાજ વચનમાં હું પડી રહ્યો.” “અમલું” એ તો અચિત્તજ કુદ્રતે ત્હારી ઉપર બચગીથી અને વંશ પરંપરા મુકરર કીધેલુંજ છે; એ લેખ તો ત્હારી કાથા ઉપર મારેલોજ છે; તો પછી કોઈ તાલુખી ભરેલો મોજેલો પણ કદિ તે લેખ ભૂસી શકનાર છે વાઈ? શું તું પોકાર અથવા પરતાવો કરે, તોપણ પીડા તને છોડનાર છે વાઈ! રે, જો! આ માટીનાં પોચાં પુતળાં! ફુનિયાંમાં તને એકલાનેજ અમલું પડે છે, એમ કાંઈ નથી. સર્વ આક્રમ જતને અમલું પડે છે, તો પછી તું એકલો કડવી કડવી દુઃખિયો છોકરો તે ફેકટ નથી શું? અમલો તોજ ખાટલો.” ઝાર પીટર ખી એટલે પોતાની હારની બાજુ વેળાએ લરકરને કહ્યું હતું કે; “એકે આપણે મુઈડ લોકના લશકરોના હાથે માર અને બસ મારજ ખાઈશું, તોપણ તેમનું બેઈ બેઈને આખરે તેમને મારવાનું આપણે પણ સીખશું!” પાંક્ષોમાં જેમ વાચનાને

હલકું બધી નાંખવામાં આવેછે તેમ, જે ઉત્તમ વિચારો કરનારાઓ ન્હાની ન્હાની થંકા, ખોટા ખોટા થક, અને કોઈ કોઈ ઉપર સુગંધ કરવાના વિચાર વાળાંઓને હલકાં પક્ષિઓ ગણી નાંખે છે. ઘણાઓ થક લઈ જઈને કમાય છે, અને ખોટી બદ શંકાઓએ ઘણાં માણસોનાં ચિત્ત ભ્રમ કરી નાંખ્યાં છે. આખરે તેઓ એવા તો વહેમી બની જાય છે, કે જે નહીં કરવાનું તે પહેલાંથીજ ઝટ પટ કરી નાંખે છે સુગંધા કીધાથી આપણા દુશ્મન આપણેજ થઈ પડ્યે છિયે. “શત્રુની અરજ ઇશ્વર મંજુર ન રાખે, ને મ્હારી અરજ ખુદા બંદાલ રાખે!” આવી બંદગીની સામે સામેવાળો પણ એવીજ ગંભીર (!) માંગણી કરતો રહે છે. ખુદા હવે કોનું રાખશે? જીવાન થીબન ભેદ્યા આસાઈટને અને તેવાજ એક પટ્ટા પહેલવાન પેલેમાનને ડચુક થેસ્થસે એથન્સમાં આવેલાં એક બંદીખાનામાં પૂર્વા હતા. આ બંને કેદીઓ સદરહુ ડચુકની સાળી એમીલી જીપર પ્યારમાં પડ્યા હતા. આસાઈટ ખુદાને બહુ આજીજ કરી બંદગી કરતો કે! “હે ખુદા! એમીલી બસ મ્હારીજ પ્યારી થાય એવું તું કર! બસ હું ખીજી કંઈજ માગતો નથી!” વળી પેલેમાન પણ બગવાનની ખરાં દિલથી ભક્તિ કરીને એટલુંજ માગતો કે; “હે બગવાન! મ્હારે આ પૃથિવ ઉપર એમીલી શિવાય ખીજી કંઈએ ભેઈતું નથી!” બંનેની ભક્તિ દ્રઢ હતી. હવે કહેા, કે પ્રભુ કોનું રાખે? એમ કરતાં કેટલાક વખતે બંને કેદીઓને છૂટા કરવામાં આવ્યા અને થેસ્થસે એમીલીને પણ છુટ આપી, કે બંને ઉમેદવારો સુખ કરે તેમાં જે છતે તેને તું વર. બંને લડ્યા, અને આસાઈટ છૂટ્યો, ખુશીમાં આવી જઈ પોતાનું ધારેલું ઈનામ મેળવવા જવા સાડ જેવો તે ઘોડા ઉપર ચઢી એમીલી આગળ ગયો, કે તુર્તજ ઘોડા ઉપરથી પડીને તે મરણ પામ્યો! જેથી એમીલી પેલેમાનને પરણી ગઈ! આ રીતે ઇશ્વર જે માગે તે આપે છે પરંતુ લીંડી નાખીને દુધ આપે છે.

તેરી જાત પાક હે અચ્છે ખુદા! તેરી શાન જલો જલાલ હય!

તેરા નામ માલીકે અમ્બીયા, તેરા શાન જલો જલાલ હય.

જરથોસ્તીએને સુશકેલીના વખત માટે દિલાસો કહ્યા છે કે:—

ઉપ-ત-નો ઈધ યાઓ અષઓનામ મોધુ ઇસિન્તુ ફવપયો, તાઓ તો જસેન્તુ અવંઘહે, તાઓ નો આંજહુચિત્ હતો યાયેન્તે અધવિ-દેરેસ્તાઈશ અવેબિશ.

(ફરવરહીન યસ્ત)

આપણી સુશકેલી અને સુસીબતના વખતમાં આપણે અકળાઈ ન જલાં આપણે તેવા કટાકટીના વખતે દુવા શુભરવી ભેઈએ કે; અમારાં અશો નેઆગાંનોનાં અશો ફેરાફેરા આ દુનિયામાં અમારી દાદ લેવાને, અમારી ઉપર મોહપખત મેહેરખાની ઉતારવાને જલ્દીથી અહિંયાં અમારી મદદે આવી પહોંચે! એ!

અથો! અમારાં નેઆગાંનો! અથો! જીવતાંઓનાં સંકટ વખતના પ્રસંગે તમારી મજબુત મદદ ને ભેરાવર સહાયતા વડે અમેને છારતી લઈને બચાવો!” નવાબ! વગર શંકા લાવવે આપ માગશે તો જરૂર તમારા દુઃખના વખતે તે રૂહો પોતાના માસ્ટર ચા જુરની રત્ન લાઈને તમોને ગેશી મદદ કરશે. જે તમે અમારા ખુદાની હસતી સ્વિકારતા ન હો નવાબ, તો તમારા વિધનના પ્રસંગે તમે તમારો કેઈ બીજો ખુદા કે અલ્લા ઉલો કરીને પણ તેની મદદ માગો! એક રાત્રી થોડા ઉપર બેસીને જતો હતો, એવામાં રસ્તે એક માણસને ચાલ્યો જતો જેઠું થોડો ભડક્યો. તે રાહદારી ઉપર સુગાઈને, જ્યારે રાત્રી હેઠળ તુટી પડ્યો ત્યારે, તે રાત્રીએ તેને મારી નાંખવાનો હુકમ કર્યો કે; “આ બહુગર છે, મારો!” બાપડા ગરીબ રાહદારીએ પૂછ્યું કે; “તું મહારો જીવ લેવાનો શા સાડ હુકમ કરે છે નામવર?” ત્યારે રાત્રી કહે; “ત્હારી દ્રષ્ટિ ખરાબ છે. તું કમબખ્ત મારી નજરે પડ્યો તેવાજ હું થોડા ઉપરથી ઉઘલાઈ પડ્યો. તે કાળમૂખાએ જે ત્હાડે મોં નહીં બતાવ્યું હોત, તો હું પડી ન જત!” ગરીબ બોલ્યો:—“અરે ગરીબ પરવર! મહારી બદ નજરથી તો તું થોડા ઉપરથી ઉઘલાઈ પડીને પાછો ઉઠવા પાર્યો, મગર ત્હારી દ્રષ્ટિ મજબુત ઉપર પડવાથી તો હું જીવથીજ જાઉં છું! હે રાત્રી! હવે ઇનશાક કર, કે આપણુ બેઉ વચ્ચે કમનસીબ તું છે કે હું છું? બહુગર તરીકે ત્હારે મહારી ઉપર સુગવું જોઈએ, કે મહારે ત્હારી ઉપર સુગવું જોઈએ?” અર્થાત, ખરાં કારણ વગર કોઈ કોઈ ઉપર સુગ્યા કરી શંકા રાખવી એજ દુઃખની ઉત્પત્તિ કરે છે. કોઈ કોઈ ઉપર જે તે વાતમાં સુગીને શક લઈ જવો એ નબળાં મનનું જ કારણ છે. સુગવું એ શું છે? શું તે દુઃખનું કારણ નથી? ભુલથાપનો શું એ પડદો નથી? જાનજની શું તે જાન નથી? અંદેશાનો શું તે હાર નથી? જે હારને એક છેડે અજ્ઞાનપણું ચુંથેલું છે, વચમાં રંજ નંગ જડેલું છે, અને બીજે છેડે કીલગીરી મઢેલી છે, એવાજ તે હાર છે, કે બીજું કંઈ છે? આપણે એકાદાં કામકાજમાં આપણું સાડું થયું હોય, તો તેને સંભારીએ, અને આપણું નરસું થાય, ત્યારે બીજાને માથે દોષ મૂકી મુઝાયા કર્યો છિયે. કેમકે કોઈ કોઈ ઉપર સુગ્યા કરી શક લેયાં કીધાથી દુન્યાના વહેવાર ઉપરથી વિશ્વાસ ઉઠી જાય છે, મિત્રો પણ શત્રુ થતા જાય છે, અને કામ ધંધો મંદ પડી જાય છે. માટે રે નવાબ! ત્હારાં નશીબમાં જે કંઈ આવી પડી, જેવી કંઈ હાલત નબળી થઈ પડી, પરમેશ્વરે ગમે તે સ્થિતિમાં લાવી નાંખ્યો હોય તે માટે, બીજાઓ ઉપર સુગાયા કરવાથી જરૂરજ તેને દુઃખ થશે; પરંતુ તેનો સુધળો બોલો જે ઇશ્વરને માથે મૂકી દઈ ખુશીથી અજળો રહેશે તો તને દુઃખની લાગણી થશેજ નહીં. એક શાયર કહે છે તેમ,

છદલાસમે, ઇદ્યારમે, ઇંયાલમે, હય ખુશ,
પુરે હય વોલી મર્દો જે હર હાલમે હય ખુશ!

અર ઉસને દીધા ગમ તો ઉસી ગમમે' રહે ખુશ,
 ઓર ઉસને જે માતમ દીધા, માતમમે' રહે ખુશ !
 ખાનેકા મીલા કમ તો, ઉસી કમમે' રહે ખુશ,
 જસ તઓર રખ્યા ઉસને ઉસ આલમમે' રહે ખુશ !

કોઈ કોઈ ઉપર શક લઈ જઈ સુગ્યા કરવાથી કમળાવાળાં માણસની માફક તને બધું પોતાની વિરૂધ્ધનું માની લીધેલું સૌ પીઠુજ દેખાય છે. આ એક તવારીખી દાખલો નોંધાયલો છે, કે માત્ર ઈજ્જતશીઓનો ઉપર શંકા લઈ જઈ દુશ્મન દાવાનું સુગાઈનેજ અપ્રાહમ બળે વાર વેર લેવાની કોશિશ કરી હતી, અને ઈજ્જતના લોહિને વિના કારણે માત્ર સુગની મોકાણેજ દુઃખો સહન કરવાં પડ્યાં; જેથી અપ્રાહમ હિણાયા; તો જોકે બાપડા ઈજ્જતશીઓનો તો કાંઈએ અપરાધની વાત પચ્ચ બંધુતા હતા નહીં. આનું કારણ શું? સુગાયા કરનારઓની શંકા શું વારંવાર ખરી પડે છે? ફલાણુ ફલાણુ ઘેર બેઠો તે મારીજ વાતો કરતો હશે! અમુક માણસને તમુક સાથે વાતો કરતાં હોઈ તે મારે માટેજ મારાં ફલાણુ કામને થકીજ શુસ શુસ કરી હશે! એવી સુગ્યા કરવાની ટેવથી મીબજ ભરાઈ જાય છે, અને હૃદયમાં દરેક બંધનું કપટ અને કડવાશ રહેલાવું કરે છે. રાજ્યોને જીલમ તરફ, ધણીઓને અદેખાઈ તરફ, ડાહ્યાં માણસને ડામાડોલ અને નબળાં મગજના દુઃખાવા તરફ, જે મુખ્ય ચીજ ધસડી જાય છે, તે શક સુગેહ, સુગાયા કરવાની ટેવ, અને શંકાશીલ વૃત્તિજ છે. માણસની ચાલુ ઈચ્છાશક્તિ દુઃખનું રૂપ પણ બનાવી શકે છે. સુગાયા કરવાની ટેવ હૃદયને દુષિત બનાવે છે. જેઓ કુડાં કપટો કરનારાં છે, તેઓજ કોઈ કોઈ ઉપર સુગાઈને શક લાગ્યા કરનારાં પણ છે. કેન, જે કોઈને પણ મળતો તેને “આ મહારો ખુનીજ હશે!” એમ માની લઈને સુગાતો, અને સોલ જે દેવીડની જીંદગીની અદેખાઈ કરી તેનાથી અધિયાતો થવા ઈચ્છતો હતો, તે દેવીડને પણ પોતાના જેવોજ માનીને તેના ઉપર સુગ્યા કરતો હતો. આમ કરવાથી સોલ અને કેન બન્ને દુઃખીજ થયા હતા. આરબ લોકો ગાય છે કે;

વ અખુ પલ અદાવને લાખયમરો બેસાલેહેન;

એદના વમઅલમેઝાહ, બેકઝાબેન અશરે.

અદાવતનો ભાઈ શાત્રેહ તો પેગમ્બર સરખાને પણ લુંડું બોદ્યા વિના રહે નહીં. તે તો એવું પણ બોલશે કે; “તમારા પાક પેગમ્બરનો પેગમ્બરીનો દાવો પણ જીતો છે!” માટે હે નવાબ! વગર કારણે કોઈ ઉપર સુગાવું, તેના કરતાં ઠગાવું સારું. કેમકે કોઈ કોઈ ઉપર સુગાયા કરવાથીજ તમારી જીંદગી કડવી મારી ગઈ છે. વળી જેઓ ઉપર ખીજ લોકો ભરા જશમાં શક લઈ જાય કદે છે, તેઓ બાપડાં તો વગર શુનાહે ને ખીન તકશીરે નુકસાંની

અને હેરાની પામી, હે નવાળ ! ત્હારી પેઠે દુઃખીજ થાય છે. તને જ્યારે ખીજ વધુ દુઃખો ન હોય ત્યારે સુગાઈ સુગાઈને દુઃખને આમંત્રણ નહીં કર ! જે દુઃખની હયાતિજ થઈ નથી, જે દુઃખ જન્મ્યુંજ નથી, જે દુઃખની પયવરતીજ થઈ નથી, તે દુઃખનું પોષણ કરી તે દુઃખને ઉદરની મોટું કરવા સાફ, તું ચિંતાતુર ન થા ! ત્હારે માટે લાંબકેલોનાં આ વચન છે કે;

Be still, sad heart, and cease repining,
Behind the clouds the sun is shining.

હે દુઃખી દિલ ! આવી આવી ગીરફતારીમાં ગરકાવ થવાનું હવે તું ખંધ કર, વાદળાંઓની પાછળ સૂર્ય ચક્ર ચક્ર પ્રકાશે છે તે તું જોતું નથી વાફ ? માટું જન્મે છે સાફ થવાનેજ. હાલની નુકશાની હવે પછી આવતા લાભ માટેનીજ સમજો. સર વોલ્ટર સ્કોટ જ્યારે નાનું જાળક હતો ત્યારે તેના ઘરના ઓરડામાં ઢોડાઢોડ કરતાં તેના પગ મોચાયો એવી નજીવી હાનિ માટે દિલાસાને દાખલો નેધિવો એ ઠીક નહીં, એમ સાધારણ વાંચકને લાગે ખડ. તેમ છતાં “આઈવન્ડો” “આઈડ મોટલિટી” અને સઘળાં “વેનર્લી નેવેલો”નો આધાર તો એ પગનાં મોચાવાનાં નિર્જીવ દુઃખ ઉપરજ રહ્યો છે. જ્યારે તેના પુત્રે લશ્કરમાં દાખલ થવાની મરજી જતાવી ત્યારે સ્કોટે મિત્ર સધેને લખ્યું હતું કે; “જો મ્હારા લંગડા પગે મને બાંધી રાખ્યો ન હોત, તો જે પસંદગી હું મારે પોતાને માટેજ કરત, તે પસંદગીની સામે થવાનો મ્હારો કાંઈજ હક નથી.” હાંમલે મતલબ એ છે કે, જો સ્કોટ પગે લૂલો થયો ન હોત તો તે મહાન લડાઈમાં હાજર રહીને લડ્યો હોત, અને તેની છાતી ઉપર દુનિયામાં કોઈ લટપાયા હોત, અને તેનું નામ અમર રહેત. પણ—પણ તેના ગ્રંથોથી તેનું નામ આજે જેટલું અમરપણું લોગવે છે, અને જે ગ્રંથોએ તેના દેશ ઉપર કીર્તિનો વરસદ વરસાવી તેનું નામ વધારે આશકારા કર્યું છે, તે શું ઓછું છે ? નવાજ સાહેબ ! ગલરાવ નહીં. ખમો. પણ લોક લોક ઉપર સુગાવ ના તુફાનના ધકક. લીધે વાંકાં વળી ગયેલાં વહાણો કાંઈ તુફાનના ભુરસામાંથી જાયવા પામતાં નથી. ચિંતા અને ફીકરમાં રહીને મહેલમાં તમે વસો છો તે કરતાં તો નચિંત જીવે ગુપડીમાં વસવું લાખ દરજ્જે સાફ છે. ગમે એવી હાડમારી છતાં ભારે વસ્તીવાળાં શહેરમાં વસી ગએલાં આદમીઓ ન્હાના કરગામાં વસવું પડે ત્યારે જીવે સુગાવ છે, કે પડતી આવી ! પણ ત્યારે ગામડાંના લોકો શું કરતાં હશે ? જંગલમાં વસનારાં કેમ કરતાં હશે ? ૧૮૬૦ માં લંડન શહેરનો વિસ્તાર તપાસતાં માલુમ પડ્યું હતું કે, એ શહેર અગીઆર માઈલ લાંબું છે, અને અગીઆર માઈલ પહોળું છે, તે બાસક વરસ ઉપર જેટલું મોટું હતું તેના કરતાં હલ છ ગણું મોટું છે. દર અઠવાડીએ એ શહેરમાં જેટલાં મરણ પામે છે તેના કરતાં ૧૦૦૦

માણસોનો વધારો થાય છે, તોપણ ગમે એવી ભારે મોંઘવારી છતાં, એક ગરીબ લાંડનવાસી ત્યાંજ રહેવામાં સુખ સમજે છે. અઢી અબજની દુનિયાની ખીજ વસ્તીને લાંડનજ ક્યાંથી મળે ? આ જગતમાં એક લાખથી બે લાખ માણસની વસ્તીવાળાં એકસદ શહેરો છે. બે લાખથી પાંચ લાખના વસ્તીવાળાં ૨૫ શહેરો છે. અને પાંચ લાખથી વધારે વસ્તીવાળાં બાર શહેર છે. તે મધે મોટાં શહેરો લાંડન અને પારીસ યૂરોપમાં, અને બાકીનાં દસ એશીઆમાં છે. એ શહેરોનાં ઉપર ઉપરથી દેખાતાં સુખોના લિત્તરમાં જે દુઃખો સમાયાં છે, તેનો ગામડે રહેનારાંને વિચાર ક્યાં થાય છે ? ઇલ્ડીનોઈસ અને કેન્સાસને પૂર્વ તરફના દેશો સ્વર્ગની ઉપમા આપે છે, પણ ત્યાંજ મરકી તો ઘડી ઘડી થાય છે. અને મીઝીઝીવી નદી આગળના પ્રદેશને “બાગે બેહેસ્ત” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, ત્યાંજ વારંવાર કોલેરા તો ફાટી નિકળે છે. ટુંકમાં દુનિયાની સવળી અબળી ગતિને લીધે હદ બહાર ગણરાયા કરવું નકામું છે. તમને ખબર તો હોવી જોઈએ કે, પૈસા સંબંધી હદ બહાર ચિંતા અને શ્રીકરની અસરથી, એક રાતમાં તમારું કાળા બાલ સહવાર પડતાં ધોળા થઈ ગયાના પુષ્કળ દાખલા બનેલા છે. મુંબઈમાં પણ શેઠ રતનજી દુભાશના તમામ બાક દહાડે કાળા હતા તે પૈસા સંબંધે એકાએક લાગેલા આંચકાથી એક રાતમાં ધોળા થઈ ગયા હતા. માટે હે દુઃખી-હિલ નવાબ ! ટટાર થઈ ખુશ મિત્રજ રાખ, પૈસા અને ખુદા તો જ્યાં હતા ત્યાંના ત્યાંજ રહેવાના છે. પૈસાદારને પોતાની એક પાઈની કિંમત પોતાનાં સર્વ સુખોનાં પદ્મમાં ભારી લાગે એજ તેને દુઃખ. પૈસાજ સુખ આપતો હોત તો મારવાડી ને જયુ બનેા સુખી બતો કહેવાત. પણ તેમ નથી. એક જયુને પૈસાની આગળ આંખની પણ કિંમત નથી ! તેની આંખના ડોળા કાઢી દેયો, પણ તેના પૈસા તમે ખુંચવી ન લો તો તેને મનથી તેજ મહા સુખ. ખ્રીસ્તલના એક ધનાઢય યહુદી પાસે જૉન રામએ ૧૦૦૦૦ની રકમ જોર જુલમથી માગી, પણ તેણે તે નહીંજ આપી ત્યારે જુલમગાર જોને તેને જખરીથી પકડાવી મંગાવી જ્યાં સૂધી માંગેલી રકમ નહીં આપે ત્યાં સુધી દર રોજ અકેક જીવતો હાંત ખેંચાળ્યા કીધો ! સાત દહાડા સુધી તો અકેક હાંત ખેંચાળ્યા કીધો, પણ આઠમે દહાડે હાંતનું દુઃખ જ્યારે નહીંજ ખમાયું ત્યારે તે તાબે થયો હતો ! પૈસા કાંઈ નારાયણ નથી. હકુમત કે નવાબી એ કાંઈ નારાયણ નથી. પરંતુ અનુભવથી શ્રવણ કરશો તો નરદેહ તેજ નારાયણ છે, અને તેનું અંતઃકરણ હમેશાં તનુજ મનન કરવામાં રહે છે; જેથી તેને તો દુઃખની કલ્પનાજ થવી જોઈતી નથી. કાંકે જે પોતે તરનારો છે, તેને કોઈની કેડે વળગવાની કે તુંમડાંની જરૂર નથી. તેવીજ રીતે સ્વતંત્રપણાથી સર્વ દુઃખ સુખનો તમારે શોધ કરવો. અત્ય શોધવાથી સંશય રહેતોજ નથી, અને જેને નિશ્ચય થાય છે, તેજ

નિશ્ચયને બાજુ છે. મનથી તરેહવાર કલ્પનાઓ કરી દુઃખોને આકાર આપ્યા કરવાથી, કલ્પનાથી દુઃખોને નવા નવા પોશાક પહેરાવવાથીજ દુઃખ વધે છે. માટે પહેલી વાત તો એજ છે, કે દુઃખ થયું કે ખોટી કલ્પનાને જરૂર ત્યાગવી. ઘણીજ કલ્પના કરનારાઓજ ઘણા દુઃખી થાય છે.

જાતે ગાંડા, ને વળી ભાંગ પી ચૂા !

ગાયન જોડનારાઓ મનના તરેહવાર ફાંટાઓને સ્વાધિન થઈ દુઃખી બન્યુંયેલા છે. કવિતા જોડનારાઓ કરતાં ગાયન બનાવનારા ચિત્રવિચિત્ર કલ્પનાના હાસ થઈ દુઃખી રહેલા છે. હાઈડન જ્યારે પણ ગાયનો રચતો ત્યારે પ્રથમ તો ઘણીજ સંભાળથી પોતાનો પોષાક પહેરતો, પછી બાલને તરેહવાર પાઉડરોથી મધમધતા કરી, ઉત્તમ લુગડાં ધાલતો. ક્રેડીક રાખ્યો એને એક હીરાની વિંટી લોટ આપી હતી, તે વિંટી જો એણે ધાલી ન હોય, તો કહે છે કે, તેને એવો તો વહેમ પડતો, કે એક પણ વિચાર તેને સુઝતો નોતો. એને વળી લખવાને માટે ઘણાજ સુંદર અને સફાર્ધકાર કાગળો ભેળેતાં, અને ગાયનની નોટ એટલો તો કાળજી પૂર્વક લખતો, કે જાણે ત્રાંખાના પત્રાં ઉપર તે નોટ કોતરતો હોયની! એવી સફાર્ધ સુઘડઈવી લખતો. આવી બધી બારીકાઈ તરફ લક્ષ આપ્યા બાદ શી બાબદ ઉપર અને કઈ કઈ કુચ્છીઓના પ્રમાણ ઉપર ગાયન અને તેની નોટ તૈયાર કરવી, તેના ઉપર વિચાર ચલાવતો, કલ્પના દોડાવતો, અને પછી હાથ મારતો! “હ્યુસ્ટીટલ” નામનું એ પાન્થુ’ ત્યાંના પ્રૉટાબાજ દીવાનાઓ વિષે બોલતાં લખે છે કે; “એક દીવાની સી પોતાના કપાળ ઉપર એક પોસ્ટની ટીકીટ ચોંટાડી એમ માને છે કે, તેણી પોસ્ટના થાંભલામાંથી પોતાનાં સગાંઓને મળવા બળ છે! વળી પછી બારવણે તેણી તે ટીકીટ કાઢી નાખી બીજી ચોંટાડીને એમ માની લે છે કે, તેણી પોતાનાં સગાંઓને લેટીને હમણાંજ ટપાલ મારફતે આવી!” કલ્પનાની મોકાણુનીજ આવાં દરો બનેલાં છે. ગુલુકે જ્યારે પણ ગાયનો જોડવાની દહેરમાં આવતો ત્યારે એકાદ સુંદર ખીડમાં પોતાનો પીઆનો મુકાવી જમણી અને ડાબી બન્ને બાજુએ એમ્પીન ઠાંડની અકેડી ખાટલી મુકાવી પોતાની કલ્પનાને સ્વર્ગે તરફ લંબાવી દેતો. એ પ્રમાણે આ બેઉ ગાયનકારો મનોરજને પૂરેપૂરા તાબે હતા, અને તે ચક્રીજ સંતાપમાં રહેતા. ફાંટાની તેઓમાંજ આવી દહેર હતી એમ નથી, પરંતુ ગાયનકાર સારી જેવો ઘણીજ ચોકાતુર કલ્પનાવાળો નર, ઘણા શિદ્ધ, ફેવગે ગંબીર અને પુરેપૂરી શાંતિવાળા ચોરકામાંજ ગાયનો જોડી શકતો હતો.

વળી તે એરડામાં ઝંખી રાશનીવાળી એકજ બ-તી હોવી જોઈએ, એવો તેનો તુરંગ હતો. તેમાં તલભાર કમી પડતું કે દુઃખી થઈ મુઝાયા કરતો. એથી ઉલટાજ સ્વભાવનો સ્ત્રીમેરોઝા કોઈ પણ ગાયન જોડતી વેળાએ ગડબડ, ઘોંઘાટ અને હાસ્યવિનોદને પસંદ કરતો હતો. દોસ્તોની મેહશીલની વચ્ચે વચ્ચેમાં એસીને ઉત્તમ જોડણી એ કરી શકતો. એવા તેના જોડેલા ઓપેરા ધણા વખ-લ્યાયલા છે. પાર્ટીમાં ખાવા ખેઠો હોય, અને જો કંઈ વિચાર આવી જાય તો તે ત્યાંને ત્યાંજ તેનો રસ્તો લાવતો. એવી રીતે વિખ્યાત પામેલો Il Matrimonio S'grato નાટક પણ જ્ઞાનતાન અને ખાંણી પીણીની દોસ્તોની રમુજ પાર્ટીમાંજ રચાયેલો હતો. પણ જ્યારે એકાંતમાં રહેવા લાગ્યો ત્યારે તેના મન ઉપર માઠી અસર થવા લાગી. એકાંતવાસ તેને કબ્રસ્તાન જેવો મહા ભયંકર દેખાયો. પણ વળી અભયળી જેવું તો એ છે, કે ગાયનકાર પેરિસ્થિટીએ ભર માંદગીનાં બિહાનામાં પોતાના 'બારબર દી સેવીલા' અને 'લા મોલીનેરા' નાટકોની જોડણી કરેલી હતી ! કાંકે તે દુઃખનાંજ સુખ સમજતો હતો. ન્યુયોર્કનો એક તવંગર માણસ મરવા પડ્યો ત્યારે તેણે પોતાનાં મરણ અગાઉ પોતાના દીકરાને પરણેલો જોવાની ઇચ્છા જણાવી. પોતાના દીકરાને તેણે પોતાની આગળ તેડયો, અને પોતાની આ ઇચ્છા તેને જાહેર કરી. દીકરાને પૈસો ખડું હાલો હતો, જેથી તેને તો કુંવારી જીવગી પસંદ હતી; પણ બાપે સાફ કહી દીધું કે, "તે જો પરણવાને ના પાડે તો હમણાજ તેને વસિયતમાંથી તે રદ કરે છે." દીકરો બાથડીની શોધમાં દોડ્યો, અને પાસેનાં હોટેલમાં એક જવાન યુગસૂરત કન્યા તેજ દિવસે નોકરી રહી હતી, તેણીને તેણે પોતાની સાથે વરવાની વાત કહી. તે પણ કમુલ થઈ, અને વરરાજના દુઃખી બાપનાં મરણના બિહાના આગળ તેઓનાં લગ્ન થયાં હતાં સેશીની જેવા અચ્છા ગાયનકારના મનના ફાંટાનાં દુઃખ વીશે તો અભયળીજ લાગે છે. તેના કહેવા મુજબ તેનાં બન્ને ખત્રાંઓ ઉપર તેની માનીતી બે બિલાડીઓ જો બેસે નહીં, તો તે ચિંતામાં પડતો. તેનાથી એક ઘડી પણ કલમ, કલ્પના, કે દમ ચલાવી શકતો નહોતો. જે દહાડે બિલાડી નહીં તે દહાડો તેનો જરગસ્તે પસાર થતો, આમ તે માની ખેઠો હતો.

આ રીતે હે નવાળ ! તરો જાણી શકશો, કે તમારાં મન અને તનનાં દુઃખો તે તમારી માઠી કલ્પનાઓ અને ભુંડા વિચારોનાંજ પરિણામ છે.

થોડાંક વરસની વાત ઉપર બનેલા એક બનાવની યાદ ઝલેસ્જો હેરલ્ડ પત્ર આપે છે કે; રશીયન ચિતારા વેલેશએજીન તરફથી ચિતારવામાં આવેલાં પીકચરેનું એકઝીબીશન જોવાને જરમન શેહેનશાહ ગયા હતા. તે એકઝીબી-શન ખર્ચીત મધે કરવામાં આવ્યું હતું. "મોસ્કોથી રવાનગી" એવે નામના પીકચર આગળ કથસર ઉભા રહ્યા, અને ટીકી ટીકીને તે જોવા લાગ્યા. નેપેરશીયન

ખોનાપાટને નાચીપાસ થયેલો, ભુખમરાથી મરણુતોલ થયલા માણસો સાથે નીચી મૂડીએ પાછો ફરતો, તે ચિત્રમાં ચિતારવામાં આવેલો હતો. ક્યસરે તે ચિત્ર બહુ ખારીકીથી તપાસ્યું, અને પછી તે ચિત્રો ઉતારનાર ચિતારા તરફ ફરીને ક્યસર બહુ ગંભીર અવાજે બોલ્યા કે:—“મહુને એવી કલ્પના થાય છે કે, આ ખનાવ બેકે બન્યો છે છતાં, હજી પણ કોઈ માણસ એવો નિકળી આવશે, કે જે આખી દુન્યાને કચડી નાંખવા માંગશે. પણ તેવા સઘળાઓનો અંત આવોજ આવશે!” વિચાર કરો સાહેબ! કે ક્યસરની આ આગાહી પોતાની કલ્પના અને પોતાના આત્માની સૂચવેલી હતી કે નહીં? તે પણ કેટલાનું લોગવે છે ને?”

અરે નવાબ! ખરડેલા હાથે ખીજને ડાઘ દેખાડતો ના ફર! તું નિરાશ થઈશ, તો દુઃખ કહેશે કે; “ત્હારે ટોટે વળગીશ!” મારે ત્હારાં દુઃખોનો ગભરાટ ઓછો કરવા સારૂ મન લાગ્યું ભુડું બોલી બકીને ત્હારા કાકાને કે ભત્રીજાને કે કોઈને પણ નિંદવાને બદલે ત્હારાં કર્મને જ જવાબદાર ગણુ. ભલાં માણસથી ભુંડાઈ થતી નથી, તેમ ભુંડાં માણસથી કદિ ભલાઈ થતી નથી જ. એરબી નશિયત છે કે;

એકા અંસેલ એનસાન તાસેલ ત્રેસાંનહી;

કસેનગોરેન મગલુબેન ઇશુલે અલ્લ કલબે.

મનુષ્ય પ્રાણી જ્યારે નિરાશ ને નાઉમેદ થાય છે ત્યારે તેની જીભ જરાક લાંબી થાય છે, જેથી મોઢામાં જેવું આગ્યું તેવું ભુંડું ભડું બકવા મંડી જાય છે. એક રાંક બિલાડી પણ જ્યારે કુતરાથી આજેજ થઈ જાય છે ત્યારે તે પણ ફાડી ખાય એવા કુતરા ઉપર પણ હુમલો કરે છે, અને નાશ પામે છે.

દાદુ પંથના એક ચેલા સાથે ખીજ પંથના એક ચેલાને વઢવાડ થઇ ત્યારે સામા પંથનો ચેલો દાદુપંથીને કહેવા લાગ્યો કે; “ત્હારા શરૂ તો કુકડા જેવા હતા!” જ્યારે પેલો દાદુપંથી નિશ્ચલદાસ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે; “આપણા મહા પુજ્ય શરૂ દાદુને સામાવાળાએ મરધા જેવા કહ્યા છે!” ત્યારે નિશ્ચલદાસે કહ્યું:—

“ભાઈ! એ સાચુંજ કહે છે. શ્રી દાદુજીએ બહુ જનોને અજ્ઞાન મોહ નિદ્રામાંથી મરધાની માફક વાસીને જગાડ્યા છે, તેથી આપણા શરૂને એ કુકડા કહે તેમાં અસત્ય શું છે? તે કુતરા છે, ને આપણા શરૂ મરધા છે એટલોજ ફેર કેની?”

ફર હાર ચળાય બહાં, આગત લખેં ગયંદ;

બુસ બાજે લે સમુજિયેં, લેગો વઢ મતિમંદ.

કુતરા સૂકું હાડકું આવતો હોય છે તેવામાં જો હાથી આવી લાગે છે તો કુતરા એમ સમજે છે, કે મ્હારું હાડકું ખુચવી લેવા આવે છે. એમ સમજીને ભાઉ ભાઉ કરીને બસે છે, પરંતુ હાથી કાંઈ તેનાથી હટી જતો નથી, તેમ

તેનું હાડકું પણ લેવા જતો નથી. તો પણ શંકાશિલ વહેમીલો કૃતરો શંકા લઈ જઈને જેમ પેલું હાડકું લઈને નાસી જાય છે, તેજ પ્રમાણે બકબકારો અને નિંદા ચર્ચા કરનારાઓ સમજે છે, કે નિંદાચેલો પુરૂષ આપણી વાત સાંભળવા આવ્યો હશે, એમ સુગીને ભસે છે, પણ તે શૂરો નર તેમની કાંઈ ઠરકાર કરતો નથી, ત્યારે નાસભાગ કરી મેલે છે, કે રખેને તે આપણને સપડાવે. વાસ્તે કરીને વચન બોલો તો પગાય એવો બોલો. સત્ રાખો તો રખાય એવુંજ રાખો. પ્રતિજ્ઞા તો પગાય એવીજ હોયો. મત લેતી વખતે સો વાર વિચાર કરવો, કે મત ભંગ થશે કે કેમ ? મત કે પ્રતિજ્ઞા પાળવી બહુ કઠણ છે.

બહુ સુત, બહુ રૂચિ, બહુ વચન, બહુ આચાર વ્યવહાર;
ઇનકે લલા મનાઇગો, ચહ અજ્ઞાન અપાર.

એક દિવસે પેગંબર હઝરત ઇસ્માઇલ એક મિત્રની સાથે જતાં તેના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યા. પેલા મિત્રે ઇસ્માઇલને કહ્યું કે, આપ અહિં થાભો; હું ઘરમાં જઈને કાંઈ કામ કરવાનું છે તે કરીને પાછો આવું છું. પોતે ત્યાં આગળ બેઠા, અને પેલો મિત્ર પોતાના ઘરમાં પેશી ગયો. પણ વધારે રોકાઈ જવાથી ઇસ્માઇલને આપેલો વાયદો ભૂટી ગયો, અને પરવાર્યા પછી પાછલે બારણેથી ભૂતમાં બહાર નિકળી ગયો. પ્રસંગ એવો બન્યો, કે ૩ દહાડા સુધી તે બહાર ગામથી આવી શક્યો નહીં, અને ૩ દિવસ વેર ઇસ્માઇલ તો ત્યાંજ બુખા બુખા બેસી રહ્યો. જ્યારે પેલો મિત્ર બહારથી આવ્યો ત્યારે ઇસ્માઇલને ત્યાંજ બેઠેલા દીડા, અને પુછ્યું કે, “અહો ! મિત્રતાનાં ઝાડનાં ફળરૂપી અને ધર્મરૂપી પિતાના પુત્ર ! આપનું અહીં બેસી રહેવું કેમ થયું છે ?” તેમણે ઉત્તર દીધો :—“તમે વાયદો કરીને અંદર ગયા છો ત્યાંથી તમારી વાટ બેઈ બેઠો છું !” મિત્ર બોલ્યો :—“હું આવી શક્યો નહીં તો આપે આપને ઘેરે જવું હતું” સાહેબ !” જવાબ દીધો :—“હું વાયદાથી બંધાયો તો પછી તમારા આવ્યા વિના મહારાથી કેમ જવાય ? આ તો શું પણ ત્રણ કરતાં વધારે દિવસ તમે ન આવ્યા હો. તો હું અહિંજ બેસી રહેત !” ગમે તેમ થાય તોએ તમે તમારું વચન પાળો તો આવડે તેનો બદલો છેજ છે. ગમે એ થાય તોએ તમે તમારું પ્રમાણિકપણું બાળવો, તમારી પુઠે કાંઈ સાઈ જેવું નવું જીવું લમતુંજ લમથે. તમારાં સલાં બવિષય માટે, આવતો ભય અટકાવવા સાઈ, અને લોકને વશ કરવા સાઈ, તમારું સત્ય એજ ઐક્ય વશીકરણ છે. પૈસાથી માલેતોબર થયેલા આજના રોષકચાઈલડવાળાઓ નિર્ણય પ્રમાણિકપણાથી અને ન્હાની સરખી દ્રઢ મદીનેહારીની શરૂઆત ઉપરથીજ વધ્યા છે. તેમનું આજે પુકે ફાટે છે. કારણ શું ? અસલ જર્મનીના એક ન્હાના રાજાએ દુસ્મનથી નાસતાં નાસતાં, પોતાનાં અવેશતનો એક ફાળબો એક ગરીબ ચાહુદીના વિશ્વાસમાં સોંપેલો. પેલા

રાજના દુરમનોએ તે યાહુદીને ઘણાંએ હાડમાર કીધા, અને ઇનામની લાલચે
ગમે એવી આપવા માગી તે છતાં, અને વળી પોતે ગરીબ બીખારી જેવા હોવા
છતાં, તેણે પોતાનાં સત્યનો નાશ કીધા વગર છુપે ઠેકાણે ફાટીને તે ફાળડો
સાચવી રાખ્યો; અને જ્યારે પેલો નાઠેલો રાજ, દુરમનોને હરાવી પાછો ગાદીએ
આગ્યો ત્યારે તેણે તે ફાળડો અનામત તેને હવાલે કીધો. રાજએ તેની
આવી પ્રમાણિક નિષ્ઠાની ખબર ચૂરોપના સઘળા પાદશાહોને લખી મોકલી,
તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખી કામ સોંપવાની લલામણ કીધી, રાજએ પોતે
પણ નાણાં સંબંધી મોટાં કામો તેને સોંપ્યાં, તેમજ ચુરોપના ખીજ રાજ
એ તેવાંજ મોટાં કામો તેને સોંપવા લાગ્યા. આ યાહુદી કેવળ ઇમાન-
દારીથી સઘળું બજાવતો. આ યાહુદી તે આજનો રોશ્નચાંદ્ર હો. કંગાલ
રોશ્નચાંદ્ર બિલ્લો, કરોડપતિ થયો; દેશે દેશ પેદીઓ કાઢી પોતાનાં છોકરાં
બચ્ચાંને સુખી કીધાં; ને અતે શ્રામંત મરણ પામ્યો. તેના વંશજ આજે સુખી
સુખ્યારા માતબર છે. રાજઓના પણ સાહુકારો છે. ટકોરાબંધ પેદીઓ ચલાવે
છે; અને નવાળી લોગવે છે; ના, એટલુંજ નહિ, પણ ઇંગ્રેજ ધારામાં એવો
કાચદો હતો, કે “યાહુદીઓને પારલામેન્ટની સભામાંથી બાતલ રાખવા,” આમ
છતાં, બેરન લાયોનલ રોશ્ન ચાંદ્ર જેવા એક કંગાલ યાહુદીને ફરીથી અને ફરીથી
પસંદ કરી, એક સભાસદ તરીકે ચુંટી કહાડી, લંડન શહેર તરફથી એક વકીલ
તરીકે પારલામેન્ટની સભામાં મોકલ્યો હતો, અને પ્રમાણિક નિષ્ઠાને ખાતર ટ્રિટન
જેવા એક દેશે આવા એકવેળાના રંકને માટે પોતાના કાયદાનો પણ ભંગ કર્યો હતો.

અનિ અનીતિ લહિયે ન ધન, જો પ્યારો મન હોય;

પાયે સોનેકા છુગી, પેટ ન મારે કોય.

કડવાં ફલનું ઝાડ જરૂર કરી, નંદન વનમાં વાવે;

કૈસર ફરં અમૃત પાણી આદરથી સિંચવે,

દૂધ અને મધ મૂળમાં પાતાં સાકર સાથ નિભારી;

તો પણ તેને ફક્તી વેળા કડવાં ફલ રહે આવી.

“જર અને બેરની વખતે, અથવા સુખાકારી અને આબાદીના આલુ વખતમાંજ,
એક પાપી શખ્સ જો પોતાના પાપી કરતુકનો પસ્તાવો તે ખુદાતાલા આમળ
ખરાં અંતઃકરણથી કરે તો તે કંઈ પણ રીતે વાજબી ગણાય, અને કંઈએ
રીતનો તેનો બદલો પામવાની આશા રહી શકે.” ધર્મી લેખકના આ શબ્દો છે.

કે જુઝ તુ બર આરદ મરા ઝમો જેલ ?

બ આમો જેલમ દરત ગીરો મહેલ.

મહારી ગુમરાહીનાં પાણી તથા કાઠવમાંથી ત્હારા સિવાય, એ ખુદા! મને
દુઃખીને કોણ બહાર લાવશે ? હે બાપ ! તેમાંથી બચાવવાને તું મજ દુઃખીને મદદ

માર થા! અને એ કાઠવ કીચડમાં મને હવે ઝાઝોવાર રહેવા ન દે! “પણ આ-
મીનીના અને જુવાનીના તથા સુખના વખતમાં તરેહવાર ગુનાહમાં ગીરફતાર થયા
પણી બ્યારે જઈકી, તથા બદબખતી, અને કંગાલિયત આવે ત્યારે પસ્તાવાના
ફેરને કરવામાં અથવા બરાડા મારવામાં કશુંએ વળી શકતું નથી. એક ઇન્સા-
નમાં બ્યારે ગુનાહ કરવાની શક્તિજ રહે નહીં, ત્યારે કોઈ પણ આગલા
ગુનાહની ગલીથી, પસ્તાવા અને તોખાના આંસુના પાણીથી સાફ થઈ શકતી નથી.”
આલતાં ચલણમાં તો નવાબ સાબ! તમે આ જગતને એક લોંચતળિયે ઉભા રહીને
દુન્યાને નહીં જૂઓ. ઘરને પહેલે મજલે જશો તો તમારી દ્રષ્ટિમર્યાદા વિશાળ
થશે. ખીજે માળે ચઢીને જગતને જોશો તો વળી તમારી જોવાની હદ વિસ્તા-
રવાળી જણાશે. એક ઉપલી અગાસી ઉપર ચઢીને જોશો તો તમારી દ્રષ્ટિ
મર્યાદા વિસ્તિર્ણુ થશે. માટે દુઃખ પકડી બેઠેલા સાહેબ! તમારાં સંસારિક દુઃખો તમે
લોંચતળિયેજ ઉભા રહીને જોયા કરશો તો તમારી જોવાની હદ મર્યાદિત રહેવાથી
તમને તમારુંજ દુઃખ ઘણું લાગશે; પણ ઉંચે ચઢીને જેમ જેમ જોવાની ટેવ
પાડશો તેમ તેમ જગતનાં દુઃખો લોકોની તમોને વિશાળ હદ નજરે પડશે.

અપની તાકાત પે ન હોના કદી મુશતાક;
હગરે કુવતમંદ હો ગયે હયે ખાક.
શક્તીયાલોકી તુને કયા મટી ખરાબ કી,
મુસલમાન ગને મટી. હીંદુકી હોવે રાખ.
પુદાને પવદા કીયા એકસે એક બેહેતર,
એકસે એક આલા હય રહિયો ન તું બેતાક.

દુન્યાનો કારોબાર એવોજ આલ્યો બાય છે, માટે સંભાળી સંભાળીને ચાલો.
જૂઓ કે; “એક વાતનો હર્ષ થાય છે તો ખીજી વાતનો શોક થાય છે.
પૈસે ટકે સુખી હોઇએ છીએ, તો આપણે ખીજી બાબતમાં ચિંતાગ્રસ્ત રહેતા
હોઇએ છીએ. ઘર આગળ સલાહ શાંતિ હોય છે તો બહાર કંકાસ હોય
છે; અગર ઘરમાં કંકાસ હોય છે અને બહાર શાંતિ હોય છે. શરીર
આરોગ્ય હોય છે તો દારિદ્ર્યનું દુઃખ હોય છે; અગર પૈસાનું સુખ હોય
છે તો શરીર રોગગ્રસ્ત હોય છે; અને કેટલીક વખત તો આ તમામ
પ્રકાર એકીજ વખતે બને છે.” આલ્યુસ્થન મતના ઘણા માણસો આવે છે,
જેઓ વસ્તીવાડી વધારતાં બીડે છે, કે ઘણી દુકતીઓ ને દુકતાઓ પેદા
પડશે તો તેમનું ક્યાંથી પુરું કરીશું! તેઓને પોતાની બત ઉપર જ
અભિમાન હોય છે. એવા નિસાસ્યા લોકોને પરમેશ્વર ઉપર વિશ્વાસ હોતોજ
નથી. “ગમ ખાઉં કે કમ ખાઉં! સમ ખાઉં કે દમ ખાઉં!” આમ
તેઓ વારંવાર પોતાને પેટે પ્રજા ઉત્પન્ન થાય તેનું હેંબતાઈને ગિકણું

અને છે. કીલકુકે આલ્યસનું એવું નાસ્તિક સિદ્ધાંત હતું કે જેમ જેમ મૂળ વધે તેમ તેમ જોરાક કમી થઈ સાધન ખુદતાં જાય, માટે જો મૂળની ઉત્પત્તિ કરવાનું મનુષ્યે માંડી વાળશે નહીં તો આખી દુનિયાં તારાજ થઈ થશે! પણ તેના પછી પણ પ્રજાઓ તો કુકે ને ભુરકે વધતી ગઈ છે, અને પ્રજા તો સર્વનું પોષણ કર્યોજ જાય છે. ક્ષિત્તનમાં પણ આવાં નાસ્તિક મતનું પ્રબળ હતું, કે જગા થોડી ને પ્રજા વધારી વધારીને શું કરે છે? જગત જોઈએ કરે, નહીં તો થોડી જગામાં સઉનાં હોજરાં ભરવા જેટલો પાક પાકવાનો નથી! નારાયણની કૃપાથી આજ સુધી તો કોઈ અંગ્રેજો ભુખે મરી જતા નથી! પણ ઈશ્વર પર ધીરજ ને ચકીન નહીં મળે એજ ખામી છે. એજ દુઃખ છે. આ બધાંને સરવાળે સુખ માનવું કે દુઃખ એનો આધાર, એ બધી બાબતોમાં કંઈ બાબતને આપણી મનોવૃત્તિ પ્રિય કે અપ્રિય માને છે તેના ઉપર રહે છે. જગતના આવા ઢંગોમાં તમે ઉફનાઈ ઉચકાઈ ના જાવ. જ્યારે આ ચિત્ર વિચિત્ર જગતમાં જન્મ લેવોજ પડયો છે ત્યારે તો ખૂબ સંભાળી સંભાળીને ડગલું ભરો. સંસારનો ફાંસોજ એવો છે.

પ્રેમ નગરીકી રાહ કાણુ હયે-સમલ સમલ કે ચલા કરો.

રામ નામ કેા મનમે જપોં યારો-ઉસી અગનમે જલા કરો.

સુમન યુક મુન યુમી યુન હોકે-ખુદીકુ અપની રૂના કરો;

તન મન અપને ગુરકા સમજે, ઉસી અગનમે જલા કરો.

ખુદીકુ તુમ યે નાખુદ સમજે-ઓરોં કુ સમજે યેન બકા,

કીસી ન આવે કામ તુમારે-લાખો બરસ તુમ છવા કરો.

મંદીરમેં કયા મુરત પુજે-મરજદમેં કયા સીઝદ કરો,

રામ નામકી રાહ નીરાલી-ઉનકી માલા જપા કરો.

મહમદ શાહ હર ગુરકુ મીલીયે-ઓર મીલીયે હર ગુરકો,

એસે રૂં કુ ગુર મનાવે-ગુરકી પૈયાં પરા કરો.—પ્રેમ નગરીકી.

રાજ, વેશ્યા, જમ, અગ્નિ, ચોર, બાળક, માગણુ, અને ગામતા લોકોને દુઃખ દેનાર, એટલાંઓ પારકાંનાં દુઃખો કેવાં હોય છે તે ખીલકુલ જાણતાંજ નથી; પરંતુ જ્યારે તેમના પોતાના ઉપર વિપત્તિઓ આવીપડે છે, ત્યારેજ દુઃખ જેવો કોઈ દેત્ય છે એમ તેમને સત્ય ભાસે છે. દેશનેજ પોતાનાં બચ્ચાં ગણી દેશસેવા બળવનારા મહાન પુરૂષો “દેશના બાપ” કહેવાયા છે. રામન લોકો સ્ત્રીસેરાને દેશનો પિતા કહેતા, અને જ્યારે દેશસેવક એવંચને લોકોએ દેશના પિતા કહેવા માંડયો ત્યારે તેણે ના પાડી, કે મહા સંકટોમાંથી દેશને તારનારનેજ તમે દેશનો પિતા કહો. ક્યે-નને ઘડક ધુળરામાંથી ઊડવનારો જીવ્યસ અને ખીજા, અનેક સ્ત્રીઓ

મહા આફતોમાં અકળાઈ ન જતાં દેશ સેવામાં તકા ને ખડા ઉભા રહ્યા હતા, તેમજ ઍન્ડ્રીઆસ ઉપર વિપત્તિ વિપતિ કાંઈ થોડી નોતી પડી, તોએ દુઃખી લોકોને આશ્વાસન આપવાને તે ખડે પગે ઉભોજ રહ્યો હતો. ફારસો ડી મેલીસી દેશનો ખચાવ કરતાં હાડેહાડ જાણીથી વિધાઈ ગયો. અમેરિકાને સ્વતંત્ર સ્થાપનાર જ્યોર્જ વાશીંગ્ટન પોતાનાં ખેતરાંઓમાંથી બર લડાઈમાં તોપની બરાબર સામે નવ નવ વાર આવીને વચ્ચો વચ્ચમાં ઉભો રહ્યા કીધા, છતાં એક પણ ગોળો જેને લાગ્યો નહીં! જીનોવાના લોકે એવાજ દેશ પિતા ઍન્ડ્રીઆ ડોર્ડયાને ખાપ બરાબર એટલા થકીજ ગણ્યો હતો, કે મુશકેલીમાંથી નહીંજ છુટકો થાય એવાં સંકટોમાંથી દેશને મહા દુઃખો વેડીને ઉગાર્યો હતો. ઍન્ડ્રોનીકસને દેશનો મુરખી એટલાજ માટે કહેવામાં આવ્યો કે, જીવતી ચામડી ઉતારતાં સુધી પણ પોતાના દેશનાં દુઃખીઓની તરફેણ કરવામાં તેણે પાછી પાની નોતી કીધી.

એક તો અનેક જન્મોથી એકઠાં કરેલાં પાપ તથા પુણ્યના સમૂહ રૂપી મળ, જેનાથી પ્રાણીનું અંતઃકરણ મેલું રહે છે, જેથી તેને સત્ય થું છે તે સુઝતું નથી. દર્પણ શુષ્ક હોય તો તેમાં જોવાથી મુખ જેવું હોય તેવું સ્પષ્ટ જણાઈ આવે, પણ જો તેના ઉપર અનેક પ્રકારનો ચીકણો મેલ છવાઈ જઈ કાચ ઢંકાઈ ગયો હોય, તો તેમાં કશીએ વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડતું નથી, ને તેમાંથી કશીએ વસ્તુ જોઈ પણ શકાતી નથી. જે ખરો મૂર્ખ છે તે પોતાની મૂર્ખાઈનું દુઃખ છુપાવવા પ્રપંચી હોવાનું ડોળ ધાલે છે.

એક પારસી મ્યુનિસિપલ કમીશનરનો મ્યુનિસિપલ વહિવટ લોકોને પસંદ નહીં પડ્યો ત્યારે કોઈ તેને મૂર્ખ, કોઈ તેને વગર સમજનો, તો કોઈ જોગ્યો કહેતાં. ત્યારે તે બળાપો કરીને કહેતો, કે “મને પ્રપંચી કહો પણ એ યો ના કહો. મને ઠગ કહો પણ મૂર્ખ મા કહેશો. મને ઠાવકો અને પાકો ઝોડાક કહો, પણ બેઅકલી ના કહેશો.” હે નવાબ ! હું તો એથી ઉલટુંજ માથું છું. બચાજ ! ભલા કર ભલા હોમા. તું જે અવગુણનો હોય, તું જે હેડાંના દુઃખોથી પીડાતો હોય, તું જે ચીજની પાસ્તી રાખતો હોય, તે છુપાવેલી છુપાએ નહીં. તું ઠગી ઠગીને કેટલાં મણ સુખનો પોટલો બાંધી બેઠો છે? માત્ર મોત વીશેજ જો તું હૃદયમાં મેલીને ચાલશે તો તને દુઃખોનું દુઃખ નહીં લાગશે. તું માથા તણસ તો લેને પરિતાપોથી પરિતાપ નહીં ઉપજશે. જીવનસ સીઝરે પોતાના હૃદય મિત્ર પ્લુટસને અમીર વટીક બનાવ્યો હતો, અને તેજ ચ્યારા હોસ્તે કટારી વડે સીઝરને મારી નાખતાં જરાએ આનાકાની કરી નોતી. સીઝરે મરતી વખતે આવા નીમકહરામ મિત્રને એટલુંજ કહ્યું; “Y-a too Brutus !

હે છુટસ! તું પણ આવો નિવડ્યો? પોતાના જીવના જોખમે મેળવેલી મહાન જીતોથી રોમને આખાં અને વિજયી બનાવનાર, જીતોમાંથી પોતાને સાફ કાઢી નહીં રાખનાર, પોતાના મિત્રોને ઉમરાવ પદ અપાવનાર, એવા ભલા સ્ત્રીઓનું જીવ કરીનેજ પેલો ઇષ્ટ મિત્ર છુટસ સંતોષ નોતો પામ્યો, પણ રોમનેને ઉશકેરીને સ્ત્રીઓના ઘરને આગ વટીક લગાડીને પુકી નાંખાવ્યું, ને તેનાં મુડદાને પણ રણવેર કરી નાંખવાની ઇચ્છા જણાવી હતી!! કેવો નાફરમાન મિત્ર! આવા લણ હસમીને પણ સ્ત્રીઓ મરતાં છતાં વાંકો ચળ પણ નોતો કહ્યાં. મેં જેટલાં શાસ્ત્રો વાંચ્યાં છે, તેના સાર એજ નિકળે છે, કે નીતિથી સુખ છે, તે અનીતિથી તો દુઃખજ છે. દુઃખ દહની ઉત્પત્તિ વિષયથી છે, અને રાજ્યની ચઢતી ઇનસાફથી છે. સેંટ બર્નાડ કહે છે કે, “આ દુન્યામાં હું શિવાય બીજી કોઈએ વસ્તુ એવી નથી, કે જે મને નુકશાન કરી શકે. પારકાંઓથી થતું દુઃખ અને મુશ્કેલી હું સહેલથી બરહાસ્ત કરી શકું છું; પરંતુ મહારી પોતાની કસુર કિંવા વાંકથી જે કાંઈ મને ખમવું પડે છે, તેજ આ ભવનું તો ખડું દુઃખ છે. એટલે બીજા બોલોમાં, હસદ, અડેખાઈ, અને અંટસથી શત્રુઓ આપણને હેરાન કરવાને ગમે એટલાં ફાંફાં મારે, અને કદાચ ફરેખ અથવા કાવાદાવાથી આપણને ચોકસ દરજ્જે નુકશાન પણ કરી શકે, તો પણ સુખી થવાની ફરજ સમજનાર સારી નિષ્ઠાના માણસને તેથી કશુંએ લાગતું નથી. તે તો સઘળું આસાનીથી સાંખી શકે છે. પણ પોતાનાં કુર્મ અને પાપોથીજ તેનું અંતઃકરણ તેને દેખીને દુઃખી કરી શકે છે.” પ્રખ્યાત જુને જેને રોમ મધ્યે જીવતો બાળી નાખવામાં આવ્યો હતો, તેની હિંમતને કવિ લખનારાઓ ધન્યવાદ આપી ગયા છે. ધર્મ થકી આ દુઃખીએ પોતાની અમુલ્ય જીંદગીની પણ તમા રાખી નહીં; અને જ્યારે જડજેએ એને જીવતો બાળી નાખવાની સજા કરી ત્યારે તે હિંમતથી બેઠ્યો હતો કે, “હું એ સજા સાંભળીને જેટલો ડરું તે કરતાં બહે તમે એ શિક્ષા મને કરતાં પણ ડરો છો.” દરિયાના પાદશાહ ફ્રાન્સના વખતમાં નીસાપૂરના રહેવાસી મજદૂરે મદાયન શહેરમાં આવી પેગમ્બરી દાવો કીધો, અને સામાન્ય રીતે લોકોને વિષમતા ને અનીતિના કામોમાં રસ પડતો સમજી જઈને, એવો ફટવો આપ્યો હતો કે; “એક બીજાનો માલ લઈ લેવો રવા છે. પારકી સ્ત્રી સાથે સંબંધ રાખવો બરહક છે. પોતાની દીકરી એ પોતાનું ઉધારેણું ફળ છે તેની, તેમજ નજીકની સગાઈવાળી સ્ત્રી સાથે સંબંધ રાખવો બ્યાજબી છે. માત્ર બાનવરોનું ગોસ્ત ખાવું ના રવા છે.” ઘણા મુશ્કેલીશ અને કંગાળ લોકોને એની સમજાવટ પસંદ પડ્યાથી, ને અનુકુળતા થવાથી, મજદૂરને ધર્મ તે સર્વ-એ કબુલ કીધો. પરાયા માલ અને પારકી મતા ઉપર, તેમજ ૫૨ સ્ત્રીઓ

ઉપર, તેઓ હસ્તદશગ્રી કરવા લાગ્યાં. હાં સુધી, કે હાંબો કાળ સુધી તો પેલા
 ઘણાં ઘણાંક બાળકોના બાપ કોણ, તે પણ બલુવામાં આવ્યું નોંતું ! કોબાદ
 પોતે પણ મજહકના ફરેબમાં ફસી પડ્યો હતો. મજહક જે કહે તે ખરૂં જ માનવા
 લાગ્યો. હાં વેર, કે તે નાપાક મજહકે નૌશીરવાનની માતા ઉપર પણ હાથ
 ચાલાકી ને હસ્તદશગ્રી કરવાની ઇચ્છા કીધી ! નૌશીરવાન તે વેળાએ માત્ર ૬
 વર્ષની ઉમરનો છતાં, આ કામમાંથી તેને પાછો વાળવા ઉત્તમ રીતે વાદવિવાદ
 કરી મજહકને માત કીધો. જ્યારે ઘણું જ અટકું થયું ત્યારે રૈયતે આખરે
 કોબાદ પાદશાહને કેદ કીધો, ને તેના ભાઈ જામારપને તખ્ત, ઉપર બેસાડ્યો,
 અને મજહકને કતલ કરવાનો ઠરાવ કીધો. પહેલાં કોબાદની એક પહેને જે ઘણી જ
 ખુબસુરત હોવાથી, તેણીએ પણ મજહકની મોહખતનો ગાંઠ બાંધેલો હોવાથી,
 તેણીએ પોતાના ભાઈ કોબાદને બચાવી લેવાની ચુકિત કીધી. એક રાત્રિને
 સમયે તેણી બંદીખાનામાં ગઈ, ને દરોગાને પોતાની ઇચ્છા જણાવી કે; મહારા
 ભાઈ કોબાદને મહારે મળવું છે. તે દરોગો તેણીની ખુબસુરતી ઉપર મોહિત
 પડ્યો, અને તેનું માથું પણ પેલીએ કબુલ રાખ્યું. એક રાત્રિ તો તેણી પોતાના
 ભાઈની પાસે જ બંદીખાનામાં રહી, અને પ્રભાતમાં ઉઠીને કોબાદને સુવાના બિછાનામાં
 લપેટીને ચાકરને માથે તે બિછાનું ચઢાવી બંદીખાનેથી બહાર લાવી, હયાતલના
 સુલકમાં મોકલી દીધો. હયાતલથી લરકર લઇને કોબાદે આવી ધરાનનું તખ્ત
 પાછું મેળવ્યું, ને મજહકનો ખ્યાલ છોડી દીધો. મરતી વખતે પોતાના તે
 વેળાના જુલમગાર શાહબદા નૌશીરવાન, જે પાછળથી અદલ અને નેકતામ
 થઇ ગયો, તેને એટલી જ શીખામણ દીધી કે; “ બહુમાની છે તે સીધા
 માર્ગને આડો કરી મેલે છે. અનીતિનો ધર્મ મનુષ્ય જાતને શ્રાપ સમાન છે.
 હવસનો ચરસ ને વિષયનો વિષમ એજ માનવીઓનાં દુઃખનું કારણ છે. માટે એ
 દુષ્ટ વિષયથી મને તો ઘણી હુલાકી પહોંચી છે, પણ તું જવાન છે, માટે
 તો છંદમાં ને અનીતિમાં તું ના પડતો. મહારા જેવો કડવો અનુભવ
 મેળવવાને થાલતો ના ! ” “ પાદશાહી વૈભવોમાં અનીતિ થાય છે, અને
 અનીતિજ દુઃખનું કારણ છે, ત્યારે મને પાદશાહી કરતાં
 ફેફસી વધારે પસંદ છે ! ” એમ કહી નૌશીરવાને પ્રથમ તો તાજ પહેર-
 વાની વડા હથતુરને ના પાડી. પાછળથી નીતિમાન પાદશાહી ભોગવવાના સપત
 લઈ તે ગાદી ઉપર બેઠો. શું તું એમ કહે છે નવાળ, કે ઉડાવ જીપુંદા કીધાથી,
 અનીતિ ને અનાચાર કીધાથી, યમહત તને શું કરનાર છે ! બ રે રે ? પ્રાણ-
 મય કોશને પકડીને જ્યારે તે જામ તેમાંથી તને ખેંચી કાઢશે, ત્યારે દેહનાં જે
 જે સમપણ છે, તેમની સગાઈ છુટી જશે. તું કહેશે કે, “ વારું ! તે યમહત આવશે
 તેને મહારાં સગાં વહાલાં કેમ નહીં રોકશે ? ” હે મૂર્ખ ! તે કેવળ અંધકારવાળા

પ્રદેશમાં ત્હાડું પોતાનું દુઃખ કહેવાને કાંઈ ત્હારો પોતાનો સગો ત્યાં દેખાશેજ નહીં. ત્હારો દુઃખનો મનોમય શબ્દ સાંભળતાંજ એ તે વેળાએ ત્હારો કાંઈપણ છુટકો કરશે તો તે એકલો દયાળુ ઈશ્વર તને છોડવી શકશે. નહીં ચળાય માન થાય એવી ઈશ્વર ઉપર તમારી શ્રદ્ધા હશે તો તે માલેક ગેખી મદદ કર્યા વિના રહેશેજ નહીં. તે તમારી ગમે એમ કરીને લાજ શરમ રાખશેજ.

દીલાસા પત્ર

(૩૫૫ મો.)

“What is man, that thou shouldest magnify him? and that thou shouldest set thine heart upon him? and that thou shouldest visit him every morning, and try him every moment?”

રે ખાણુ! બળાપા, રૂદન, અને ક્રીકરમાં હવે તો તું ભુંભઈ રહેલો છે. શું એજ ધંધા કરવા તે જન્મ લીધો છે? ત્હારાં ખમાઉ ખાંદાંનું જરા તો અભિમાન રાખ. ત્હારાં ટેકી કુળનો જરા તો ટેક રાખ, દુઃખની સામેજ ત્હાડું ખાંદાંની પાણી કેમ ઉતરી ગયું? ખાંદાંની-ખાંદાંની અમથો કહેવડાવવામાં શો માલ? ખાંદાંની તો તેજ, કે જે પોતાના દુઃખના વખતમાં તો પોતાનો ટેક રાખેજ, પરંતુ ખીજાંઓનાં દુઃખમાં પણ પોતાનો ટેક કદી જવા ન દે. કુળનું અભિમાન દુઃખીઓ પ્રત્યે તમોને દિલસોજ બનાવે એવું હોય ત્યારેજ તે સ્વસ્થ અભિમાન છે. પરંતુ કુળના અભિમાનથી છકીને બહેંકી જઈ દુઃખી હર્દાંઓનાં દુઃખોમાં વધારો કરવો, એ તો વિનાશની નિશાની છે. ટેનીશન કહી ગયા છે કે;

“Oh yet we trust that somehow good

Will be the final of ill--

To pangs of nature-sins of will,

Defect of doubt and taint of blood;”

ઉંચ કુળનું અભિમાન અને કુદ્રતી ટેક બળવતાં તો અનેક પ્રકારનાં દુઃખો વેઠવાં પડે છે. એક માણસે પોતાના કુળનું અભિમાન નહીં રાખવું, એવું ઘણાઓ કહી ગયા છે, કહે છે, અને કહેશે; પરંતુ તેઓ એવું અભિમાન શા કારણે નહીં રાખવું, તેનાં ખરાં કારણો જણાવવાની હિંમત કરી શકતા નથી. આપણે ફોર્ગેલ ફિલસુફો, જેવા કે; ઝીમરમન, બુવેનલ, પોપ, ફ્રેન્કલીન આદિને તપાસીશું તો જણાશે કે, Family Pride યાને પોતાના ખાનદાનનું અભિમાન, એ તરફ તેઓ જ્યારે નાપસંદગી બતાવી બસા છે,

ત્યારે બીજા પ્રવિણ પાંડિતો, જેવા કે; ટેનીશન, પ્લેટો, વર્ડસવર્થ, અને એલીશન આદિ લઈને આપણે વાંચીશું તો તેઓ સ્વકુળાભિમાનની સ્તુતિ કરતા જણાયા છે. જે માણસને પોતાના કુળનું અભિમાન નહીં હોય, તેને પોતાની જાત કિંવા પોતાના ધર્મનું અભિમાન હોતું નથી. જેને જાત કિંવા ધર્મનું અભિમાન હોતું નથી, તેને પોતાના દેશનું અભિમાન હોતું નથી. પરિણામે જે શખ્સ સ્વકુળાભિમાની નહીં હોય, તે સ્વદેશાભિમાની હોતો નથી; અને જે સ્વદેશાભિમાની હોતો નથી તેને પોતાની મતલબ સિવાય, અને સ્વાર્થ સિવાય બીજું કંઈએ નજર આવતું નથી. તે દુઃખીઓનો દોસ્ત થતો નથી. એક માણસે પોતાની કેમનું યા દેશનું ભલું કરવું હોય, તો તેણે પોતાને પરમેશ્વરે માનવી બનાવ્યો છે, તેથી તે કોશીશ કરશે, તો સઘળું કરી શકશે; કેમકે તે આદમી જન્મ્યો છે, એવું અભિમાન પ્રથમ રાખવું, અને પછી અભિમાનને જે જે સારી નેમમાં ગણવાનું છે, તેની હદના અંકેક પગથ્યાં ઉપર દરેક માણસે જવું. એક નોશાકરો, પહેલાં પોતે તો માણસ પેદા થયો છે તેનું અભિમાન રાખશે, પછી ઉંચા કુળનો છે તેથી બીજાં જ્ઞાનદાન-વાળાઓમાં તે જ્ઞાનદાનનું અભિમાન રાખી શકશે. પછી બીજા મોહોદલા સાથની સરખામણીમાં પોતાના મોહોદલાનું અભિમાન રાખશે. પછી જે ક્ષિતિયાં પૈકી પોતાનું એક ક્ષિતિયું, કહો કે “મોટું ક્ષિતિયું,” તે બીજાં ક્ષિતિયાં યાને “મલેશર ક્ષિતિયાં”થી સરસ છે, એવું જણાવવાની બાધ લીડશે. વળી નવસારીની સરખામણી જે તે સુરત સાથે કરશે, તો પોતાના નોશાકરાઓનું તે અભિમાન રાખશે, પણ ગુજરાત પ્રાંત સાથે બીજા પ્રાંતની સરખામણીમાં તે ગુજરાત પ્રાંતનીજ પક્ષ ખેંચશે. પછી મુંબઈ, મદ્રાસ, અને બંગાળ ઇલાકા સાથની સરખામણીમાં તે મુંબઈ ઇલાકાનું અભિમાન રાખશે—અને આગલ ચાલતાં બીજા દેશો કરતાં પોતાના સ્વદેશ હિંદુસ્થાનનું અભિમાન રાખશે, અને રાશયા કરતાં જરૂરજ તે ઇંગ્લંડની પક્ષ ખેંચશે ! અને એ રીતે લાઈન પોતાના દુઃખમાં તે ઉપલા અનુક્રમે ચઢતો ચઢતો આખી દુન્યાનાં દુઃખીઓ માટે દિલસોજ બની શકશે.

ખાણુ ! જે કોઈ દુઃખીઓને પોતાનાં ગણે છે, તેને તું એક સંત આદમી ગણજે. ઇશ્વર એવાં આદમી સાથેજ રહેવાને આહે છે. એક સંતનું જીવન માખણના લોંઠા જેવું નરમ હોય છે. જે લોકોને દુનિયાનાં લોકો ધિક્કારી હીણે છે, તેમને તો સતો પોતાની છાતીએ દાબે છે. એક સંત જેટલો પ્યાર પોતાનાં દીકરાં માટે કરે છે તેટલોજ પ્યાર પોતાના શુભામ અથવા આકર માટે પણ કરે છે. એથી વધારે શું કહીએ ? તુકારામ કહે છે; ખરેખર

આવું આદમી તો પૃથ્વી ઉપર એક સાક્ષાત ઉપદેશ છે, જે દુઃખીઓને પહેલું આપે છે.

હાલમાં જ્યારે ભારે પ્લેગની મરડી ચાલી ત્યારે ત્યાંના મેયર સર જેન લોરેન્સે ૪૦૦૦૦ અનાથ, આકરી ધંધા વગર રખડતા નોકરોને પોતાને પૈસે પાળ્યા હતા. જ્યારે પોતાની પુછ ખલાસ થઈ ગઈ ત્યારે ખીબા શ્રીમંતો પાસે બીખી લાવીને તમામ ગરીબોને છવાડ્યા. જ્યારે તેને પુછવામાં આવ્યું કે; “૪૦ હજાર છવ બચાવવા માટે તમને ખુવાર થવું પડ્યું, અને હવે તમે પોતાનો એક છવ કેમ બચાવશો?” તેણે જવાબ દીધો; “જે પ્રભુ ૪૦ હજાર ગણા ૪૦ હજાર છવોને શોધ પાળે છે, તેને એક છવ પાળવાના ભાર શા છે? મેં ૪૦ હજારને અન્ન આપ્યું તો મજ એકને તે પાળક બાપ પેટ પુરતું પણ શું ન આપશે?”

રડનારની સાથે રડવામાં, તમે સ્નેહ અથવા પ્રેમ અથવા દિલસોઝી બતાવી, એમ તમને લાગતું હશે, પણ રડનારમાં પોતાના શોકને નાશ કરવાનું જોર પ્રગટ કરવું એજ દિલસોજી છે. શોકમાં જરાએ પ્રસન્નતા રહેલી નથી. દુઃખમાં જ્યારે કશું પણ સુખ રહેલું નથી તો પછી શોક અને દુઃખથી પૂરે પૂરા સુકત થવાનું બળ મેળવવામાં મનુષ્યોને મદદ કરવી એજ જરૂરતું છે. દુઃખી સાથે દુઃખી ન થાવ, દિલાસો દેનારજ થાવ!

થે અંદર નેઆમતી મગરે ગાફલ;

થે અંદર તંગદસ્તી ખસતે આ રીશ.

ચુ દર સરસાઓ જરરા હાલત ઇનરત.

ન દાનમ કય બ હક પરદાઝી અઝ ખીશ.

કદાપિ ન્યામતો મળવાથી તું મગર ને ગાફલ બને, કે કદાપિ ગરીબીથી તું ખસ્તે ખાતેર અને પરેશાન બને. જ્યારે શાદી અને ગમી અથવા લાલ કે હાનિમાં તારો હાલ એવોજ છે ત્યારે, હું નથી જાણતો કે તું પોતાના તનથી હકતાલાની ત્યાદમાં ક્યારે મથગુલ થશે? એવી રીતે અભિમાનના તળકકા ચઢતા હોય છે. પરમેશ્વરે જે કાંઈ સારી માઠી પેદાશને સરજી છે, તે દરેકને સારા અને માઠા એલકાઓ તેના ઉપયોગ પ્રમાણેજ આપેલા છે; જેમકે:—અભિમાન સાફ છે, તેમ માહું અભિમાને છે; ખરાબ લોભ છે, અને રૂડો લોભ છે; રાસ્ત અફેખાઈએ છે, અને નારાસ્ત અફેખાઈએ છે. તેવીજ રીતે અભિમાન શબ્દ “સ્વકુળ” અને “સ્વદેશ” ને લાગ્યો તેથીજ કાંઈ તેની ખરી અને ચોકખી અગત્યતા ઉતરી ગઈ નથી. ઉપલા બન્ને શબ્દોને અભિમાન વળગ્યું છે, તેથીજ કાંઈ તેની ઝલેહ ધરતી નથી, પરંતુ જ્યાં માણસ માત્ર દુઃખમાં સપડાયેલા જણાયો ત્યાં તેમાં દુઃખ ટાળવા સાફ તેનું ખરું અભિમાનજ તેને ઉશકેરશે.

સાર એમાંક ન્યુટનનો છેક ઘરનો ખેરી, એક ઉત્તમ મુક્તદર્શક યંત્ર બનાવતાં પોતાની સઘળી જીવગી રદ કરી બેઠો, અને આખરે નાસીપાસીથી પોતાની નેમમાં પાર નહીં પડવાથી બોલ્યો હતો; કે “It matters little, I am a member of the Isaac family.” આ ઉપરથીજ જણાય છે કે, એક અંગ્રેજ ખરેખે પોતાના નામાંકિત વડવાને કેવી મગફરીથી યાદ કરે છે, અને પોતાની આકૃતમાં પોતાનાં ખાનદાન પ્રમાણેનો ટેક રાખી દુઃખના વખતે કેવો ફેસલાઈ પડતો નથી.

એના કરતાં વધારે રાહત આપનારું તો રાણી યુજીનીના યુવાન ભત્રીજા બૉન હારસેટનું વર્ણન છે. જ્યારે પણ તે પહાડી પ્રદેશમાં કિંવા ફ્રેન્ચના કટ્ટા શત્રુઓમાં, યા નેપોલ્યનના ખાનદાનના મુઠ્ઠાઓમાં ફરતો, અને તેને જ્યારે પણ પૂછવામાં આવતું ત્યારે તે હંમેશાં એક લાંબુ વાક્ય પોતાની ઓળખના ટેકામાં બોલતો:—“ફ્રેન્ચ ભાષામાં પહેલો દરજ્જો ધરાવનાર, અને ફ્રેન્ચ રૈયતમાં સર્વથી છુટો છતાં જીવતો જે મહાન શબ્દ અને મહાન પુરૂષ,* તેનું લાંબું પૂછડું એવકને પણ વળગેલું છે, એ મહારી ઓળખ છે; અને આવો ખાંદાની પુરૂષ દુન્યાનાં દુઃખોથી ભરેલા પહાડો, નાચાર થઈ, બેસી પડીને રડતો રવળતો બેચા કરતો નથી, પણ આકૃતોના પર્વતોને કુદાવી જાય છે.” આવી ઓળખ આપતાં એક ફ્રેન્ચ ખરેખે કેવું અભિમાન રાખે છે! જે ઉપરથી જણાય છે કે, જેવી રીતે સ્વદેશાભિમાન કાંઈ દુર્ગુણ નથી, તેમ સ્વકુળાભિમાન એ પણ દુર્ગુણ નથી. મગફરી, તે હું પણાની અથવા પોતાની જાતની (Personal) કહેવાય, પરંતુ દુઃખની સામે કમ્મર કસવાથી કાંઈ મફરી કહેવાતી નથી. સંસારનો ક્ષતિ ખાઈ જાણે તેજ કુળીન. ઘરનો ઘા ખમી જાણે તેજ ખાંદાની.

નામદાર ક્યાંની પહેલવાન રૂસ્તમ, જ્યારે પણ લડાઈના મેદાનમાં પોતાની ઓળખ આપતો, ત્યારે સંપર પહેલાં બોલતો કે, “ક્યાંની ઓલાઈનો, નામદાર જાતની તોખમનો હું રૂસ્તમ પહેલવાન છું” મહારા બાપ દાદા ગમે એવી વિપત્તિ કે આકૃતોથી ખીધા નથી, તેમનો નખીરો મુશકેલી અને મુશીબતોના હક્તેખાંતોને પોતાના પગતળે કચડવાને હંમેશાં તૈયાર રહે છે. એવી રીતે પોતાના કુળનું અભિમાન દરેક પાદશાહ પહેલવાનો રાખી ગયા છે. આંપણે છેલ્લો તાબે દાખલો લઈયું; કે મહારાજા કુલીપત્તીએ જ્યારે ચોડાંક વર્ષની વાત ઉપર, નામદાર મહારાણી વીકટોરિયા સામે માથું ઉંચકયું ત્યારે પારીસમાં ભાષણ કરતાં તે એટલુંજ બોલ્યો હતો કે; “જેનું ખાનદાન રણજીતસીંઘ જેવા રજપુત યોદ્ધાથી ઉતરેલું છે, તે

શું રજપુત અભિમાન બૂલી જશે ? શું આફતથી અકળાઈ જશે ? ” એવી રીતે પોતાના પરાક્રમી વડીલોને યાદ કરી પોતાના કુળનું અભિમાન ધણે ભાગે સર્વ મરોને રાખવા ગમે છે; પછી બલોને તે મુશકેલીઓમાં આવી પડે છે. જો કુળના વડવાઓ ધણા નામાંકિત હોઈ નામદારીનાં નેક કામો કરી ગયા હોય, અને તેના ખેશીઓ જો અભિમાન પોતાના કુળનું રાખીને વર્ને તો તેમનાથી પણ સારાં જ કામો થાય, કેમકે તેમના વડવાઓએ જે સલાહનાં કામો કર્યાં હોય, તેનુંજ અભિમાન તેમના મનમાં ધોળાયા કરે છે, અને જાળો કે મુશીબતો તેમની આડે આવી શકતાંજ નથી.

આઠમા હેનરી રાજાનાં વખતમાં જો કોઈ પણ ધણો ખુબસુરત, કાબેલ, અને રાજાનો માનીતો થયો હોય, તો તે ટામસ ઉક્સી હતો; જેણે ઇ. સ. ૧૪૭૧ માં જન્મ લઈ ઇ. સ. ૧૪૮૬ માં ઍક્સર્ડ યુની વરસીટીને યાદ વરસાની ઉમરે B. A. બી. એ. થયો અને B. y Bachelor કહેવાયો; આટલું છતાં ઈંગ્લીશના એક ખાટકોને તે ભેટો હોવાથી, જ્યારે રીચર્ડ ક્યુક આવ ડૉલોસેસ્ટરની ફરની સગી સાથે તેનું વેસત્રાગ કરવાનું નક્કી થયું, ત્યારે તે બાઈએ ધિકકારથી તેનો હાથ મેળવવાની ના પાડી બોલી હતી કે; “ પેલાની સઘળી ખુબી, ખુબસુરતી, અને કાબેલત ઉપર પેલાના ખાનદાનનો એવો મોટો ડાઘ વળગ્યો છે, કે પોતાના સસરા થનાર ઉંચા ખાનદાનના મગફરી લેવાલોગ ઉભાશને તે આખના પલકારામાં ઢાંકી નાખવાને શકિતમાન છે. પછી મરને ! ગમે તેવી ગરીબી કે સંકટ અમારા ઉપર રાજ્ય ચલાવતુ હોય ! ” અલબત્ત; ઈંગ્લાંડના સુધરેલા દેશના લોકો તો પોતાના કુળનું અભિમાન ધણુંજ રાખે છે. તેઓમાંના ધણાઓ Family Pride તરફ બહારથી કદાપિ ના પસંદગી ખતાવતા હોય, તો પણ અંદરથી તો સ્વકુળાભિમાન ઉપર અને સ્વાભિમાન તરફ ગમે તેવા દુઃખમાં પણ એટલાજ ખ્યારથી જુએ છે, કે જેટલા ખ્યારથી તેઓ સ્વદેશાભિમાનને જુએ છે. પરંતુ તેઓ એવા ખીખીબધા હોય છે, કે હંમેશાં દુઃખ્યાંના સંકટો વેળા ફૂટી પડનારાજ હોય છે. મહારાણી વીક્ટોરિયાની પૌત્રી, જે થોડાં વર્ષની વાત ઉપર એક જવાન ફાંકડાને પરણી, તે વેળાએ સઘળાં ન્યુસપેપરમાં સ્વકુળાભિમાન તરફ કેવી ઝુંબેસ ચાલી હતી ? સર્વ કહેવા નિકળ્યા, કે જે રાજસ રાજકુટુંબનો અને રાજધરાણાનો નહીં, તેને આવી શાહજાદી કેમ અપાય ? એ વાંધાને સ્વકુળાભિમાન શિવાય ખીણું શું કહેવું ? ઈંગ્લાંડમાં જેટલું કુળનું અભિમાન છે, એટલું હિંદુસ્તાનમાં પણ છે. ઉંચા કુળની અથવા શેઠ શાહુમારની દીકરીને સારે મોટે ધરજ પરણાવવા તજવીજ ચાલે છે. જે પુત્રીનું ખાનદાન થોડા વર્ષનું હોય, તે પુત્રીને તેને નહીં ગમે તો પણ એવાજ ધણી સાથે પરણાવે છે, કે જે ખાનદાની હોય.

આનહાની એ શબ્દમાં તરફવાર સદગુણોનો ભેગ છે. ઘણાક હિંદુ સાતિલાએ તો ઉંચું કુળની અનાથ દીકરીને પણ નીચું કુળમાં પરણાવવી ધર્મ વિરુદ્ધ અને રેવાજથી ઉલટું ગણે છે. સ્વકુળાભિમાન નહીં રાખી માત્ર પોતાનો કોડ પુરો પાડનાર મહામદ ગઝનવીના બાપને વિષે શું બોલાય છે? ફીરહુશી તુરીની માત્ર એકજ સતર કહીશું:—

“કનીઝક નઝાયદ બઝુઝ અઝ બોલામ, પેદર શાહ બાસદ અલી યા હમામ.

“કદે શાહ મેહમુદ આલી તબાર, ને હરતો ને અંદો સે અંદર મેહાર.”

હોંડી તો ગુલામ સિવાય ખીચું કાંઈ જણેજ નહીં, પછી તે પાદશાહના બુંદથી હોય, યા અલી અથવા હમામના બુંદથી હોય! મહામદશાહના બુંદ હોય આનહાનની પેઢી બેતાં સાત પેઢી સુધી તો ઉચ્ચ વંશ મળતુંજ નથી!

એવી રીતે ઉંચું આનહાનની જીને સમકલધીન જેવો પાદશાહ નહીં પરવશે તેથી ફીરહોશી ટોંચો મારે છે, અને તે શાયર ટેકો આપે છે, કે સ્વકુળાભિમાન સર્વોત્તમ છે. સર જેમ્સ મેકીનટોશ, જે એક મહાન અંગ્રેજ સમ્રાટાર હતો, તેનો સ્વભાવ ઘણોજ મળતાવડો હોવા છતાં, કોઈ કોઈ વાર એકાએક તે મ્હાં કુમળાવી દર્ધ મૂઝાઈ જતો માલુમ પડતો. એક વાર તેના છંદ્ર મિત્ર રીશે દયોએ તેનું કારણ પૂછતાં અચકાઈ અચકાઈને તે બોલ્યો:—
“I am poor enough to take the Family-pride.” પાછળથી તેણે વિસ્તારીને પોતાની બોલાહની વંશાવળી આપતાં જણાવ્યું હતું કે; મીં. મેકીનટોશને પોતાના કુળનું અભિમાન લેવાની ઘણીએ અનુકાંક્ષા હોવા છતાં, તે એક કુબારની બોલાહનો છે તેથી તે ઘણોજ મૂઝાય છે!

સઘળા મતમાં ઉત્તમ મત જોન સ્લીવાન નામનો અમેરીકન આપે છે કે; “જો દરેક હલકામાં હલકોએ માણસ પોતાના આનહાનનું અભિમાન નહીં રાખે, તો તે પોતાના ગુજરેલાં નેઆંગાંનો તરફ વફાદાર રહેતો નહીં કહેવાય. કારણ કે, દરેક માણસની જિજ્ઞાસા એવીજ જોઈએ, કે તેના મરણ પછી આનહાન, પડેલું નેને વિષે માન ધરાવતાં અભિમાન રાખે. દરેક સારા મહાસૈન્ય જેઓ મહેનત લઈને પ્રખ્યાત થવા માંગે છે, તેઓની ઉમ્મેદ પોતાની પાછળ પોતાના પુત્રે અને પૌત્રોને માટે, પોતાના ગુણ યદ્દી, ફેમીલી પ્રાઈડ રખાવાની હોય છે. દરેક આનહાનવાળાઓને—પોતાનું કુળ ગમે એવું હલકું હોય તો પણ—આનહાનની મગફરી તો હોવીજ જોઈએ, નહીં તો સમજવું, કે તે પોતાનાજ સુખ માટે સ્વાધિ છે. વડોદરાના માનીતા અને માયાળુ માણ મીનીસ્ટર રાજ સર ટી. માધવરાવે એક અંગ્રેજીએટ અમલદારની માંગણી બહાર અગરથી કરી, તેમાં જણાવ્યું હતું કે; “આનહાની માણસે ને પહેલી પસંદગી મળશે.” આથી એક એલ. એલ. બી. ની પદવી પામેલા પારસીએ અરજ

કરી, અને સજ્ઞ આધવરાવે તેને જાતે તપાસવા વડોદરે બોલાવ્યો. ત્યાં તે
ત્રેજ્યુએટે દેવાન સાહેબની હજુર પોતાની અને પોતાના ખાનદાનની ઓળખ
આપતાં જણાવ્યું હતું કે; “અમારા વડીલો ઘણા અભણ અને વગર કેળવણી
હતા. તેઓએ પોતાની સ્થિતિ સુધારવાને કથો પ્રયત્ન ન કરતાં આજસાક્ષિમાં
દિવસ ગુબારેલા તવારીખથી જણાય છે. તેઓ દુન્યાનું શું ભણું કરી શક્યા?”
આ વાક્યથીજ માત્ર રાજ સર. ડી. આધવરાવને ગુસ્સો લાગ્યો, કેમકે એ મરહુમ
નરમાં ખાનદાનનું અભિમાન અને વડીલોની મગફરી વિશેષ હતી; જેથી પેલા
પારસી ઉમેદવારને જણાવ્યું કે; “વિચાર કરી પાછળથી તમેને ખબર કરવામાં
આવશે. સાહેબજી!” એવાં વાક્યથી ટુંકમાંજ કાશળ પટાવી.

ટુંકમાં ખાનદાનનું અભિમાન તે દુર્ગુણ નહીં પણ સદગુણ છે, પરંતુ
તે અભિમાનનું જે પરિણામ તે એવું હોવું જોઈએ, કે દુઃખી લોકોનાં દુઃખમાં
જિંપલાવવા તેમણે હંમેશા તત્પર રહેવું, અને પડતી દશામાં ઉસ્તવાર રહેવું.

તુ કાઆમે કેન્સએ હાજત શુદ અઝ દૈયારે ખર્દ;

રવંદ ખલ્ક બહીદારઅ અઝ બસી ફરસંગ.

તુરા તહમ્મુલ એમશાલે મા બે આબદ કર્દ;

હે હીય કસ નઝનદ બર દરખ્તે બીબર સંગ.

જ્યારે કાબા શહેર મુસલમાનોની ઉમ્મેદનો કેમલો થયો ત્યારે દૂર દેશાવરોથી,
ઘણા માઇલ દૂર વેરથી, જગતના લોકો તેનાં દર્શન લેવા અને દીકાર બેવાને જાએ
છે. માટે તમે પણ અનાથો પર કૃપ દ્રષ્ટિ રાખો, કેમકે ફક્ત વગરનાં વૃક્ષ ઉપર
કોઈ પથરા મારતુંજ નથી. ૪થી સદીમાં ડોનાટીસ્ટ આફ્રિકનનો ઉક્તો કરેલો એક
પંથ હશે. તેના સભાસદો એક ગામથી બીજે ગામ ફરીને દુઃખીઓનાં દુઃખ
ટાળવાનો પોતાનો ધર્મ ફેલાવતા. કરજદારોનાં કરજ આપી મૂકત કરતા.
ગુલામોનાં બંધન છોડાવતા. અને જ્યાં પણ મોત નિપજે ત્યાં જઈ દિવાસો
આપતા; સંકટમાં આવી પડેલાંઓનો આપણે છુટકારો કરવનો છે, ભટકના-
ઓને રસ્તો બતાવવાનો છે, અને ભુખ્યાંઓમાં આપણો ખોરાક વહેંચી
આપવાનો છે; આવાં કામો કરવાથી ખુદ આપણું પોતાનુંજ ભણું થાય છે,
કારણ કે એવાંજ માણસ વર્ગમાંના આપણે છિયે. આ નેમનો પંથ હોય. આ
બધું સાંભળીને તું ડાહ્યો થઈ બ. ત્હારી સંકોચાયેલી હથેલીમાંથી લાંબી કાળજી
ઓને કાપી કાઢ. આપણે બોલતાં હોઈએ ત્યારે પણ અદેખો કાળ તે
ઝડપ ઝડપથી આવ્યો જાય છે. માટે જે આણુ બનાવ બનનો હેય તેને જ
થંકડ, ત્હારા પ્રાતઃકાળનો તું ઉપયોગ કર, અને બીજા દિવસ મ.ટે ભરોસો
ના રાખ. જે માણસ છુંદગીને તેની આનંદમય સ્થિતિમાં ભોગવે નથી
તે તે ભૂત જેવો ભૂત છે; માત્ર બહારના દેખાવેજ તે માંસ આમડાં અને

હાકમાંનો અનેલો માણસ છે. આપણેજ આપણાં દુઃખનાં કારણ છિયે, કેઈ આપણને દુઃખ દેતું નથી, પણ આપણેજ પોતાને દુઃખી કર્યે છિયે. કહીં કલ તર્પી રાજ. માર્કસ ઓરેલ્સસ એવુંજ કહે છે, કે ઇશ્વરે દરેક સાધનોની સન્તા માણસને આપેલી છે, જેથી કેઈ પણ દુઃખમાં તે પડી શકેજ નહીં. એપીકટેટસ કહે છે, કે જો માનવી દુઃખી હોય તો યાદ રાખવું કે તેની પોતાનીજ કમુરને લીધે તે દુઃખો ભેગવે છે; કેમકે પ્રભુએ તો માણસોને સુખી રહેવા સરજેલા છે. ખુદા જે પસંદ કરે તેનાં કરતાં આપણી પસંદગી કાંઈ ચઢિયાતી હોતી નથી. માટે તે સાહેબ જે કરે તે ઉપર સખુરી રાખવીજ જોઈએ. તમો માંગો એવું થય, એવું શોધ્યા ના કરતા, પરંતુ “જે થવાનું હોય તે થાવ!” એવું માંગવાથીજ દુઃખ થવાનું નથી. બીજાને જે સુખ છે તે તમે માંગશો તો તમારું જેટલું સુખ છે તેટલું પણ કમી થશે. દરેક માણસપર થોડી કે ઘણી વિપત્તિઓ તો આવ્યા વગર રહેતીજ નથી. દુઃખ વિનાની કેઈ પણ જીવંતી આપણે સાંભળી નથી. અશો જરથોસ્ત જેવા મહાન પેગમ્બરનું જીવન પણ “ગોલાળનું બિછાનું” નહીં હતું. તેમના ઉપર પણ ઘણાં દુઃખો અને ઘણી જાનળો પડી હતી, પણ તેમણે સખુરી રાખી અને અશોઈના માર્ગપર ચાલી તે સઘળી નુશકેલીઓ ખમી હતી. એકખાલ ને નસીબ તો આગળ ને આગળજ ચાલવાનું.

સુખનો દહાડો તો સાંત્યો ન રહ.

રાવણનું નસીબ જ્યારે ઉંધું વળ્યું ત્યારે એકલા હતુમાનજીએ તેને પરાજય કરીને અશોક વનનો નાશ કર્યો હતો. દુર્યોધનનું નસીબ જ્યારે વાંકું થયું ત્યારેજ, જોકે લીંબ જેવા તેને સહાય કરનારા હતા તોપણ, દુર્યોધનનો અર્જુને પરાજય કરીને વિરાટ રાજની ગાયો પાછી વાળી આપી હતી. આ દાખલામાં રામને હતુમાને, અને વિરાટ રાજને નર કહેવાયલા અર્જુને દેવની અનુકૂળતાથી મદદ કરી હતી. દેવ કે નસીબ જ્યારે પાધરૂં હોય છે ત્યારે થોડા પુરૂષાર્થથી પણ કાર્યસિદ્ધિ થાય છે, પરંતુ જ્યારે નસીબ વાંકું થાય ત્યારે ઘણા પુરૂષાર્થ કરે તો પણ માફુંજ થાય; જેમકે, ઔળરાજા અને હરિશ્ચંદ્ર રાજાએ ઘણાં દાન કર્યાં હતાં છતાં પણ ઉલટા તેઓ બાંધનનેજ પામ્યા હતા. નળ રાજાનું નસીબ વાંકું થયું, એાપીયંદના દેવના પાસા ઉલટા પડ્યા ત્યારેજ તે દુઃખી થયા. મુશીમતો ઘણી જાતની આવે છે. જેવી કે, દિલ્લગીરી, અથવા કેઈ નજીબના અજાણ્ય મેલ, પૈસા દુકાની વિપત્તિ, અને ચડતી પડતીની વિપત્તિ. એ કે આ

અર્ધ મુશીબતો માણસને ખમવી પડે છે, તો પણ માણસની હુમ્મતિની મુદત સાથે સરખાવતાં એ થોડાજ વખતની હોય છે. કેટલીક જાંબળો તો વાદળોના ઘેરાવાની માફક થોડાજ વખતમાં ફર થઈ જાય છે. તોપણ માણસ ઘણી વેળાએ તે મુશીબતોના યોગ તથે ફાપાઈ જાય છે તેનું કારણ એ છે, કે તે જેટલાં સુખો લોગવે છે તેની સાથે તે થોડા વખતનાં દુઃખોની સરખામણી બરાબર કરતો નથી. જો તે તેમ કરે તો તે જરૂર એવું જ માની લે, કે સુખોના વખત સાથે સરખાવતાં દુઃખોનો વખત તો થોડાજ વખતનો હોય છે, અને માડું થાય છે તે સરાંનેજ કાઢે હોય છે. વળી આ મુશીબતો પણ માણસને સારા ફાયદા મેળવી આપે છે.

જે ફરજો બળવવા સારૂ આપણે સરખાવણાં છીએ, તે ફરજોને જાંબળ રૂપ ગણવી નહીં જોઈએ. ફરજ તો આપણી મમતાણુ માતા છે. આ દુન્યાની સર્વ જાંબળો અને ફીકર ચિંતાથી તે માતા આપણું રક્ષણ કરે છે, અને મુલેહ શાંતિના માર્ગ તરફ ને માતા આપણને દોરવી લાઇ જાય છે. માટે ફરજ બળવતાં જો મનમાં બધે કે બીક કે હગદગો રાખ્યા વગર કાર્ય કર્યા જાય, તો તેમાં તમોને દુઃખ કદિ નડવાતું નથી. બિલાડી આવતાંજ કબુતરે પોતાની આંખો મિચી દે છે. અજાનતાથી તેઓને લાગે છે, કે આપણને બિલાડી દેખાતી નથી તેથી તે પણ આપણને નહીં દેખતી હોય! પરંતુ તેઓ બીધાં ત્યાજી બિલાડી તેઓને જાનથી છોડતી નથી! હે બાળુ! તું બીહુએ તો તેજ બિલાડી તને પણ ખાઇ જશે. અબજા મોહલ્લામાં તું જાય છે અને કૂતરાંઓને જોઇને જેવો તું બીહુવના દેખાવો કરે છે, કે તુર્તજ કૂતરાં બસે છે, પાછળ દોડે છે, અને તને સતાવે છે. તું ગભરાશે તો કૂતરાંઓ પણ તને ફાડી ખાશે, પરંતુ ફીકર પુકરાં અને માંગનારા ભિખારીઓ જેમ બીન દેહસતે અબજા ગામોની અબજી શેરીઓ અને પોળોમાં ભિખ માગતા ફરે છે, તેઓને ત્યાંનાં કૂતરાં કાંઇ પણ કરી શકતાં નથી, તેમજ તું નિર્ભય મનથી હગદગા વગર આ જગતમાં સારી નિષ્ઠાથી ચાલ્યો જશે તો આફતો ને આપઘાતો જેવાં કૂતરાં તો શું, પણ વાંધ વરૂં સુખાને તું જીતીને પાળેલાં કૂતરાં જેવાં તેઓને કરી દેશે. ધારતી અને અણખમો એ એકજ વસ્તુ છે. જે કોઈ કશાથી પણ ધારતી રાખતો નથી તે ઘણી કોઈને પણ ધિક્કારતો નથી. અને જે કોઈ કોઈએ ચીજને ધિક્કાર્યો નહીં, તે કશાથી પણ ડરશે નહીં. તું એક બાટલીમાંથી બીજી બાટલીમાં ઘી, તેલ, મધ શરબત, કે પાણી રેડશે તો તને ત્હારા ઉપરજ વિશ્વાસ ને નિર્ભયતા ન હોવાથી ત્હારા જરાએ હાથ પુન્યા કે મધ, દરૂ, તેલ જે હશે તે ડોળાય વગર રહેતો નથી; પરંતુ એક નિર્ભય માંચી એક મળ જેટલી ઉંચાઈએથી

નિર્જયપણે, પોતાના ઉપર વિશ્વાસ રાખીને નીચે મૂકેલી બાદલીમાં તેલ રેડશે તો એક રીપું પણ લોચ પર ઠાળાવાનું નહીં. જેમ એક ઉંટ રેતીના રણ માંથી ઝુસાફરી કરતાં મહેનત અને તાપ, લુપ્ત અને ખ્યાસ, વગર બીકે પીરજથી ખમી શકે છે અને બેહોસ અથવા ઉઠાસ થતું નથી, તેમજ માણસ જો ભયની સામે હિંમત રાખે તો પોતાના ઉપર પડતી સર્વ ઝુશીબતો સહેલાઈથી નિભાવી શકે. તો પણ

“ Forlorn in this bleak wilderness below,

Ah ! what were man if Heaven refuse to hear.”

આફતના પ્રસંગોએ સંકટમાં આવી પડેલાંઓને દિલાસાની અવશ્ય જરૂર છે. દિલાસાથી એકે તેમનું દુઃખ કાંઈ ઓછું થતું નથી, તોપણ તેનો બાલો તો ઓછો લાગેજ લાગે. દરેક દુઃખી કાંઈ દિલાસાના શાંતિ આપનારા શબ્દોનો સાંભળવાને નસીબવંત હોતું નથી. એકલા અટુલા પડી ગયેલા દુઃખીએ તો પોતેજ પોતાને દિલાસો આપીને છવ ઠેરવવો જોઈએ.

સતીકા સત્તાના મુનાસિખ નહીં ! જલીકા જલાના મુનાસિખ નહીં !

અધીરાં આદમીઓ તો દુઃખ નિવારણની યોજનાઓ ઘડી ઘડી ફેરવ્યા કરે છે, જેથી એકે ઉપાય કારગત લાગતો નથી. ધૈર્ય અને સમુદી-વાળાં આદમીઓ પોતાના યોજ રાખેલા ઉપાયોથીજ દુઃખની પુઠે લાગે છે, પોતાનાં કામથી ટેવાઈ જાય છે, અને સમુદી તેમના ઉપાયોને સંપૂર્ણ બનાવે છે. જ્યારે પેગમ્બર અશો જરથુષ્ટ્ર આફતમાં આવી પડ્યા ત્યારે હાહાર હોરમજદે તેમને કહ્યું હતું કે, “ઓ સપેતમાન જરથોસ્ત ! અગરજો આ હાડમંદ દુન્યામાં ત્હારી ઉપર ધારતી ભર્યા, આડા અટાડા, ભયાનક ને ભયંકર ને ભયભિત રસ્તાની ધસ્તી આવી પડી હોય, અથવા તો ત્હારાં શરીરની કે જાનબાલની તને કીકર ચિંતા લાગતી હોય, જો ઈજા અને નુકશાનીમાં આવી પડવાની તને હહેસત હોય, તો નીચે જણાવેલાં ફતેહ આપનારાં ને આફતો દૂર કરનારાં અવસ્તાનાં મત્રો તું બહુવા મંડી જા !

અષાઉનામ્ વંધઉક્રીશ્ સૂરાઓ સ્પેન્તાઓ ફૂવપયો સ્તઓ મ જખયેમિ ઉક્રયેમિ યઝમધદે. નમાનાઓ રસ્પાઓ જન્તુમાઓ હખ્યુમાઓ ઝરથુસ્ત્રો તેમાઓ. હાઈતિશ હાતામ્, હાઈતિશ આઓધહુષામ, હાઈતિશ ધૂધ્યન્તામ અષઓનામ્. વીરુપાઓ વીરુપનામ્ હખ્યુનામ, ઝેવિસ્ત્યાઓ ઝેવિસ્ત્યાનામ્ હખ્યુનામ. (ફરવરદીન યસ્ત.)

મ્હારી ઉપરનાં આ આવી પડેલાં સંકટોના વખતમાં અશો લોકોનાં ભલાં, શૂરાં, અને દુન્યાની આબાદી કરનારાં ફરોહરોની હું સ્તુતિ ગાઉં છું ! તેમની યાદ કરું છું, આરાધું છું, ને વખાણ કરીને તેમની કીર્તિ ગાઉં છું ! મ્હારાં

ધરને લગતાં, મોહુલ્લાને લગતાં, કસ્બાને લગતાં, દેશને લગતાં, વડા દલ્લુશને લગતાં, સર્વ ક્ષેત્રોદરોને હું આવા મહારા દુઃખના વખતમાં માન સહિત યાદ કરું છું ! હાલ હયાતિ લોગવનારાં અશો સત્પુરુષોનાં હયાત ક્ષેત્રોદરોને હું આ પ્રસન્નિ સંભારું છું ! આગળ થઇ ગએલા સત્પુરુષોનાં હયાત ક્ષેત્રોદરોને હું આજે યાદ કરું છું. હવે પછી જન્મ પામનારાં અશો પવિત્ર માણુ-સોનાં હયાત ક્ષેત્રોદરોને હું માનપૂર્વક આરાધું છું ! તમામ દેશોનાં સમગ્ર ક્ષેત્રોદરોને તથા મિત્રાચારી અને બાઈમંધી રાખનારા દેશોનાં લોકોનાં મોહુલ્લત રાખી મહેરબાનીના વરસાદ વરસાવનારાં ક્ષેત્રોદરોને હું આ વિપત્તિના વખતે પૂર માનથી યાદ કરું છું !

વનમાં હરવુ, વનમાં ફરવુ, વનમાં મરવું મજા કરી,
ફાવું કરવું, દુઃખ ના ધરવું, કાંઈ ન ડરવું, ધીરજ ધરી.

સર્વ મૂળ સ્થિતયો માં મજત્યે કલ્વમાસ્થિતઃ

સર્વથા વર્તમાનોઽપિ સયોગી મયિ વર્તેત ॥

પરમાત્માનું કહેવું છે કે, દરેક દરેક યીજનાં મયી પયી રહેલો ને “હું” છું, તેના ઉપર આવ ને વિશ્વાસ ને કાંઈ રાખે છે, તે મહારા લડશે ગમે એવી સુખી કે દુઃખી જીંદગી યુગ્મરતો હશે, તેને જઈ મળાને હું સજા તપર રહું છું.

તહારી પાછલી બુલો કે તહારાં પાછલાં પાપો માટે પણ તહારે બધ ન ધરવાનું કારણ એ છે, કે તે પાપોનું ને ફળ તને ભવિષ્યની જીંદગીનાં મળવાના સંભવ છે, તે ફળ આખવાનાં સાધનો રચાતાં હોય તે પહેલાં પુણ્યાં કામેથી તેમ જ સમુજા નાશ કરાને હજી તું સમર્થ છે. દુરોધિનના ૧૦૦ બાઈઓમાં એક ચિકજી સંગવાદી હશે, તેણે પોતાના દેહની પણ દરકાર રાખ્યા વગર, પ્રલ્હાદની પેઠે માયુજ ભોલીને પોતાનાં પૂર્વ જન્મનાં પાપો નિવારી શક્યો હતા, ને ઉદ્ધગી પુરુષો, હરોદીવસની પેઠે અ.ઓ વખત પોતાની તન્દોરસ્તીજ જાળવી રાખવામાં મશયુલ હોઈ તેમ જ તલ્લીન રહે છે, તેઓ તો આ જીવનના ઉચ્ચ આશયોના મોટા લોગ આપે છે. તેઓ માત્ર ખાકી શરીરની જાળવણીમાં યુક્તિએલા રહી ભવિષ્યની જીંદગી વિષે હમેશ મેદરકાર રહેવાથી પાછલા દવાડામાં બહુ ઉઝાસી ને કંદોગી રહે છે. તેઓ આ ખાકી શરીરની ટીપ ટાપ અને ચિગડ થાગડ કરવામાં જ મરી ચડી રહે છે, પણ અમર્મ આત્મિક તત્વનું જરાએ બાન ધરવા ન હોય, મરવા દહાડાઓ ઉપર બહુજ દેશન થાય છે. એપોસ્ટલના કરતાં પણ શીર શીકરે તેઓ બળ્યા ગયા રહીને જીંદગીનું ક્ષેત્ર લાવે છે. અને તેઓ અવાં બે યાજુ તાડીને, દુન્યાં સાથે સાંચી મ ની, દરેકજના મરણ પામતા રહે છે. આયુ! મહારા તને આતિથાઈ છે, કે તું તેને ઉદ્ધગિ ને ઉઝાસી ન શકી

May gladness dwell with you,

May heart and mind be light;

May gladness dwell with you to day,

No single care be cloud your way.

“ સલુકની માતા ” વિષે અભિપ્રાય.

“ બચ્ચાંની માતા થનારી દરેક કોમની માતાઓ જે આ પુસ્તક હિમેશાં પોતાની પાસે રાખે, અને સંસારમાં ડગલે ને પગલે આવતી બચ્ચાંઓ તરફની હરકતો વખતે આ પુસ્તક ઉઘડાવતી રહે તો જરૂરજ આખા દેશમાં સદગુણી, અને સારાં ડહાપણુ વાળાં બચ્ચાં ઉછરી આવે.”

(જામ જમશેદ)

“ આ અંથમાં અનેક ધર્મશાસ્ત્રનાં અસલ ફરમાનોની સમજાવટથી પોતાની બાળતને ઉત્તમ રીતે સમજાવી છે. એમાં સંકડો તવારીખી કુટુંબોના તવારીખી દાખલાઓ આપવામાં આવેલા છે. જેકે આ ચોપડી બેરોંઓ સાથે બનાવવામાં આવી છે તોપણુ જે મરદ લોકો આ વાંચન વાંચે તો તરેહવાર નવી નવી વાતો તેમના જાણ્યામાં આવ્યા વગર રહેશે નહીં.”

(પ્રજા મિત્ર અને પારસી.)

“ એક સદગુણી માતા થવાના પાડો, ફરજો, અને લક્ષણો પુરેપુરાં આ અંથમાં કર્તાએ વણવેલા હાવાથી ઉધરતી માતાઓના હાથમાં તો આ પુસ્તક જરૂરજ હોવું જોઈએ. સંકડો નશીયતોમાંથી થોડી ઘણી નશીયતો જે જીવાન માયોના મગજમાં ઠસી જશે તો સંસારનો અને કોમનો સુધારો થયા વગર રહેશે નહીં. (સાંઘ વર્તમાન-)

“ આમાં પુસ્તકમાં એક માતા તરીકે બજાવવાની સંકડો ફરજો હાલના જમાનાને બંધ બેસતી સમજાવી છે. આ ચોપડીમાં તો જેટલી નસિયતો આપી છે તેટલી તે નસિયતોને બંધ બેસતી રમુજી વાતો, દાખલાઓ ટાંકી બતાવી પુસ્તકને બરા બનેલા બનાવોનાં એક નોવેલ જેવું રસદાર બનાવેલું છે.”

(પારસી સંસાર)

“ કોઈ એક માણસ જે એક નકલ ખરીદી શકશે તો આ પુસ્તક તેઓના આખા કુટુંબ માટે એક અમુલ્ય ચીજ થઈ પડશે.”

(જ્ઞાન વર્ધક)

“ એ પુસ્તક, ભવિષમાં થનારી માતા માટે એક અતિ ઉત્તમ ઝવાહીર સમાન લેખાશે. દરેક લીટીમાં મોતીને તુલ્યનાજ દરેક બોલ ગ્રીચવામાં આવ્યા છે.”

(દીલે આરામ)

સંદેશો.

ધીરજ ધરજે, હવે “ દિલાસા ”ના માત્ર ૩ ભાગ બાકી રહ્યા છે.

પોતાનાં બહાલાં ગુજરેલાંઓને “ દિલાસા ” અર્પણ કરવાને ૩ ભાગ ફાળલ છે.

સાદી જંદગીની શોક—

ફેશનની ફિસિયારી.

“ઉપલુ ઉમદા પુસ્તક ખાસ કરીને પારંગી કોમના મોટા ભાગને હાલનાં કટોકટીના કાતેલ મોંઘવારીના વખતમાં એક ઉત્તમ માર્ગદર્શક ભોમીઆ રૂપ થઈ પડશે. એ પુસ્તકમાં સમાવેલી સલાહને અનુસરવાથી દરેક કુટુંબ સુખી, સંતોષી, સંપીલું બનશે.”
(સાંજ વર્તમાન)

“આ પુસ્તક એકવાર નહીં, પણ પાછું ને પાછું વાંચીને પાચન કરવાની તક લેવાનું પ્રજાના સઘળા વર્ગે ચુકવું જોઈતું નથી. ફેશનોને આ ચોપડીમાં ચાનકના જે આખકા મારેલા છે તેની અસર ગમે એવી ચામડી ઉપર થયા વગર રહેશે નહીં.”
(પારસી સંસાર.)

“મીન્દેશોઈનાં ખીજાં પુસ્તકોની માફક આ વાર્તા અનેક દુચકાઓ, સંખ્યા બંધ નીતિ બોધક રાખલાઓ, શાયરો અને ફીલસૂફીનાં અસંસ્કારક વચનો વગેરેથી ભરપૂર છે.”
(ચંદ્રાગ.)

“ઉપલુનાં નામનું એક નવીન પુસ્તક છે. જે મધ્ય હિમેશ માફક એ ભાઈએ જ્ઞાન સાથે ગમત આપતા બોધદાયક લેખો આમેજ છે. તેમાં સમાયેલી ઇંગ્લેન્ડ, ગુજરાતી તેમજ હિંદી કવેતો એકથી એકવાર વાંચવા ગમે એવી નવીનતાથી ભરેલી છે.”
(દીલે-આરામ)

“ખરેખર, મુબઈવાળાં ખરચાણુ લોકો માટે આ ચોપડી વાંચવા જોગ છે, તેઓ માટે અને તેઓના સંસાર માટે આ ચોપડીમાં જે રીતના વિષયો લખાયા છે તે ફીશીયારીની ફેશનમાં ફેસેલાં લોકોને એમાંથી ઘણું જાણવાનું અને શીખવાનું મળશે.”
(ઢાંગ-સાંગ)

“આ કેતાબ ખરેખ આવાકારદાયક થઈ પડશે. લખાણુની ભાષા તદ્દન સરળ છે, અને તેની અંદરના પોટાટનું જોડાણ ગોયા મનન કરવા જોગ છે. આ પુસ્તક ખરેખ એક નોવેલ રૂપી તેમજ બોધદાયક છે.”
(ગુલશને એલમ.)

“ગણતરી વગરના દાખલાઓ ને સેકંડો નસિહતોથી આ નવું પુસ્તક ભરપૂર છે. એ પુસ્તકમાં કોઈજ પાનું એવું હશે કે તેમાં દાનાઈથી ભરેલા શબ્દો ન હોય.”
(જ્ઞાન વર્ધક.)

